

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını
Publication of School of Social Work

ISSN: 1302-7867

CİLT/Volume: 13 SAYI/Issue: 1 AY/Month: 4 YIL/Year: 2002

TOPLUM ve SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını
Publication of School of Social Work, Hacettepe University

CİLT/Volume: 13 SAYI/Issue: 1 AY/Month: 4 YIL/Year: 2002

H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Adına
SAHİBİ/Owner
Prof. Dr. A. Beril Tufan

YAYIN YÖNETMENİ/Editor
Doç. Dr. İbrahim Cılga
Doç. Dr. Aliye Mavili Aktaş
Yrd. Doç. Dr. Kasım Karataş
Yrd. Doç. Dr. Veli Duyan

YAYIN KURULU/Editorial Board
Doç. Dr. İbrahim Cılga
Doç. Dr. Aliye Mavili Aktaş
Yrd. Doç. Dr. Sunay İl
Yrd. Doç. Dr. Ümit Onat
Yrd. Doç. Dr. Kasım Karataş
Yrd. Doç. Dr. Veli Duyan
Ar. Gör. Hakan Acar

Yazışma adresi:

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu
Fatih Cd. 195, Çiftasfalt – Keçiören
06290 ANKARA

Tlf: 0090.(0)312.355 40 00; 355 21 30

Fax: 0090.(0)312.355 57 71

WEB: <http://www.shy.hacettepe.edu.tr>

E-Posta: shy@hacettepe.edu.tr

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

AKŞİT, Prof. Dr. Belma (Başkent Üniv. İletişim Fak.); AKYÜZ, Prof. Dr. Emine (A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak.); ARIKAN, Doç. Dr. Çiğdem (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); ASLAN, Prof. Dr. Perihan (H.Ü. Sağlık Teknolojisi Yükök.); ATAUZ, Prof. Dr. Sevil (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); BABAĞLU, Prof. Dr. Müberra (H.Ü. Ev Ekonomisi Yükök.); BERTAN, Prof. Dr. Münevver (Bilkent Üniv. Uluslararası Çocuk Sağlığı Mrk.); BEYAZOVA, Prof. Dr. Ufuk (G.Ü. Pediatrik Bilimler); BİLİR, Prof. Dr. Nazmi (H.Ü. Tıp Fak. Halk Sağlığı); BOZCUK, Prof. Dr. A. Nihat (H.Ü. Fen Fak. Biyoloji Böl.); BULUT, Prof. Dr. Işıl (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); CILGA, Doç. Dr. İbrahim (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); ÇAKMAKLI, Prof. Dr. Kemal (İ.Ü. Çapa Tıp Fak. Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları); ÇETİNGÖK, Prof. Dr. Muammer (Tennessee Üniv. A.B.D.); ÇOTUKSÖKEN, Prof. Dr. Betül (İ.Ü. Edebiyat Fak. Felsefe Böl.); DEMİRÖZ, Yrd. Doç. Dr. Filiz (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); DÖKMEN, Prof. Dr. Üstün (A.Ü. Eğitim Fak.); DUYAN, Yrd. Doç. Dr. Veli (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); EMİROĞLU, Prof. Dr. Vedia (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); ERDİL, Prof. Dr. Fethiye (H.Ü. Hemşirelik Yükök.); ERKAN, Prof. Dr. Gönül (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); GÖKÇE, Prof. Dr. Birsen (H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler. Fak. Kamu Yönetimi Böl.); GÖKLER, Prof. Dr. Bahar (H.Ü. Tıp Fak. Psikiyatri); GÖNEN, Prof. Dr. Emine (A.Ü. Ziraat Fak. Ev Ekonomisi Yükök.); GÜLER, Prof. Dr. Çağatay (H.Ü. Tıp Fak. Halk Sağlığı); GÜVENÇ, Prof. Dr. Bozkurt (H.Ü. Edebiyat Fakültesi Antropoloji Böl.); İL, Yrd. Doç. Sunay (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); KAHRAMANOĞLU, Doç. Dr. Ertan (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); KARATAŞ, Yrd. Doç. Dr. Kasım (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); KARTAL, Prof. Dr. Kemal (İnönü Üniv. İktisat Fak. Kamu Yönetimi Böl.); KAYIHAN, Prof. Dr. Hülya (H.Ü. Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yükök.); KELEŞ, Prof. Dr. Ruşen (A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak.); KOÇYILDIRIM, Doç. Dr. Şener (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); KONANÇ, Prof. Dr. Esin (Doğu Akdeniz Üniv. K.K.T.C.); KONGAR, Prof. Dr. Emre (Yıldız Üniv. İşletme Fak. İşletme Böl.); KUÇURADI, Prof. Dr. Ioanna (H.Ü. Ede. Fak. Felsefe Böl.); KUMBASAR, Prof. Dr. Hakan (A.Ü. Tıp Fak. Psikiyatri); KUT, Prof. Dr. Sema (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); KUTLUK, Prof. Dr. Tezer (H.Ü. Tıp Fak. Onkoloji); KÜÇÜKKARACA, Yrd. Doç. Dr. Nilgün (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); MAVİLİ AKTAŞ, Doç. Dr. Aliye (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); ONAT, Yrd. Doç. Dr. Ümit (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); ORTAYLI, Prof. Dr. İlber (A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak.); OTO, Prof. Dr. Remzi (Dicle Üniv. Tıp Fak.); ÖKTEM, Prof. Dr. Ferhunde (H.Ü. Tıp Fak. Çocuk Psikiyatrisi); ÖNGEL, Prof. Dr. Erkan (YÖK Denetleme Kurulu); ÖZBAY, Prof. Dr. Ferhunde (B.Ü. Fen Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl.); ÖZTEK, Prof. Dr. Zafer (H.Ü. Tıp Fak. Halk Sağlığı); PEKCAN, Prof. Dr. Hikmet (H.Ü. Sağlık İdaresi Yükök.); SAYIL, Prof. Dr. Işık (A.Ü. Tıp Fak. Psikiyatri); TERAKYE, Prof. Dr. Gülşen (9 Eylül Üniv. Hemşirelik Yükök.); TOMANBAY, Prof. Dr. İlhan (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); TOROS, Prof. Dr. Aykut (H.Ü. Nüfus Etüdleri Enst.); TUFAN, Prof. Dr. A. Beril (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); TUNÇBILEK, Prof. Dr. Ergül (H.Ü. Nüfus Etüdleri Enst.); TURAN, Prof. Dr. Nihal (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); ULUĞTEKİN, Prof. Dr. Sevda (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); ÜNAL, Prof. Dr. Serhat (H.Ü. Tıp Fak.); ÜNER, Prof. Dr. Sunday (H.Ü. Nüfus Etüdleri Enst.); ÜNLÜ, Doç. Dr. Erden (H.Ü. Sosyal Hizmetler Yükök.); VOLTAN ACAR, Prof. Dr. Nilüfer (H.Ü. Eğitim Fak. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Böl.); YILDIRAK, Prof. Dr. Nurettin (A.Ü. Ziraat Fak. Ekonomi Böl.); ZEYTİNOĞLU, Prof. Dr. Sezen (Ege Üniv. Edebiyat Fak. Psikoloji Böl.)

ISSN 1302-7867

TEKNİK SORUMLU/Technical Manager: Veli Duyan/Hakan Acar; DAĞITIM VE ABONE İŞLERİ/Distribution and Membership Office: Songül Çamkara; DİZGİ VE SAYFA DÜZENİ/Graphic lay-out: Veli Duyan/Hakan Acar; BASIMEVİ/Press: Aydınlar Matbaası, Tif: 0312.353 75 55, Ankara, Nisan/April 2002

İÇİNDEKİLER

Sunuş	Prof. Dr. A. Beril Tufan	
1-19	<i>Toplum Merkezleri: Hizmetten Yararlananların Gözüyle Bir Değerlendirme</i> <i>Community Centers: An Evaluation Made By Service Users</i>	Kasım Karataş Gülsüm Çamur Duyan
20-28	<i>Bir Grup Üniversite Öğrencisinin "Flört Şiddeti" Konusundaki Görüşleri</i> <i>Views of a Group of University Students on Intimate Violence</i>	Hilal Özcebe, Dilek Aslan, Ahmet Hilmi Karabibe, Mustafa Fatih Küçüköztaş, Kubilay Oransay, İnan Ölmez
29-35	<i>Sistem Kuramı - Ekolojik Sistem Kuramı ve Sosyal Hizmet: Temel Kavramlar ve Farklılıklar</i> <i>System-Ecological System Theory and Social Work: Basic Concepts And Differences</i>	Yüksel Baykara Acar Hakan Acar
36-54	<i>Batman'da Genç Kız İntiharları</i> <i>Young Girl Suicides in Batman</i>	İbrahim Cılga
55-61	<i>Antropoloji'de Yorumcu Yaklaşım ve Nicelleme</i> <i>Interpretative Approach and Quantification in Anthropology</i>	Vedia Emiroğlu
62-73	<i>Anasınıfı ve Beşinci Sınıf Çocuklarının Bazı Meslek Gruplarını ve Anne Babalarını Algılayışlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi</i> <i>Examination of Factors that Affect the Preschool and Fifth Grade Children's Perception of Some Occupations and their Parents</i>	Belma Tuğrul, Songül Vaizoğlu, Nesrin Çilingiroğlu Zekeriya Küçükdurmaz ve diğ.
74-85	<i>Korunmaya Muhtaç Çocuklarla Ailesi İle Yaşayan Çocukların Kavram Gelişimlerinin Ve Okula Hazırbulunuşluk Düzeylerinin Karşılaştırılması</i> <i>Concept Development and School Readiness in 6 Year Old Children: A Comparative Study of Orphans Vs Children with their Families</i>	Berrin Aknan
86-115	<i>Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesinde Ampirik Bir Araştırma</i> <i>Relationship Between Poverty and Social Assistance: An Empirical Research in Mamak District, Ankara</i>	Musa İkizoğlu
116-122	<i>Aile Terapisinin Gelişimi ve Ruh Sağlığı Alanındaki Yeri</i> <i>The Growth of Family Therapy and its Place in the Mental Health</i>	Aliye Mavili Aktas

SUNUŞ

Hacettepe Üniversitesi'nin 35. yılında Yüksekokulumuz da kuruluşunun 42. yılını sürdürmektedir. Uzun yıllardan bu yana ülkemize sosyal hizmet uzmanı yetiştirmenin kıvancı ile her iki kurumun da giderek artan başarılarına ulaşmasını dilerim.

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi'nin bu sayısında bir önceki dergiden bu yana gerçekleşmiş olan kimi etkinlikleri okuyucularımızla paylaşmak istiyorum.

Yüksekokulumuzun her yıl düzenlediği sempozyumların sekizincisi, Sosyal Hizmet Sempozyumu 2002, 18-19 Ekim 2002 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Soysal Hizmet Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar konulu bu sempozyumda, **genelci sosyal hizmet uygulamaları** üzerinde odaklaşan konuşmalara yer verilmiş ve değişen lisans ve lisans üstü müfredat programımız mezunlarımıza tanıtılmıştır.

Sempozyuma, A.B.D'den, yüksekokulumuzun kuruluş yıllarında okulumuzda görevli olan Columbia Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Arthur Ronald Feldman, Almanya'dan Prof. Dr. Horst Unbehaun, Avustralya'dan ise, önceki mezunlarımızdan Dr. Ferit Berk, konuk konuşmacı olarak katılmıştır.

Ankara içi ve dışı bir çok katılımcının katkısı ile sonuçlandırılan bu sempozyumun kapanışında yapılan Forum'da, dünyadaki diğer sosyal hizmet okulları ile partnerlik ve işbirliği olanaklarının artırılmasının önemi vurgulanmış ve sosyal hizmet araştırmalarının kalite ve kantite olarak geliştirilmesi gereği üzerinde durulmuş ve mezunlarımızın Yüksekokulumuzdan belli konularda mini kurslar, eğitim ve sertifika programları beklentisi bulunduğu ifade edilmiştir.

Sosyal hizmet mesleğinin geniş uygulama alanı, Yüksekokulumuz öğretim elemanlarının, bir çok kurum ve kuruluşun çalışmalarına katılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı'nın İstanbul'da, 18-24 2002 tarihleri arasında düzenlediği " Ergenlerin Sağlık Bilincinin Geliştirilmesi " konulu eğitime, Doç.Dr. Veli Duyan, Yard.Doç.Dr. Filiz Demiröz ve Öğr.Gör.Dr. Nurdan Duman görevlendirilmiştir. Adı geçen öğretim elemanlarımızın ve Yüksekokulumuzun Vakıfla olan ilişkileri, söz konusu eğitimin öğrencilerimize yönlendirilmesi bakımından sürdürülmektedir.

Benzer bir etkinlik çağırısı, 22-25 Kasım 2002 tarihleri arasında İzmit'te Mor Çatı Kadın Sığınma Evi tarafından düzenlemiş olan toplantı için alınmıştır. Bu toplantıya Yüksekokulumuz Prof. Dr. Gönül Erkan'ı görevlendirmiştir. Ülkemizde kadın konusundaki sınırlı çabalara bir katkı olması bakımından bu toplantı yararlı bulunmuştur.

Değerli okurlarımız; bu derginin çıkarılmasında bize maddi ve manevi destek veren dostlarımızı kısaca anarak yazımı bitirmek istiyorum. Öğretim üyelerimizden Doç. Dr. Veli Duyan tarafından düzenlenen "Kendini Tanıma ve İletişim Becerileri" konulu sosyal grup çalışmasına katılan grup üyelerine, Özel Gönül Özel Eğitim Kursu'na, Özel İlk Destek Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'ne ve Vizyon Kırtasiye'ye katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Prof. Dr. A.Beril Tufan

TOPLUM MERKEZLERİ: HİZMETTEN YARARLANANLARIN GÖZÜYLE BİR DEĞERLENDİRME

Community Centers: An Evaluation Made by Service Users

Kasım KARATAŞ
Gülsüm ÇAMUR DUYSAN

Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Sosyal
Hizmetler Yüksekokulu Öğretim Üyesi

Arş. Gör., HÜ Sosyal Hizmetler Yüksekokulu

ÖZET

Bu araştırmanın amacı toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin sosyo demografik özelliklerini ve bu kişilerin toplum merkezlerine ilişkin değerlendirme ve önerilerini ortaya koymaktır. Araştırma, Ankara kent merkezinde etkinlik gösteren SHÇEK'e bağlı 4 toplum merkezi ile iki gönüllü kuruluşa bağlı (Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı, Anadolu Çağdaş Eğitim Vakfı) toplum merkezlerinden hizmet alan 12 yaşın üzerindeki genç ve yetişkin 253 kişi üzerinde gerçekleştirildi. Araştırmanın bulguları üç ana bölüm halinde sunulmuştur: Birinci Bölümde toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin sosyo-demografik özellikleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin hizmetlerden yararlanma süreci ve hizmetler hakkındaki değerlendirmeleri yer almaktadır. Son olarak toplum

merkezlerinde ve çevrelerinde yaşanan sorunlar ve bu sorunların çözümü için geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: toplum merkezleri, sosyo-demografik özellikler, göç, gecekondü aileleri, sosyal sorun ve gereksinimler, doğrudan sosyal hizmet

SUMMARY

The main purpose of this study is to determine the socio-demographic characteristics of the persons who use the community centers' services, and their evaluation and suggestions. This study included 253 young and adult aged 12 that use the services which are given by the six community centers tied to Social Services and Child Protection Agency (SHCEK) and Foundation of Contemporary Women and Youth and Foundation of Anatolian Contemporary Education. Research findings were given in three main parts: First part covered the socio-demographic characteristics of the service users. Second part covered the information related to the process of service use of the persons and their evaluations. Final part covered the information related to the problems that occurred in the community centers and some suggestion to solve these problems.

Key Words: community centers, socio demographic characteristics, migration, slam families, social problems and needs, direct social service

BÖLÜM I GİRİŞ

Kentlere göç eden insanların çoğu alt yapısız mahallelerde, aşırı kalabalık ve sağlık kurallarına uymayan konutlarda yaşamak zorunda kalmaktadır. Karşılaştıkları işsizlik, yoksulluk gibi sorunlar, göç eden bireyin ve ailesinin kentsel yaşama uyumunu ve giderek kentsel yaşamla bütünleşmesini güçleştirmektedir. Dolayısıyla birey ve çevresini kentsel yaşamın yıkıcı etkilerinden, yani onu giderek sefaletle iten, yalnızlaştıran

ve yabancılaştıran etkilerinden korumak önem kazanmaktadır. Ayrıca bireylere belirli bir topluma ait olma duygusunu vermek ve toplumsal açıdan yararlı ve önemli bir yaşam sürmelerine olanak sağlamak, yaşadıkları toplumsal çevreyle bütünleşme duygusu açısından önemlidir. Bu açıdan göç nedeniyle kentlerin varoşlarında bir araya gelen aileler arasında komşuluk anlayışının ve kentlilik bilincinin geliştirilmesi benimsenen bir anlayış olarak öne çıkmaktadır. Toplum merkezlerinin bir hizmet modeli olarak ortaya çıkıp gelişmesi ve yaygınlaşması bu ve benzeri sebeplerle olmuştur. Temel olarak kentlerde ortaya çıkmış ve işlevsellik kazanmış bir hizmet modeli olan toplum merkezlerinin amacı, kentsel yaşamı daha yaşanılır bir hale getirmektir. (Karataş, 1999; Karataş ve Mutlu, 2002).

Sosyal hizmetin topluma yönelik işlev ve etkinliklerini en iyi şekilde yerine getireceği kuruluşlardan birisi olarak değerlendirilen (Koçyıldırım, 2001, 155) toplum merkezleri, gelişmiş ve gelişmekte olan bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de, istenen hızda olmasa da, giderek yaygınlaşmaktadır. Ülkemizde henüz gelişmekte olan toplum merkezleri, ülkemizin yoğun göç alan bölgelerinde kentlerin geçeköndü kesimlerinde ve kalkınmada öncelikli bölgelerde hizmet vermektedir (Karataş ve Karataş, 2002, 105).

Türkiye'nin son elli yılında yoğun olarak yaşadığı göç ve kentleşme olgusunun yarattığı toplumsal sorunlar, toplumu ve yönetenleri o arada bilimsel çevreleri en çok meşgul eden sorunların başlıcalarını oluşturmuştur. Bu sorunların çözümü amacıyla geliştirilen sosyal hizmet

geliştirilen sosyal hizmet örgütlenmeleri yetersiz kalınca, koruyucu-önleyici işlevleri ağır basan toplum merkezi benzeri modellerin geliştirilmesi gereği daha iyi anlaşılmasına başlamıştır. Türkiye'nin, göç ve kentleşme süreçlerine bağlı olarak karşılaştığı toplumsal sorunları çözmeden, kalkınma ve bu yolla çağdaşlaşma hedefini yakalaması güç görünmektedir. Bu amaçla toplum merkezi modelinin etkili bir araç olarak geliştirilmesi gereği açıktır (Karataş, 2002).

Toplum merkezlerinin ilk çıkış öyküsü ve "misyonu" düşünüldüğünde, amaç ve işlevlerinin, "dorudan hizmet veren kuruluşlar"dan farklı olarak, olabildiğince esnek tanımlanması gerekir. Tanımdaki esneklik programlara da yansımalıdır. Böyle düşünüldüğünde, bir toplum merkezinde işlevsel olabilecek "programlar/projeler listesi" bir başka toplum merkezi için olsa olsa bir örnek oluşturabilir. Bir merkezde hangi programlara yer verilebileceği, bir merkeze hangi amaç ve işlevin yükleneceği, o merkezin özellikleri, çevresel koşulları, gereksinimleri ve sorunları gibi değişkenler dikkate alınarak geliştirilir. Örneğin, "A" Toplum merkezinde "X" zaman diliminde geçerli olan "A, B, C" programları "Y" zaman diliminde geçerliliğini yitirebilir; "X" zaman diliminde öne çıkan alt yapı sorunlarının ve işsiz gençlerin sorunlarının yerine "Y" zaman diliminde okullu gençler, uyuşturucu kullanımı gibi sorunlar veya kadın sorunları öne çıkabilir.

Toplum merkezlerini diğer doğrudan hizmet veren kuruluşlardan ayıran bir diğer özellik de çok amaçlı program/proje ve uygulamalara sahip o-

luşları ve aynı zamanda programların/projelerin hedef kitlenin gereksinimleri doğrultusunda değiştirilebilir nitelikte oluşudur. Toplum merkezlerinde hem reform, hem de hizmet odaklı yaklaşımlar bir arada bulunmalıdır. Bunlardan hangilerinin ağırlık taşıyacağı, kuşkusuz müracaatçı sisteminin özellikleri, gereksinimleri ve sorunlarıyla bağlantılı olacaktır.

Ülkemizde kurulan toplum merkezleri, sundukları kimi doğrudan hizmet türleri aracılığıyla işlevlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Toplum merkezlerinin, kuruldukları toplum için birer çekim merkezi olabilmeleri, ancak merkezlerde geliştirilen bu hizmetler aracılığıyla olmaktadır. Bu nedenle merkezlerde, toplumun gerçek gereksinimlerine ve sorunlarına yönelen hizmet ve programlar üretmek son derece önem kazanmaktadır. Dolayısıyla toplum merkezlerinden hizmet alanları daha yakından tanımaya dönük araştırmalar, hizmetten yararlananların, hizmetten yararlanma süreci ve hizmetlere ilişkin değerlendirmeleri de merkezlerin kendilerini geliştirebilmeleri açısından oldukça değerli veriler sunacaktır. Ayrıca toplum merkezlerinden yararlananların, yaşanan sorunlara yönelik geliştirdikleri çözüm önerileri, bu merkezlerde geliştirilecek uygulamaların katılımcı bir anlayış içine oturması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin sosyo demografik özelliklerini ve toplum merkezlerine ilişkin değerlendirme ve önerilerini ortaya koymaktır. Genel amaca bağlı olarak geliştirilen alt amaçlar şunlardır:

1. Toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
2. Toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin hizmetlerden yararlanma süreci ve hizmetlere ilişkin değerlendirmeleri nelerdir?
3. Toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin toplum merkezlerinde ve çevrelerinde yaşanan sorunların çözümüne yönelik önerileri nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Büyük kentlerin yeni yerleşim alanlarında kurulan toplum merkezlerinin geliştirilmesi açısından bu tür araştırmalara büyük gereksinim olduğu bilinmektedir. Bu araştırma, öncelikle kapsamında yer alan, özellikleri ve etkinlik alanları benzeştiği ölçüde diğer, toplum merkezlerinin geliştirilmesine katkı sunmak amacıyla yapılmıştır.

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Verilerin Toplanması ve İşlenmesi

Betimsel ve değerlendirme nitelikleri ağır basan bir tarama araştırması olan bu araştırma, Ankara kent merkezinde etkinlik gösteren SHÇEK'e bağlı 4 toplum merkezi ile iki gönüllü kuruluşa bağlı (Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı, Anadolu Çağdaş Eğitim Vakfı) toplum merkezlerinden hizmet alan 12 yaşın üzerindeki genç ve yetişkin 253 kişi üzerinde gerçekleştirildi. Araştırmanın verileri 2001 yılının Mart, Nisan aylarında merkezlerden yararlanan kişilerden görüşme yoluyla derlenmiştir. Sözü edilen tarihler arasında hizmetlerden yararlanan kişilerin tümüne ulaşmaya çalışılmış; böylece veriler tam sayım esasıyla derlenmiştir.

Veriler araştırmacılar tarafından araştırmanın amaçlarına uygun olarak geliştirilen görüşme formu aracılığıyla, merkezlerde görevli profesyonel meslek elemanları ile merkezlerde uygulama yapan Sosyal Hizmetler Yüksekokulu son sınıf öğrencileri tarafından toplanmıştır.

Elde edilen veriler araştırmacılar tarafından SPSS (10.0) programı aracılığıyla işlenmiş ve zmlenmiştir. zmllemelerde araştırmanın amaçlarına uygun olarak sıklık, yüzdelik ve ki kare gibi istatistiksel teknikler kullanılmıştır.

BÖLÜM III

BULGULAR

Araştırmanın bulguları üç ana bölüm halinde sunulmuştur. Birinci Bölümde toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin sosyo-demografik özellikleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin hizmetlerden yararlanma süreci ve hizmetler hakkındaki değerlendirmeleri yer almaktadır.

dir. Son olarak toplum merkezlerinde ve vrelerinde yaşanan sorunlar ve bu sorunların zm için geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

TOPLUM MERKEZLERİNDEN YARARLANAN BİREYLERİN SOSYO DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin sosyo demografik özellikleri aşağıda yer alan değerlişkenlerle sınırlı tutulmuştur: Bunlar toplum merkezleri hakkında yapılacak araştırmalarda ele alınması yararlı bulunan değerlişkenler olarak değerlendirilmiştir (Karataş, 2002: 36). Bireylerin sosyo demografik özellikleri cinsiyet, yaş, doğum yeri, doğum yerinin coğrafi bölgelere göre dağılımı, Ankara'ya gelme yaşı, eğitim ve medeni durumları, ilk evlenme yaşları, aile tipi, hane büyüklüğü, ocuk sayısı, boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri, çalışma ve sigortasız çalışma durumu değerlişkenleri temel alınarak incelenmiştir.

Çizelge 1: Toplum Merkezlerinden Yararlanan Bireylerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Toplum Merkezi	Cinsiyet	Kadın		Erkek		Toplam	
		S	%	S	%	S	%
Şafaktepe		57	100,0			57	22,5
Natoyolu		41	100,0			41	16,2
ANACEV		40	100,0			40	15,8
Altındağ		28	70,0	12	30,0	40	15,8
Sincan		39	100,0			39	15,4
Tuzluçayır		36	100,0			36	14,2
Toplam		241	95,3	12	4,7	253	100,0

Khi kare: 67,082 sd: 5 p <,000

Toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin % 95,3' kadındır. Bir başka deyişle Altındağ dışındaki tüm toplum merkezlerinden yararlanan 12 yaş üstü bireylerin tamamı kadınlardan oluşmaktadır. Bu sonuca g-

re, toplum merkezlerinin öncelikli hedef kitlesi içinde görülen (Karataş ve Karataş, 2002:130-131) kadınlara büyük ölçüde ulaşıldığı; buna karşılık erkek nüfusun ihmal edildiği düşünülebilir.

Çizelge 2: Toplum Merkezlerinden Yararlanan Bireylerin Yaş Dağılımı

Yaş	15-20 yaş		21-26 yaş		27-32 yaş		33-38 yaş		39-44 yaş		45-50 yaş		51 ve üstü		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Toplum Merkezi																
Şafaktepe	4	1,6	3	1,2	8	14,0	14	3,2	7	5,5	6	10,5	15	26,3	57	22,5
Natoyolu	3	7,3	5	12,2	12	29,3	9	22,0	5	12,2	2	4,9	5	12,2	41	16,2
ANAÇEV	9	22,5	3	7,5	6	15,0	4	10,0	6	15,0	4	10,0	8	20,0	40	15,8
Altındağ	8	20,0	16	40,0	9	22,5	5	12,5	1	2,5	1	2,5	1	2,5	40	15,8
Sincan	9	23,1	3	7,7	5	12,8	9	23,1	7	17,9	3	7,7	3	7,7	39	15,4
Tuzluçayır	7	19,4	12	33,3	2	5,6	3	8,3	4	11,1	4	11,1	4	11,1	36	14,2
Toplam	40	15,8	42	16,6	42	16,6	44	17,4	30	11,9	20	7,9	35	13,8	253	100,0

Khi kare: 72,39sd: 30 P<,000 Ortalama: 34,6 Uç Değerler: 15-75 Genişlik 60 ss: 13,02

Toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin yaş ortalaması 34,6'dır. On beş yaştan başlayıp 75 yaşa kadar değişen bir aralıkta çeşitli yaş kümelerinden bireylerin merkezlerde yürütülen etkinliklere ilgi duydukları görülmektedir. On beş-yirmi yaş aralığında yer alan gençlerin en çok yoğunlaştıkları toplum merkezleri sırasıyla Sincan, ANAÇEV, Altındağ ve Tuzluçayır toplum merkezleridir. Elli bir yaşın üstündekiler açısından bakıldığında ise sırasıyla Şafaktepe Toplum Merkezi ile ANAÇEV* Yıldız Eğitim Evi dikkat çekmektedir. Tuzluçayır ve Altındağ Toplum Merkezleri ağırlıklı olarak gençlere hizmet götürürken; ANAÇEV ve Şafaktepe'de ise daha ileri yaşlardakilere hizmet verilmektedir.

Çizelge 3: Toplum Merkezlerinden Yararlanan Bireylerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Toplum Merkezi	Doğum Yeri	İl		İlçe		Köy		Toplam	
		S	%	S	%	S	%	S	%
Şafaktepe		33	60,0	15	27,3	7	12,7	55	21,9
Natoyolu		11	26,8	7	17,1	23	56,1	41	16,3
ANAÇEV		11	27,5	12	30,0	17	42,5	40	15,9
Altındağ		14	35,0	21	52,5	5	12,5	40	15,9
Sincan		17	43,6	13	33,3	9	23,1	39	15,5
Tuzluçayır		19	52,8	8	22,2	9	25,0	36	14,3
Toplam		105	41,8	76	30,3	70	27,9	251*	100,0

Khi kare: 43,079 sd: 10 p <,000

* Bundan sonra yalnızca ANAÇEV olarak söz edilecektir.

Araştırmaya katılan bireylerin % 27,9'u köy doğumlu olup sonradan Ankara'ya göç etmişlerdir. İlçe merkezlerinde doğanlarla birlikte bakıldığında araştırmaya katılanların yarısından fazlasının göç deneyimi yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin doğum yerlerinin coğrafi bölgelere göre dağılımlarına bakıldığında ilk sıralarda İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi gelmektedir. Toplum merkezlerinden

yararlanan bireylerin % 72,3'ünün İç Anadolu Bölgesinden geldiği belirlenmiştir. Diğer bölgelerin ağırlığının önemsiz bir oranda olduğu, özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerinden gelenlerin oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. Ankara'nın göç aldığı bölgelerin de bir tür yansıması sayılabilecek bu sonuçlar, toplum merkezlerinin çevresinde yerleşmiş olan ailelerin kültürel yapılarını anlamada ip ucu olarak kullanılabilir.

Çizelge 4: Toplum Merkezlerinden Yararlanan Bireylerin Ankara'ya Gelme Yaşlarına Göre Dağılımı

Ankara'ya Gelme Yaşları	1-6 yaş		7-12 yaş		13-18 yaş		19-24 yaş		25-30 yaş		31 ve üstü		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Şafaktepe	5	11,4	4	9,1	13	29,5	8	18,2	8	18,2	6	13,6	44	23,4
Sincan	4	12,5	6	18,8	6	18,8	10	31,3			6	18,8	32	17,0
ANAÇEV	3	9,7	2	6,5	8	25,8	10	32,3	3	9,7	5	16,1	31	16,5
Natoyolu	9	25,0	5	13,9	9	25,0	6	16,7	2	5,6	5	13,9	36	19,1
Altındağ	4	18,2	6	27,3	6	27,3	3	13,6			3	13,6	22	11,7
Tuzlucaıyır	4	17,4	5	21,7	5	21,7	7	30,4	1	4,3	1	4,3	23	12,2
Toplam	29	15,4	28	14,9	47	25,0	44	23,4	14	7,4	26	13,8	188	100

Khi kare: 28,59sd: 25 p <.000 Ortalama: 16,68

Göç edenlerin Ankara'ya gelme yaşları ortalaması 16,6'dır. Genel yaş ortalaması (34,6) dikkate alındığında bireylerin yaşamlarının yarısını (ortalama olarak) Ankara'da geçirdikleri anlaşılmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında, görüşülenlerin % 55,3'ünün 18 yaşından önce Ankara'ya göç ettikleri görülmektedir.

Çizelge 4 incelendiğinde görüşülenlerin % 74,3'ünün Ankara'ya göçle geldikleri anlaşılmaktadır. Bu sonuç Çizelge 3'le birlikte değerlendirildiğinde kırdan göçün yanı sıra ilçe ve

il merkezlerinden göç edenlerin de olduğu görülmektedir. Bu da iç göç olgusunun yalnızca kırdan büyük kentlere doğru olmadığını, kademeli göçle birlikte iller arası göçün de önem taşıdığını düşündürmektedir. Her topluma merkezi çevresinden araştırmaya katılanların önemli bir bölümünün göç deneyimi vardır. Bunlar arasında ANAÇEV'de bu oran % 77,5, Altındağ'da % 90, Şafaktepe'de % 77,2, Natoyolu'nda % 78, Sincan'da % 56,4 Tuzlucaıyır'da ise 63,8'dir.

Çizelge 5: Toplum Merkezlerinden Yararlanan Bireylerin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Toplum Merkezi	Medeni Durum	Hiç Evlenmemiş		Evli		Boşanmış		Dul		Toplam	
		S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Şafaktepe		3	5,3	47	82,5			7	12,3	57	22,5
Sincan		10	25,6	27	69,2	1	2,6	1	2,6	39	15,4
ANAÇEV		12	30,0	28	70,0					40	15,8
Natoyolu		4	9,8	33	80,5			4	9,8	41	16,2
Altındağ		5	12,5	34	85,0	1	2,5			40	15,8
Tuzluçayır		15	41,7	19	52,8			2	5,6	36	14,2
Toplam		49	19,4	188	74,3	2	,8	14	5,5	253	100,0

Khi kare: 4,436 sd: 15 p <,000

Toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin çoğunluğu (% 74.3) evli, yaklaşık beşte biri hiç evlenmemiş, % 6.3'ü de dul ve boşanmıştır. Evli kadınların merkezlere ilgisinin bu denli yüksek olması özellikle onlara yönelik projelerin varlığına ve ağırlığına bağlanabilir.

Toplum merkezlerinden yararlanan evli ya da daha önce evlilik deneyimi yaşamış olan bireylerin ilk evlenme yaşları, içinde yaşadıkları toplumsal çevrenin geleneksel özellikleri hakkında bilgi verecek niteliktedir. Araştırmaya katılan, evli ya da evlilik de-

neyimi yaşamış bireylerin ilk evlenme yaşı ortalaması 19,18 olarak bulunmuştur. Tüm toplum merkezlerinde 13-16 yaşları arasında evlenenlerin diğer yaş kümelerine oranı % 21.1'dir. Bu yaşlar arasında evlenenlerin oranı yalnızca ANAÇEV'de % 35.7 ile ortalamadan hayli üzerindedir. Bir bütün olarak bakıldığında, evli bireylerin % 72.1'inin 20 yaşın altında evlendiği görülmektedir. Bu sonuçlar evlilik yaşı konusunda kırsal değerlerin geçerli olduğu bir toplum yapısının egemen olduğunu göstermektedir.

Çizelge 6: Toplum Merkezlerinden Yararlanan Bireylerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Öğrenim Durumu	Okur yazar Değil		Okur Yazar		İlkokul Mezunu		Orta Okul Mezunu		Lise Mezunu		Lisans		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Şafaktepe	17	30,9	1	1,8	15	27,3	5	9,1	13	23,6	4	7,3	55	22,4
Tuzluçayır	7	19,4			6	16,7	5	13,9	16	44,4	2	5,6	36	14,7
Sincan	7	18,4	8	21,1	5	13,2	7	18,4	9	23,7	2	5,3	38	15,5
Natoyolu	6	15,4	4	10,3	14	35,9	8	20,5	7	17,9			39	15,9
Altındağ	5	13,2	5	13,2	21	55,3	5	13,2	2	5,3			38	15,5
ANAÇEV	2	5,1	16	41,0	11	28,2	6	15,4	4	10,3			39	15,9
Toplam	44	18,0	34	13,9	72	29,4	36	14,7	51	20,8	8	3,3	245	100,

Khi kare: 86,318 sd: 30 p <,000

Toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin eğitim durumları incelendiğinde, bu alanda ciddi güçlüklerin var olduğu anlaşılmaktadır. Okur yazar olmayan ya da yalnızca okur yazar olanların oranı % 32'yi bulmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında eğitim düzeyi temel eğitim ve altında olanların oranı % 61.3'e ulaşmaktadır. Şafaktepe ve Tuzluçayır toplum merkezlerinde okur yazar olmayanların oranı genel ortalamanın üstündedir. Okur yazar kümede ise ANAÇEV ve Sincan Toplum Merkezlerinden yararlananlar ortalamanın üstünde çıkmıştır. Ortaokul mezunlarında genel ortalamanın üzerinde yer alanlar Sincan, Natoyolu ve ANAÇEV Eğitim Merkezinden yararlananlardır. Şafak

tepe, Tuzluçayır ve Sincan Toplum Merkezlerinden yararlanan bireyler arasında lise mezunu olanların oranı genel ortalamanın üzerindedir. Üniversite mezunu olanlar da bu son belirtilen merkezlere devam edenler arasındadır.

Toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin doğum yerlerinin coğrafi bölgelere göre dağılımına bakıldığında ilk sıralarda İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi gelmektedir. Diğer bölgelerin ağırlığı önemsiz derecededir. Ankara'nın göç aldığı bölgelerin de bir tür yansıması sayılabilecek bu sonuçlar toplum merkezlerinin çevresinde yerleşmiş olan ailelerin kültürel yapılarını anlamada ip ucu olarak kullanılabilir.

Çizelge 7: Toplum Merkezlerinden Yararlanan Bireylerin Aile Tiplerine Göre Dağılımı

Aile Tipi	Çekirdek		Geniş		Tek Kişi		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%
Toplum Merkezi								
Şafaktepe	54	96,4			2	3,6	56	23,4
Natoyolu	37	92,5	3	7,5			40	16,7
ANAÇEV	35	92,1	3	7,9			38	15,9
Sincan	28	90,3	3	9,7			31	13,0
Tuzluçayır	30	88,2	4	11,8			34	14,2
Altındağ	27	67,5	13	32,5			40	16,7
Toplam	211	88,3	26	10,9	2	,8	239	100,0

Khi kare: 33,149 sd: 10 P<,000

Görüşülen bireyler, çok büyük oranda çekirdek ailelerde yaşamaktadır. Yüzde 10.9 oranındaki geleneksel aile tipi geniş aile yapısının kentsel ortamlarda da belirli ölçülerde varlığını koruduğunu göstermektedir. Burada dikkat çeken en önemli bulgu

Altındağ ve Tuzluçayır toplum merkezlerinden yararlananlar arasında geniş aile oranının genel ortalamadan bir hayli yüksek çıkmasıdır. Özellikle, Altındağ belirgin bir biçimde ayrılık göstermektedir.

Çizelge 8: Toplum Merkezlerinden Yararlanan Evli Bireylerin Çocuk Sayılarına Göre Dağılımı

Çocuk Sayısı	1		2		3		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%
Toplum Merkezi								
Şafaktepe	24	46,2	22	42,3	6	11,5	52	27,8
Sincan	12	46,2	11	42,3	3	11,5	26	13,9
ANAÇEV	12	46,2	13	50,0	1	3,8	26	13,9
Natoyolu	24	72,7	6	18,2	3	9,1	33	17,6
Altındağ	16	53,3	11	36,7	3	10,0	30	16,0
Tuzluçayır	9	45,0	6	30,0	5	25,0	20	10,7
Toplam	97	51,9	69	36,9	21	11,2	187	100,0

Khi kare: 13.65 sd: 10 p >.001 Ortalama: 2.68

Görüşülen bireyler arasında çocuk sahibi olanların oranı (187 kişi) % 73.9'dur. Bunların yarısından biraz fazlasının (% 51,9) tek çocuğu varken, üç ve daha fazla çocuğu olanların oranı ise % 11.2'dir. Ortalama çocuk sayısı 2.68'dir. Görüşülenlerin çoğu-

nun doğurganlık çağında olmaları (yaş ortalaması 34.8) özellikle aile planlaması hizmetlerini önemli kılmaktadır. Doğurganlık çağını tamamladıklarında ortalama çocuk sayısında da artış olması beklenebilir.

Çizelge 9: Toplum Merkezlerinden Yararlanan Bireylerin Hane Halkı Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Hane Büyüklüğü	1-2 kişi		3-4 kişi		5-6 kişi		7 ve üzeri		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Toplum Merkezi										
Şafaktepe	12	21.1	26	45.6	16	28.1	3	5.3	57	22.5
Sincan	4	10.3	11	28.2	15	38.5	9	23.1	39	15.4
ANAÇEV	4	10.0	24	60.0	8	20.0	4	10.0	40	15.8
Natoyolu	7	17.1	23	56.1	9	22.0	2	4.9	41	16.2
Altındağ	1	2.5	15	37.5	14	35.0	10	25.0	40	15.8
Tuzluçayır	3	8.3	14	38.9	13	36.1	6	16.7	36	14.2
Toplam	31	12.3	113	44.7	75	29.6	34	13.4	253	100.0

Khi kare 31.05 sd: 15 p >.001 Ortalama: 4.25

Görüşülenlerin aile yapıları ve özelliklerine ilişkin değişkenlerden biri de hane halkı büyüklüğüdür. Ortalama hane büyüklüğü 4.25 olarak saptanmıştır. Çizelge incelendiğinde, Sin-

can, Altındağ ve Tuzluçayır semtlerinde yaşayanların daha kalabalık hanelerde yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Çizelge 10: Toplum Merkezlerinden Yararlanan Bireylerin Boş zaman Değerlendirme Biçimlerine Göre Dağılımı

Boş zaman	Komşuya Giderek	El İşi Yaparak	TV izleyerek	Kitap-Gazete Okuyarak	Ev İşi Yaparak	Toplam	
						S	%
<i>Toplum Merkezi</i>	%	%	%	%	%	S	%
Şafaktepe	15.8	59.6	24.6	24.6		57	22.5
Sincan	23.1	41.0	35.9	35.9	7.7	39	15.4
ANAÇEV	15.0	55.0	32.5	32.5	12.5	40	15.8
Natoyolu	17.1	61.0	26.8	26.8	26.8	41	16.2
Altındağ	22.5	35.0	10.0	10.0	7.5	40	15.8
Tuzluçayır	22.5	36.1	36.1	36.1	2.8	36	14.2
Toplam	49	124	57	69	23	253	100.0
Toplam %	19.4	49.0	22.5	27.3	9.1		100.0

Araştırmaya katılanların boş zaman değerlendirme biçimleri arasında ağırlıklı uğraşının (49.0) "el işi yapmak" olduğu anlaşılmaktadır. Elišini

en yakın izleyen (% 27.3) seçenek ise kitap-gazete okumaktır. Bu grupta Tuzluçayır, Sincan ve ANAÇEV'de yaşayanlar ortalamasının üzerindedir.

Çizelge 11: Toplum Merkezlerinden Yararlanan Bireylerin Yaşadıkları Hanede Çalışan Kişi Sayısı

Hanede Çalışan Kişi Sayısı	1 kişi		2 kişi		3 kişi		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%
<i>Toplum Merkezi</i>	S	%	S	%	S	%	S	%
Şafaktepe	39	79.6	9	18.4	1	2.0	49	21.7
Sincan	28	77.8	6	16.7	2	5.6	36	15.9
ANAÇEV	28	73.7	9	23.7	1	2.6	38	16.8
Natoyolu	28	82.4	6	17.6			34	15.0
Altındağ	33	84.6	5	12.8	1	2.6	39	17.3
Tuzluçayır	16	53.3	10	33.3	4	13.3	30	13.3
Toplam	172	76.1	45	19.9	9	4.0	226	100.0

Khi kare: 16.018 sd: 10 p >.001

Çizelge 12'den 27 kişinin yaşadığı hanede çalışan hiç kimsenin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu soruya yanıt verenlerin % 76.1'i evlerinde yalnız bir kişinin gelir getiren bir işte çalıştığını ifade etmiştir. Ortalama hane büyüklüğünün 4.25 (Çizelge 9) olduğu düşünülürse her hanede çalışma çağında olan kişi sayısının birden daha fazla olduğunu tahmin etmek güç olmayacaktır. Bu demektir ki; her hanede çalışma çağında olduğu halde çalış-

mayan kişiler bulunmakta ve belki de bunların büyük bir bölümü işsizlik yaşamaktadır. Çalışanların ortalama % 33.ü sigortasız çalışmaktadır. Altındağ ve ANAÇEV bölgesinde sigortasız çalışanların oranı ortalamasının üzerindedir. Özellikle Altındağ'daki oran % 79.5 ile dikkat çekicidir.

Çalışanların yaptıkları işler incelendiğinde işçi (53 kişi), emekli (45 kişi), serbest çalışanlar (42 kişi), şoför (18 kişi) ve düz memur (17 kişi) olarak çalışanlar çoğunluğu oluşturmakta-

dir. Diğerleri ise, oldukça az sayılda olmak üzere, çocuk bakıcısı, güvenlik görevlisi, dekoratör, muhasebeci, esnaf, hemşire, aşçı, müteahhit, teknik ressam, ayakkabı boyacısı, matbaacı, atık toplayıcısı, alüminyum doğramacısı, mobilyacı, kaynakçı, tesisatçı, fayans ustası, kapı-

cılık, kuaförlük, öğretmen, doktor, denetçi, mühendis gibi mesleklere dağılmaktadırlar. Mesleklerin genellikle düşük eğitim gerektiren ya da örgün eğitim dışında geleneksel yollarla edinilen meslekler olması dikkat çekmektedir.

TOPLUM MERKEZLERİNDEN YARARLANMA SÜRECİ

Çizelge 12: Toplum Merkezlerinden Yararlanan Bireylerin Toplum Merkezinden Yararlanma Süresine Göre Dağılımı

TM'den Yararlanma Süresi	1-6 ay		7-12 ay		13-24 ay		25-36 ay		37-48 ay		49 ay ve üzeri		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Şafaktepe	29	50.9	6	10.5	4	7.0	7	7.0	1	1.8	13	22.8	5	22.5
Sincan	23	59.0	9	23.1	2	5.1					5	12.8	3	15.4
ANAÇEV	17	42.5	11	27.5	4	10.0	2	5.0	5	12.5	1	2.5	40	15.8
Natoyolu	28	68.3	6	14.6	5	12.2	1	2.4			1	2.4	41	16.2
Altındağ	25	62.5	5	12.5	2	5.0	2	5.0			6	15.0	40	15.8
Tuzluçayır	26	72.2	6	16.7	4	11.1							36	14.2
Toplam	148	58	43	17.0	21	8.3	9	3.6	6	2.4	26	10.3	253	100.0

Khi karé: 56.68 sd: 25 p <.000 Ortalama: 11.54

Görüşülenlerin toplum merkezine ilişkin ilk bilgiyi kimden aldıkları incelendiğinde büyük bir kesimi ilk bilgiyi komşulardan, arkadaşlardan (aynı oranla %34.8) ve duyurulardan (%29.4) edindiklerini belirtmektedir. Komşulardan bilgi alma oranı ANAÇEV ve Altındağ Toplum Merkezinde ortalamanın üzerinde (sırasıyla %62.5 ve %52.5) iken, arkadaşlardan bilgi alma oranı Şafaktepe ve Natoyolu Toplum Merkezinde daha yüksek (sırasıyla % 49.1 ve %36.6) bulunmuştur. Sincan ve Tuzluçayır toplum merkezleri ise kendilerini daha çok duyurular (sırasıyla %48.7 ve %38.9) aracılığıyla tanıtmaktadır.

Üyelerin toplum merkezine gelme nedenleri incelendiğinde sırasıyla kendini geliştirmek (%69.6), boş zaman değerlendirmek (%31.6), el be-

cerisi geliştirmek (%28.1), arkadaşlarla birlikte olmak (%26.1), gelir getirci, bir meslek edinmek (%24.1) ve resmi nikah yaptırmak (%7.9) seçenekleri öne çıkmaktadır. Kendini geliştirme seçeneği Natoyolu (%92.7), Tuzluçayır (%86.1) ve Sincan (%79.5) toplum merkezlerinde; boş zaman değerlendirme seçeneği Sincan (%46.2) ve Natoyolu (%36.6) toplum merkezlerinde; el becerisi geliştirme seçeneği Sincan (%33.3), Natoyolu (%31.7) ve Şafaktepe (%31.6) toplum merkezlerinde; arkadaşlarla birlikte olma seçeneği Sincan (%33.3) ve Şafaktepe (%28.1) toplum merkezlerinde; ve resmi nikah kıyılması seçeneği yalnızca Altındağ (%42.5) ve Natoyolu (%7.3) toplum merkezlerinde daha yüksek düzeydedir.

Çizelge 13: Üyelerin Toplum Merkezindeki Etkinliklere Düzenli Katılma Durumlarına Göre Dağılımı

<i>Düzenli Katılım</i>	<i>Evet</i>		<i>Hayır</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>S</i>	<i>%</i>	<i>S</i>	<i>%</i>	<i>S</i>	<i>%</i>
<i>Top. Merkezleri</i>						
Şafaktepe	48	84.2	9	15.8	57	22.5
Sincan	33	84.6	6	15.4	39	15.4
ANAÇEV	38	95.0	2	5.0	40	15.8
Natoyolu	32	78.0	9	22.0	41	16.2
Altındağ	17	42.5	23	57.5	40	15.8
Tuzluçayır	19	52.8	17	47.2	36	14.2
Toplam	187	73.9	66	26.1	253	100.0

Khi kare:43.851 sd: 5 p <.000

Araştırma kapsamındaki büyük bir oranı (% 73.9) toplum merkezindeki etkinlikler düzenli olarak katıldıklarını; yaklaşık dörtte biri ise etkinliklere düzenli katılmadığını ifade etmektedir. Düzenli katılma oranı Tuzluçayır ve Altındağ toplum merkezlerinde daha düşüktür. Buna karşılık en yüksek düzenli katılma oranları ANAÇEV, Sincan ve Şafaktepe toplum merkezlerinde görülmektedir. Toplum merkezlerindeki etkinliklere düzenli katılmayan üyelerin (% 26.08) gösterdikleri gerekçeler arasında ev işlerinin yoğunluğu (% 30.3), bir işte çalışıyor olmak (% 28.1), çocukların bakımının çok zaman alması (% 27.3), kocasının izin vermemesi (% 4.5) ve oturdukları evin merkeze uzak olması (% 0.6) gibi değişkenler dikkat çekmektedir. Araştırmaya Şafaktepe, Natoyolu ve Sincan'dan katılan üyeler daha çok ev işlerini (sırasıyla % 50.0, % 50.0, % 40.0) gerekçe gösterirken; bir işte çalışmak seçeneği Sincan, Altındağ ve ANAÇEV'den yararlananlar arasında daha yüksek (sırasıyla % 50.0, % 40.0, % 33.3) tir. Çocukların ba-

kımını gerekçe gösterenler arasında ANAÇEV, Sincan, Şafaktepe ve Natoyolu toplum merkezlerinden yararlananlar daha yüksek oranda (sırasıyla % 66.7, % 60.0, % 50.0, % 50.0) iken; kocasının izin vermemesi gerekçesine yalnızca Altındağ ve Tuzluçayır toplum merkezlerinden yararlananlar arasında (sırasıyla % 8.0, % 5.9,) rastlanmaktadır. Araştırmaya katılanların çok büyük oranda kadınlar olduğu dikkate alındığında gerekçelerin ağırlıklı olarak kadın rolleriyle de örtüştüğü görülmektedir. Toplum merkezlerinin üyelerinin çoğunun kadın olması nedeniyle, bunların küçük yaşta çocuklarının var olduğu/olacağı dikkate alınmalı ve etkinlikleri planlarken çocuklara yönelik odalar ve bakıcı annelere ilişkin düzenlenmeler yapılmalıdır. Bunlara ek olarak etkinlikleri planlarken çalışan katılımcıların bu özel koşulları dikkate alınmalıdır. Eğer katılımcı bir anlayışla toplum merkezindeki program ve faaliyetler planlanırsa bu tür özel koşullar gündeme gelebilir ve düzenlemeler yapılırken bu hususlara dikkat edilebilir.

Çizelge 14: Toplum Merkezinden Faydalanan Aynı Aileden Başka Kişilerin Olup Olmaması

Faydalanan Kişi	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Toplum Merkezi						
Şafaktepe	11	19.3	40	80.7	57	22.5
Sincan	6	15.4	33	84.6	39	15.4
ANAÇEV	9	22.5	31	77.5	40	15.8
Natoyolu	11	26.8	30	73.2	41	16.2
Altındağ	14	35.0	26	65.0	40	15.8
Tuzlucaıyır	11	38.9	22	61.1	36	14.2
Toplam	65	25.7	188	74.3	253	100.0

Khi kare:8.732 sd: 5 p>.000

Araştırma kapsamında yer alanların yaklaşık dörtte biri, toplum merkezinden yararlananlar arasında aynı aileden başka üyelerin de bulundu-

ğunu belirtmiştir. Bu oran Tuzlucaıyır, Altındağ ve Natoyolu toplum merkezlerinde daha yüksektir.

Çizelge 15: Toplum Merkezinden Faydalanan Diğer Aile Üyelerinin Kim(ler) Olduğu

Kimler Yararlanıyor	Çocuk		Anne		Kardeş		Eş		Akraba		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Toplum Merkezi												
Şafaktepe	10	90.9	1	9.1							11	16.9
Natoyolu	8	72.7	2	18.2	1	9.1					11	16.9
Tuzlucaıyır	9	64.2	1	7.1					2	14.3	14	21.5
ANAÇEV	5	55.5	2	22.2	1	11.1			1	11.1	9	13.8
Altındağ	5	35.7			1	7.1	6	42.9	2	14.3	14	21.5
Sincan	2	33.4	1	16.7	3	50.0					6	9.2
Toplam	39	60.0	7	10.8	6	12.3	6	9.2	5	7.7	65	100.0

Khi kare: 62.222 sd: 30 p <.000

Toplum merkezlerinden yararlanan diğer aile üyelerinin, görüşülenlere yakınlığı incelendiğinde, sırasıyla çocuklar (% 60,0), kardeşler (% 12,3), anneler (% 10,8), eşler (% 9,2) ve akrabalar (% 7,7) olduğu görülmektedir. Aynı aileden birden fazla kişinin toplum merkezlerinden yararlandığı bilgisini veren 65 kişiden 46'sı (% 70,8) diğer kişinin anne ya da çocuk olduğunu belirtmektedir. Bu da merkezlerden, annelerin çocuklarıyla birlikte yararlanma eğilimi-

nin varlığını ortaya koymaktadır. Çocuklarla birlikte toplum merkezlerinden yararlanma eğilimi Şafaktepe, Natoyolu ve Tuzlucaıyır toplum merkezlerinde daha yüksektir. Öte yandan eşle birlikte merkeze geldiğini belirtenlerin tamamının Altındağ Toplum Merkezinden olması, Altındağ Toplum Merkezinden yararlananların bir bölümünün toplu resmi nikah kıyılması etkinliğine katılanlar olmasıyla açıklanabilir.

TOPLUM MERKEZLERİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Çizelge 16: Görüşülenlerin Toplum Merkezindeki Etkinliklerden Hangisini Daha Yararlı Bulduğu

Toplum Merkezi	Hangisi daha yararlı	Sanatsal Etkinlikler	El Becerileri	Eğitim-Öğretim	Söyleşiler	Kütüphane	Sosyal Yardımlar	İş bulma	Toplam	
		%	%	%	%	%	%	%	S	%
Tuzlucaıyır		27.8	38.9	6.7	27.8	5.6		8.3	36	14.2
Altındağ		10.0	12.5	2.4	10.0	2.5	37.5	30.0	37	15.8
Natoyolu		29.3	34.1	48.8	56.1	7.3	4.9	14.6	41	16.2
Sincan		20.5	30.8	48.7	17.9	23.1	17.9	7.7	39	15.4
Şafaktepe		24.6	26.3	45.6	38.6	15.8	24.6	22.8	57	22.5
ANAÇEV		10.0	45.0	50.0	10.0	5.0	2.5	5.0	40	15.8
Toplam		20.6	30.8	42.7	27.7	10.3	15.4	15.4	253	100.0

Araştırmaya katılanlara toplum merkezlerinde verilen hizmetlerden hangisinin daha yararlı olduğu sorulduğunda, eğitim-öğretim etkinlikleri, el becerilerine yönelik kurslar ve söyleşiler daha yoğunlukla belirtilmiştir. Eğitim öğretim etkinlikleri ANAÇEV, Şafaktepe, Sincan ve Natoyolu Toplum Merkezlerinden yararlananlar

arasında daha yararlı olarak değerlendirilirken, el becerileri hizmetleri ANAÇEV, Tuzlucaıyır, Natoyolu, Sincan Toplum merkezlerinde daha yararlı olarak değerlendirilmektedir. Buna karşılık söyleşiler Natoyolu, Şafaktepe ve Tuzlucaıyır Toplum merkezlerinde daha yararlı bulunmaktadır.

Çizelge 17: Toplum Merkezinin Etkinliklerine Katılmaya Başladıktan Sonra Üyelerde Herhangi Bir Değişiklik Olup Olmadığı

Değişiklik Durumu	Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Toplum Merkezi						
Natoyolu	40	97.6	1	2.4	41	100.0
Sincan	36	92.3	3	7.7	39	100.0
ANAÇEV	36	90.0	4	10.0	40	100.0
Tuzlucaıyır	32	88.9	4	11.1	36	100.0
Şafaktepe	49	86.0	8	14.0	57	100.0
Altındağ	26	65.0	14	35.0	40	100.0
Toplam	219	86.6	34	13.4	253	100.0

Khi kare: 21.94 sd: 5 p<.001

Toplum merkezindeki etkinliklere katıldıktan sonra kendilerinde bir değişiklik olduğunu belirtenlerin oranı oldukça yüksektir (% 86.6). Bu oran Natoyolu, Sincan, ANAÇEV ve Tuzlucaıyır toplum merkezlerinde daha yüksek bulunmuştur. Bu da toplum merkezlerinde yürütülen etkinlik-

lerin genel olarak halkın gereksinimine göre planlandığını ve üyelerin var olan programlardan oldukça yüksek düzeyde yararlandığını göstermektedir. Toplum Merkezinin etkinliklerine katılmaya başladıktan sonra kendilerinde nasıl bir değişiklik olduğu sorusuna, araştırmaya katılanla-

rın yarıya yakın b6lümü (%46,1) bilgi ve becerisinin arttığını, %42'si kendisine güveninin arttığını, %29.7'si kendisini ve çevresini daha iyi anlamaya başladığını, %10.5'i aile içindeki kararlara etkin katılmaya başladığını ve %6.8'i de para kazanabileceği bir meslek sahibi olduğunu belirtmişlerdir. Bilgi ve becerisinin arttığını ifade edenler Tuzluçayır (%71.9), ANAÇEV (%63.9) ve Sincan (% 47.2) toplum merkezlerinde; kendisine güveninin arttığını belirtenler Natoyolu (%62.5), Altındağ

(%53.8) ve şafaktepe (%42.9) toplum merkezlerinde; "kendimi tanıdım, çevremi daha iyi anlamaya başladım" diyenler Natoyolu (%40.0) ve şafaktepe (%32.7) toplum merkezlerinde, aile içindeki kararlara etkin katılmaya başladığını belirtenler Natoyolu (%27.5) ve şafaktepe (%12.2) toplum merkezlerinde, para kazanabileceği bir meslek sahibi olduğunu belirtenler ise ANAÇEV (%19.4), Tuzluçayır (%12.5) ve şafaktepe (%8.2) toplum merkezlerinde daha yoğunluktur.

Çizelge 18: Toplum Merkezini Başkalarına 6nerme Durumu

Toplum Merkezi	6nerme Durumu		Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%
şafaktepe	54	64.7	3	5.3	57	22.5		
Sincan	35	89.7	4	10.3	39	15.4		
ANAÇEV	36	90.0	4	10.0	40	16.2		
Natoyolu	40	97.6	1	2.4	41	15.8		
Altındağ	37	92.5	3	7.5	37	14.2		
Tuzluçayır	34	94.4	2	5.6	36	15.8		
Toplam	236	93.3	17	6.7	253	100.0		

Khi kare: 2.97sd: 5 p >.001

Üyelerin tamamına yakın bir kısmı hizmetlerinden yararlandıkları toplum merkezini çevrelerindeki başka kişilere de 6nermektedir. Bu da toplum

merkezinin etkinliklerinden yeterince yararlanabildikleri ve bu etkinliklerden hoşnut oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Çizelge 19: Gecekondularda Bu Tür Merkezlerin Kurulmasını 6nerme Durumu

Toplum Merkezi	6neriyor mu		Evet		Hayır		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%
şafaktepe	55	96.5	2	3.5	57	22.5		
Sincan	38	97.4	1	2.6	39	15.4		
Natoyolu	41	100.0			41	16.2		
ANAÇEV	40	100.0			40	15.8		
Tuzluçayır	36	100.0			36	14.2		
Altındağ	38	95.0	2	5.0	40	15.8		
Toplam	248	98.0	5	2.0	253	100.0		

Khi kare: 5.007sd: 5 p >.001

Toplum merkezlerine devam eden üyelerin tamamına yakını gecekondularda

bu tür merkezlerin yaygınlaştırılmasını 6nermektedirler.

SORUNLAR

Çizelge 20: Üyelere Göre Yaşadıkları Mahallenin En Önemli Sorunlarının Neler Olduğu

Toplum Merkezi	Şafaktepe	Sincan	ANAÇEV	Natoyolu	Altındağ	Tuzluçayır	Toplam
	%	%	%	%	%	%	%
Sorunlar							
Geri kalmışlık	10.5	48.7	10.0	39.0	55.0	13.9	28.5
Kent yaşamına ilişkin sorunlar	1.8	23.1	32.5	56.1	22.5		21.7
Yoksulluk	8.8	23.1		2.4	60.0		15.4
İşsizlik		20.5		2.4	57.5	13.9	14.6
Kadınlar için eğitici kursların olmaması	5.3	23.1	2.5	19.5	5.0	16.7	11.5
Cahillik		15.4	2.5	22.0	17.5		9.1
Alt yapı yetersizliği	26.3	25.3	50.0	68.3	42.5	19.42	8.3
Yaz dönemlerinde çocukları için kursların olmaması	3.5	12.8	7.5	12.2		8.3	7.1
Gençlere yönelik hizmetlerin az olması	1.8	15.4		7.3	2.5	8.3	5.5
Yabancılaşma	5.3	5.1	5.0	7.3	2.5	5.6	5.1
Kavgalar					22.5	2.8	4.0
Kadınların evden dışarı çıkamaması	5.3	10.3				5.6	3.6
Dilenci ve hırsızların çok olması	1.8						1.4

Araştırmaya katılanlar tarafından yaşadıkları mahalledeki en önemli sorunlar geri kalmışlık (%28.5), kent yaşamına ilişkin sorunlar (%21.7), yoksulluk (%15.4), işsizlik (%14.6), kadınlar için eğitici kursların olmaması (%11.5), cahillik (%9.1), yaz döneminde çocuklar için kursların olmaması (%7.1), gençlere yönelik hizmetlerin olmaması (%5.5), yabancılaşma (%5.1), mahalle sakinleri arasında kavgaların yaşanması (%4.0), kadınların evden dışarı çıkamaması (%3.6), dilenci ve hırsızların çokluğu (%1.4) şeklinde sıralanmıştır. Geri kalmışlık Altındağ (%55.0), Sincan (%48.7), Natoyolu (%39.0) toplum merkezlerinden; kent yaşamına ilişkin sorunlar Natoyolu (%56.1), ANAÇEV (%32.5), Sincan (%23.1) ve Altındağ (%22.5) toplum merkezlerinden; yoksulluk Altındağ (%80.0) ve Sincan (%23.1) toplum merkezlerinden; işsizlik Altındağ (%57.5) ve Sincan (%20.5) toplum

merkezlerinden; kadınlar için eğitici kursların olmaması Sincan, Natoyolu ve Tuzluçayır toplum merkezlerinden; eğitimsizlik Natoyolu, Altındağ ve Sincan toplum merkezlerinden; alt yapı yetersizliği Natoyolu, ANAÇEV, Altındağ, Şafaktepe, Sincan ve Tuzluçayır toplum merkezlerinden; yaz dönemlerinde çocuklar için kursların olmaması Sincan, Natoyolu, Tuzluçayır ve ANAÇEV toplum merkezlerinden; gençlere yönelik hizmetlerin yetersizliği Sincan, Tuzluçayır ve Natoyolu toplum merkezlerinden; yabancılaşma Natoyolu, Tuzluçayır ve Şafaktepe toplum merkezlerinden; sık yaşanan mahalle kavgaları Altındağ toplum merkezinden; kadınların evden dışarı çıkamaması Sincan Toplum Merkezinden; dilenci ve hırsızların çok olması Şafaktepe Toplum merkezinden yararlanan katılımcılar tarafından daha çok dile getirilmiştir.

Çizelge 21: Üyelere Göre Toplum Merkezinin Mahallede Yaşanan Sorunların Çözümüne Yapabileceği Katkıları

Toplum Merkezi.	Katkılar	Örgütlemeye çalışmalarını yapabilir	Kurslar açabilir	Bilinçlendirme eğitimi yapabilir	Resmi makamlar nezdinde girişimlerde bulunabilir	İş olanağı sağlanabilir	Kültürel ve sportif etkinlikler düzenleyebilir	Sosyal yardımlar yapabilir	Toplam	
		%	%	%	%	%	%	%	S	%
Safaktepe		10.5	8.8	17.5	12.3	3.5	1.8		57	22.5
Natoyolu		41.5	7.3	26.8	51.2	4.9	17.1	2.4	41	16.2
ANAÇEV		10.0	7.5	35.0	30.0		2.5		40	15.8
Altındağ		20.0	25.0	32.5	32.5	35.0	2.5	40.0	40	15.8
Sincan		10.3	20.5	20.5	15.4	5.1	17.9	7.7	39	15.4
Tuzluçayır		13.9	19.4	30.6	19.4		13.9		36	14.2
Toplam		17.4	14.2	26.5	26.1	7.9	8.7	7.9	253	100.0

Araştırmaya katılanlar, toplum merkezlerinin mahallelerde yaşanan sorunların çözümü, gereksinimlerin karşılanması konusunda yapabileceği katkıları ilgili olarak aşağıdaki önerileri getirmişlerdir: Halkı bilinçlendirici eğitimler yapabilir (% 26.5), mahallede yaşanan sorunların çözümü konusunda kamu kurumları nezdinde girişimlerde bulunabilir (% 26.1), ortak yaşanan sorunların çözümü ve gereksinimlerin karşılanması konusunda örgütlenme (organizasyon) çalışmaları yapabilir (% 17.4), gereksinimler doğrultusunda çeşitli kurslar açabilir (% 14.29), kültürel ve sportif etkinlikler düzenleyebilir (% 8.7), muhtaçlık içinde bulunan aile ve bireylere sosyal yardımlar yapabilir (% 7.9), işsizlere iş bulma konusunda aracı olabilir (% 7.9).

"Halkı bilinçlendirici eğitimler yapabilir" diyenler ANAÇEV (% 35.0), Tuzluçayır (% 30.6), Altındağ (% 32.5) ve Natoyolu (% 26.8) toplum merkezlerinde; "mahallede yaşanan sorunların çözümü konusunda kamu kurumları nezdinde girişimlerde bu-

lunabilir" diyenler Natoyolu (% 51.2), Altındağ (% 32.5) ve ANAÇEV (% 30.0) toplum merkezlerinde; "ortak yaşanan sorunların çözümü ve gereksinimlerin karşılanması konusunda örgütlenme (organizasyon) çalışmaları yapabilir" diyenler Natoyolu (% 41.5) ve Altındağ (% 20.0) toplum merkezlerinde; "gereksinimler doğrultusunda çeşitli kurslar açabilir" diyenler Altındağ (% 25.0), Sincan (% 20.5) ve Tuzluçayır (% 19.4) toplum merkezlerinde; "kültürel ve sportif etkinlikler düzenleyebilir" diyenler Sincan (% 17.9), Natoyolu (% 17.1) ve Tuzluçayır (% 13.9) toplum merkezlerinde; "muhtaçlık içinde bulunan aile ve bireylere sosyal yardımlar yapabilir" diyenler Altındağ Toplum Merkezinde (% 40.0); "işsizlere iş bulma konusunda aracı olabilir" diyenler Altındağ (% 35.0) Toplum Merkezinde ortalamanın üzerindedir.

Araştırmaya katılanların toplum merkezlerinden beklentilerini ortaya koymak amacıyla "toplum merkezinde başka ne tür hizmetler verilmeli" sorusu yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar

sırasıyla "kurslar çeşitlendirilsin, özellikle beceri kazandırıcı kurslar açılsın, iş bulma etkinliklerine yer verilsin, halk oyunları kursu açılsın, ruhsal destek sağlayacak çalışmalar yapılsın, ilk ve orta öğretim öğrencileri için dersleri destekleyici kurslar açılsın, sağlık hizmetleri verilsin, geziler düzenlensin, okuma günleri düzenlensin, üniversite sınavlarına yönelik hazırlık kursları düzenlensin, erkeklerle yönelik eğitici kurslar düzenlensin ve yaşlılara yönelik kurslar düzenlensin" şeklindedir. Ayrıca araştırmaya katılanların toplum merkezlerinde verilen hizmetlerin daha iyi olabilmesi için yapılması gerekenler konusunda önerileri de alınmış; sırasıyla tanıtımın iyi olması (12.6), etkinlikler için daha geniş mekanlar sağlanması (9.1), etkinlikleri destekleyici araç-gereç sağlanması (7.9), çalışanlar ve üyeler arasında işbirliği sağlanması (4.7), yöneticilerin tutumunun değişmesi (4.3), okur yazarlık kurslarına ağırlık verilmesi (3.2), katılımın düzenli hale getirilmesi (1.2) önerilmiştir.

SONUÇLAR

Araştırma kapsamında yer alan toplum merkezleri, öncelikli hedef kitlesi içinde yer alan kadınlara büyük ölçüde ulaşmakta; buna karşılık erkek nüfusa yönelik hizmetler yetersiz kalmaktadır. Toplum merkezlerinden yararlanan bireyler, ağırlıklı orta yaş (yaş ortalaması 34,6) grubundadır. Araştırmaya katılanların yarısından fazlası göç deneyimi yaşamışlardır.

Toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin çoğunluğu (% 74.3) evlidir. Evlilik yaşı konusunda elde edilen sonuçlar, toplum merkezlerinden yararlanan aileler arasında kırsal değerler geçerlidir.

Toplum merkezlerinden yararlanan bireylerin eğitim düzeyleri düşüktür.

Görüşülen bireyler, çok büyük oranda çekirdek ailelerde yaşamaktadır. Ortalama çocuk sayısı 2.68, ortalama hane büyüklüğü ise 4.25'tir.

Her hanede çalışma çağına olduğu halde çalışmayan kişiler bulunmaktadır ve bunların büyük bir bölümü işsizdir. Çalışanların % 33.ü sosyal güvenceden yoksundur.

Görüşülen çoğu toplum merkezine ilişkin ilk bilgiyi komşulardan, arkadaşlardan (aynı oranla % 34.8) ve duyurulardan (% 29,4) edindiklerini belirtmektedir.

Araştırmada yer alanların büyük bir oranı (% 73.9) toplum merkezindeki etkinliklere düzenli olarak katılmaktadır. Toplum merkezlerinden yararlananlar arasında, aynı aileden başka üyelerin de bulunduğunu belirtenlerin oranı yaklaşık dörtte birdir. Toplum merkezlerinden yararlananlar diğer aile üyelerinin, görüşülenlere yakınlığı incelendiğinde, sırasıyla çocuklar (% 60,0), kardeşler (% 12,3), anneler (% 10.8), eşler (% 9.2) ve akrabalar (% 7.7) olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanlar, toplum merkezlerinde verilen eğitim-öğretim etkinliklerini, el becerilerine yönelik kursları ve söyleşileri diğerler etkinliklere oranla daha yararlı bulmaktadırlar. Üyelerin tamamına yakını, hizmetlerinden yararlandıkları toplum merkezindeki etkinlikleri çevrelerindeki başka kişilere de önermektedir. Yine, toplum merkezlerine devam eden üyelerin tamamına yakını, gecekondu semtlerinde bu tür merkezlerin yaygınlaştırılmasının yararına inanmaktadırlar. Yaşanan mahallelerdeki en önemli sorunlar geri kalmışlık (%28.5), kent yaşamına ilişkin

sorunlar (%21.7), yoksulluk (%15.4), işsizlik (% 14.6), kadınlar için eğitici kursların olmaması (%11.5), cahillik (%9.1), yaz döneminde çocuklar için eğitici kursların olmaması (%7.1), gençlere yönelik hizmetlerin yetersizliği (%5.5), yabancılaşma (%5.1), mahalle sakinleri arasında kavgaya varan anlaşmazlıkların yaşanması (%4.0), kadınların evden dışarı çıkamaması (%3.6), dilenci ve hırsızların çokluğu (%1.4) şeklinde sıralanmaktadır.

Görüşülenler, toplum merkezlerinin, mahallelerde yaşanan sorunların çözümü ve gereksinimlerin karşılanması konusunda yapabileceği katkılarla ilgili olarak, halkı bilinçlendirici eğitimler yapabileceğini (% 26.5), mahallede yaşanan sorunların çözümü konusunda kamu kurumları nezdinde girişimlerde bulunabileceğini (% 26.1), ortak yaşanan sorunların çözümü ve gereksinimlerin karşılanması konusunda örgütlenme (organizasyon) çalışmalarını yapabileceğini (% 17.4), gereksinimler doğrultusunda çeşitli kurslar açabileceğini (% 14.29), kültürel ve sportif etkinlikler düzenleyebileceğini (% 8.7), muhtaçlık içinde bulunan aile ve bireylere sosyal yardımlar yapabileceğini (% 7.9), işsizlere iş bulma konusunda aracı olabileceğini (% 7.9) ifade etmektedirler.

Araştırma kapsamında yer alanlar, toplum merkezinde başka ne tür hizmetler verilebileceği konusunda, "kurslar çeşitlendirilsin, özellikle beceri kazandırıcı kurslar açılsın, iş bulma etkinliklerine yer verilsin, halk oyunları kursu açılsın, psiko-sosyal destek sağlayacak çalışmalar yapılsın, ilk ve orta öğretim öğrencileri için dersleri destekleyici kurslar açıl-

sın, sağlık hizmetleri verilsin, geziler, okuma günleri, erkeklere yönelik eğitici kurslar, yaşlılara yönelik kurslar ve üniversite sınavlarına yönelik hazırlık kursları düzenlensin," şeklinde oldukça somut öneriler getirmişlerdir. Toplum merkezlerinde verilen hizmetlerin daha iyi olabilmesi için, araştırmaya katılanlar tarafından, sırasıyla tanıtımın iyi olması (12.6), etkinlikler için daha geniş mekanlar sağlanması (9.1), ekinlikleri destekleyici araç-gereç sağlanması (7.9), çalışanlar ve üyeler arasında işbirliği sağlanması (4.7), yöneticilerin tutumunun değişmesi (4.3), okur yazarlık kurslarına ağırlık verilmesi (3.2), katılımın düzenli hale getirilmesi (1.2) gibi öneriler getirilmiştir.

KAYNAKLAR

- KARATAŞ, K. ve S. KARATAŞ. (2001) "Toplum Merkezlerinde Çalışan 'Profesyonel' Meslek Elemanları Üzerine Bir Araştırma", *Toplum Merkezlerinin Desteklenmesi: Bölgeler arası ve kent içi Farklılıkların Azaltılmasına destek Programı Toplum Merkezlerinin Desteklenmesi Projesi*, Ankara: UNICEF ve SHÇEK Ortak Yayını, s. 104-131.
- KOÇYILDIRIM, Ş. (2001) "Toplum Merkezleri ve Sosyal Hizmet Uygulamaları", *Sosyal Hizmet Sempozyumu 99:Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet*. Ankara: HÜSHY ve T.C.Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Ortak Yayını, s. 153-160.
- KARATAŞ, K. (1999) "Toplum Merkezleri Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi", *Çağdaşlaşma Sürecinde Toplum Merkezlerinin Yeri ve İşlevi*, Ankara: Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı Yayını No:2, 15-31.
- KARATAŞ, K. ve Z. MUTLU. (2002) "Kentleşme Sürecinde Sivil Toplum Örgütleri:Tepecik Toplum Merkezleri", *Sosyal Hizmet Sempozyumu'98:Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet*, Ankara: HÜSHY Yayını No: 010, s: 50-55.
- KARATAŞ, K. (2002) "Kentleşmenin Dinamik Bir Aracı Olarak Toplum Merkezleri: Bir Yaklaşım Modeli Önerisi", *Sosyal Hizmet Sempozyumu'98: Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet*, Ankara: HÜSHY Yayını No: 010, s: 62-66.

BİR GRUP ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİSİNİN "FLÖRT ŞİDDETİ" KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Views of a Group of University Students on Intimate Violence

Hilal ÖZCEBE*

Dilek ASLAN **

Ahmet Hilmi KARABİBER ***

Mustafa Fatih KÜÇÜKÖZTAŞ ***

Kubilay ORANSAY***

İnan ÖLMEZ***

*Doç. Dr., HÜTF Halk Sağlığı AD.

** Dr., HÜTF Halk Sağlığı AD. Öğr. Görevlisi

***İntern Dr., HÜTF Halk Sağlığı AD.

ÖZET

Şiddet, modern hayatın en çarpıcı ve önemli sorunlarından biri olarak kendini göstermektedir. Flörtte şiddet, kişiler arası şiddet türlerinden birisi olup cinsel, duygusal, fiziksel şiddet gibi unsurları içermektedir. Batı ülkelerinde yapılmış olan bazı çalışmalara göre, flörtlerin ya klasik % 20.0'ında herhangi bir tipte şiddet meydana vb gelmektedir. Bu a-

raştırmada, Ankara'da bir grup üniversite öğrencisinin "flörtte şiddet" konusundaki görüşleri ve flörtleri sırasında yaşadıkları ya da uyguladıkları şiddet sıklığının saptanması amaçlanmıştır. Araştırmaya katılan 148 öğrencinin % 59.7'si şimdiye kadar bir flörtü olduğunu ifade etmişlerdir. Halen bir flörtü olan toplam öğrenci sayısı 85 olup grubun % 67.1'ini kadınlar; % 32.9'unu ise erkekler oluşturmuştur. Grubun % 31.6'sı (43 kişi) flört ilişkisi sırasında şiddete maruz kalan bir arkadaşlarının olduğunu; şiddete maruz kalan arkadaşlarının cinsiyetinin ise % 87.8 ile kadın olduğunu belirtmiştir. Flört sırasında yaşanan şiddetin ortaya konulması, önleme çalışmaları açısından çok önemli bir basamaktır. Bu araştırma karşı cinsiyetle ilişkinin başlangıcı sayılan flört sırasındaki şiddetin tanımlanmasının yapılması için daha detaylı çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: flört şiddeti, üniversite öğrencisi

SUMMARY

Violence comes out to be one of the remarkable and vital issues of the modern way of life. Intimate violence is a subgroup of violence with sexual, emotional and physical contents. Figures of recent studies highlighted that around 20 % of the dating relationship had any type of violence. In this study, we aimed to determine the frequency of intimate violence among a group of university students in Ankara. 59.7 % of 148 students mentioned that they had a dating partner. 67.1 % of 85 students who have a dating partnership were female; whereas rest of them (32.9 %) were male. 31.6 % of the students stated that they had at least one friend whom had "violence experience". 87.8 % of these friends were female. Emphasizing the size of the problem is a considerable step for implementing appropriate interventions. This study marks that more detailed studies are required for determining the intimate violence in Turkey.

Key Words: intimate violence, university students

1. GİRİŞ

Latince "Violentia" (sert ya da acımasız kişilik, güç) kelimesinden gelen şiddet, güç kullanarak vurma ve kötü davranma eylemi olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre şiddet, huzur karşıtı olup, onu bozan veya tartışmaya açan eylemler bütünü olarak, fiziksel olduğu kadar fiziksel olmayan kimi davranışları da içeren sonucunda, fiziksel ve ruhsal acı ve zarar veren saldırgan eylemler olarak tanımlanmaktadır (Danıt, 2000, 77-87). Dünyanın bir çok yerinde şiddet, modern hayatın en çarpıcı ve önemli sorunlarından biri olarak kendini göstermektedir. Son zamanlara kadar şiddet önemli bir halk sağlığı sorunu olarak kabul edilmediği halde, bu görüş şiddetin halk sağlığını ciddi biçimde etkilemeye başlayan bir sorun olarak ortaya çıkmasıyla değişmeye başlamıştır (Rosenberg, Mercy, Annet, 1998: 1226-30).

Şiddet, özel bir sınıfa veya etnik gruba ait bir olgu olmayıp toplumun her kesiminde bir çok yaşam alanında görülmektedir; bu nedenle toplumda herkes şiddet riski ile karşı karşıyadır. Ancak yaş, cinsiyet, ailesel problemler, madde alışkanlıkları ve stres gibi faktörler şiddet uygulama ve şiddete maruz kalmayı artırmaktadır (Rodrigez, 2001: 323-324).

Bir çok çalışmada, adolesan yaş grubunda şiddetin arttığı belirtilmektedir. Adolesan yaş grubunda görülen şiddet, kişinin kendisine uyguladığı şiddet (intihar, intihar girişimi), kişiler arası şiddet (aile içi şiddet, flörtte şiddet, akranlar arası şiddet, yabancı kişiler ile şiddet) ve grup şiddeti (çete grupları, terör grupları,

savaş) olarak sınıflandırılmaktadır (Lender, Engström, Melinder, 1999: 83-104, Özaydın, Üner, Akın, 1998: 73-74). Flörtte şiddet, kişiler arası şiddet türlerinden birisi olup cinsel, duygusal, fiziksel şiddet gibi unsurları içermektedir. Batı ülkelerinde yapılmış olan bazı çalışmalara göre, flörtlerin yaklaşık % 20.0'ında herhangi bir tipte şiddet meydana vb gelmektedir. Yine bir başka çalışma sonucuna göre, adolesanların % 12.0'ının flört sırasında şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir (PBS, 2002). Ülkemizde flörtte şiddet konusunda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır

Bu çalışmada, Ankara'da bir grup üniversite öğrencisinin "flörtte şiddet" konusundaki görüşleri ve flörtleri sırasında yaşadıkları ya da uyguladıkları şiddet sıklığının saptanması amaçlanmıştır. Ayrıca, Türkiye'de flört şiddeti konusunda yapılmış çalışma bulunmamakta olup, gençlerin flört şiddetine bakış açısını ve görülme sıklığını belirlemek için yapılacak olan çalışmalar için bir ön çalışma olarak bu araştırma planlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma Ankara'da bir üniversitenin sağlıkla ilgili bir fakültesinde okuyan öğrenciler ile yapılmıştır. Bu fakülte dört yıl olup, toplam öğrenci sayısı 391'dir. Araştırma tanımlayıcı bir araştırma olarak planlanmıştır. Bu çalışmada ulaşılması hedeflenen öğrenci grubu ikinci ve üçüncü sınıflar olarak belirlenmiştir. Araştırmanın ulaşmayı planladığı hedef grupta ikinci sınıfta 97 öğrenci ve üçüncü sınıfta 103 öğrenci yer almaktadır. Araştırmanın temel değişkenleri, gençlerin flört şiddeti hakkındaki gö-

rüşleri/yaklaşımları ve kendi flörtü ile yaşadığı şiddet olayı olarak belirlenmiştir. Anket formunun oluşturulması sırasında yurt dışında gençleri flört şiddeti hakkında bilgilendiren kaynaklardan yararlanılmıştır. Anket formunun ön denemesi Ankara'da bir başka üniversitesinin sağlıkla ilgili bir fakültesinde uygulanmıştır ve ankete son şekli verilmiştir. Anket formu dört bölüm içinde toplam 39 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyodemografik özellikler, ikinci bölümde kazanılmış bazı alışkanlıklar, üçüncü bölümde flört şiddeti hakkındaki görüşler/yaklaşımlar ve dördüncü bölümde ise kendi flörtü ile yaşadığı şiddet olayına ilişkin sorular yer almıştır. Anket uygulaması sırasında "gözlem altında anket uygulama tekniği" kullanılmıştır. Fakültede bu sınıfların laboratuvar ve staj derslerinin farklı saatlerde olması nedeniyle iki sınıfa aynı zamanda anket formu uygulanamamıştır. Bir sınıfa sabah dersinde, diğer sınıfa ise aynı gün öğleden sonra anket uygulaması yapılmıştır. Anket uygulaması sırasında öğrencilere araştırmanın amaçları ve anket hakkında yapılan açıklamalar, anketlerin dağıtılması, öğrenciler tarafından doldurulması ve araştırmacılar tarafından toplanması için harcanan zaman ortalama 20 dakika sürmüştür. Anket formlarının veri girişi ve analizi Epi-Info 5.0 programı yardımıyla yapılmıştır.

Bu araştırmanın yapılabilmesi için fakülte dekanlığından ve anketin uygulanacağı ders saatinde dersi olan öğretim üyesinden izin alınmıştır. Ayrıca öğrenciler de kendi rızaları ile anket formunu doldurmuşlardır. Öğrencilerden anket formuna isim yazmamaları istenmiştir.

Araştırma Kasım 2001 ayında planlanmış, araştırmanın uygulama, değerlendirme ve rapor yazım işlemleri 31 Aralık 2001 tarihinde tamamlanmıştır.

Araştırmada 200 öğrenciye ulaşılması hedeflenmiştir, ancak öğrencilerin derslere olan devamsızlığı nedeniyle hedeflenen grubun % 74'üne ulaşılabilmektedir (148 öğrenci).

III. BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması erkek öğrenciler için 19.79 (SS 1), kadınlar için ise 19.6 (SS 0.9) olarak hesaplanmıştır. Erkek öğrencilerin % 75.7'si ve

kadın öğrencilerin % 75.5'i en uzun yaşadıkları yer olarak il merkezlerini belirtmişlerdir. Bölge olarak da öğrencilerin yaklaşık yarısı (% 47.7) İç Anadolu Bölgesi'nde yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilere kaldıkları yer sorulduğunda ise erkek öğrencilerin daha çok arkadaşları ile evde (% 43.6) ve yurttan (% 38.5) kaldıkları; kadın öğrencilerin ise önemli bir kısmının yurttan (% 50.5) ve aileleri ile birlikte (% 20.2) kaldıkları yanıtları alınmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğrencilerin bazı sosyo-demografik bazı özellikleri (Ankara, 2001)

Özellik	Erkek (n=39)		Kadın (n=109)		Toplam n=148	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
<u>Yaş</u>						
18 ve altı	2	5.1	9	8.3	11	7.4
19-20	30	76.9	82	75.2	112	75.7
21 ve üstü	7	17.9	18	16.5	25	16.9
Ortalama (SS*)	19.8 (SS 1.0)		19.6 (SS 0.9)			
I. Yerleşim yeri						
İl	28	75.7	77	75.5	105	75.5
İlçe-köy	9	24.3	25	24.5	34	24.5
II. Bölge						
İç Anadolu	12	32.4	54	52.9	66	47.4
Akdeniz	7	18.9	16	15.6	23	16.5
Marmara/Ege	7	18.9	12	11.7	19	13.6
Karadeniz	4	10.8	13	12.7	17	12.2
Doğu/Güneydoğu Anadolu	7	18.9	7	6.8	14	10.1
III. Kalınan yer						
Yurt	15	38.5	55	50.5	70	47.3
Arkadaş ile ev	7	43.6	16	14.7	33	22.3
Aile ile beraber	5	12.8	22	20.2	27	18.2
Akrabaların yanında	2	5.1	14	12.8	16	10.8
<i>Diğer</i>	-	-	2	1.8	2	1.4

* Standart Sapma

Bu araştırma öğrencilerin "şiddet" in tanımını yapmaları istenmiştir. Gençlerin bu soruya en sık verdikleri yanıtlar genel olarak şiddetin duygusal ve fiziksel boyutunu ön plana çıkarmaktadır (% 49.1). Öğrencilerin % 16.2'si şiddetin kaba kuvvet olduğunu ve 12.5'i ise şiddetin her anlamda

uygulanan baskı olduğunu ifade etmiştir. Diğer yanıtlar arasında "karşısındakini üzme, aşırı tepki gösterme, duygusal anlamda zarar vermek, acizlik gösterme" gibi yanıtlar yer almıştır.

Şiddet ile ilgili görüşlerin hemen ardından "flört şiddeti" ile ilgili bazı ö-

nermelere yaklaşımlar incelenmiştir. Fiziksel şiddeti vurgulayan cümlelerden birisi "Bir gencin flörtüne istemediği halde dokunması" cümlesidir. Bu cümleye kadınların % 92.7'si, erkeklerin % 71.8'i katılmıştır. Bir gencin flörtünü çimdiklemesinin fiziksel bir şiddet olduğu görüşü kadınların % 56.0'ı; erkeklerin ise % 50.0'ı tarafından kabul görmüştür.

Anket sorularında, şiddetin duygusal boyutunu vurgulayan cümleler de yer almıştır. "Bir gencin, flörtüne lakap takarak (takma ad ile) hitap etmesi duygusal bir şiddettir" cümlesine kadınların % 70.3'ü katılmadıklarını i-

fade etmişlerdir. Aynı cümleye erkeklerin % 43.2'si katılmamıştır. "Flört sırasında gösterilen kıskançlık sevginin bir işaretidir" cümlesine kadınların % 53.4'ü katıldıklarını ifade ederken bu görüşe erkeklerin % 73.7'si katılmıştır. "İri yarı gençlerin flört sırasında daha fazla şiddet uyguladığı" görüşüne her iki cinsiyette de katılmayanlar fazladır. "Eğitimsiz gençler arasında flört şiddetinin daha fazla görüldüğü" görüşünün kabul edilme boyutu yine her iki cinsiyette de kabul etmeme boyutuna göre daha yüksektir (Tablo 2).

Tablo 2. Öğrencilerin flört şiddeti ile ilgili bazı görüşleri (%) (Ankara, 2001)

Görüşler	Kadın (n=109)			Erkek (n=39)		
	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum
Bir gencin flörtüne istemediği halde dokunması fiziksel bir şiddettir	92.7	3.8	3.8	71.8	12.8	15.4
Bir gencin flörtünü çimdiklemesi fiziksel bir şiddettir	56.0	28.2	15.5	50.0	28.9	21.1
Bir gencin flörtü kondom kullanmasını istediği halde cinsel sırasında kondom (prezervatif, kılıf, kaput) kullanmaması bir şiddet şeklidir	82.5	12.6	4.9	71.8	10.3	18.0
İri yarı gençler flört sırasında daha fazla şiddet uyguladılar	7.9	29.4	62.8	15.4	33.3	51.2
Eğitimsiz gençler arasında flört sırasında şiddet daha sık görülmektedir	58.3	24.9	17.5	15.4	33.3	51.2
Flört sırasında gösterilen kıskançlık sevginin bir işaretidir	53.4	10.7	35.9	73.7	10.5	15.8
Bir gencin flörtüne lakap takarak (takma ad ile) hitap etmesi duygusal bir şiddettir	13.9	15.8	70.3	30.8	15.4	43.2

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 59.7'si şimdiye kadar bir flört ilişkisi yaşadığını ifade etmiştir. Halen flörtü olan toplam öğrenci sayısı 85 olup, grubun % 67.1'ini kadınlar; % 32.9'unu ise erkekler oluşturmaktadır. Şimdiye kadar flörtü olan öğrencilerin şiddete maruz kalma ve şiddet uygulama durumları sorulmuştur. Tüm grup içerisinde 12 öğrenci (6 kadın ve 6 erkek) ilişkisi sırasında şiddete maruz kaldığını; 10'u ise (6 kadın ve 4 erkek) ilişkisi sırasında şiddet uyguladığını ifade etmiştir. Tanımlanan şiddet türleri ise duygusal, fiziksel, sözel ve cinsel şiddet olmuştur. "Tokat atmak, bıçaklamak" fiziksel şiddet; "duygu sömürsü, her istediğini yaptırmak, özgürlüğünü sınırlandırmak, tehdit etmek, ihanet etmek" duygusal şiddet; "küfür etmek, ses tonunu yükseltmek, kötü söz söylemek" sözel şiddet, "cinsel ilişkiye zorlamak" ise cinsel şiddet olarak tanımlanmıştır.

Araştırmanın en son bölümünde, öğrencilerin şiddete maruz kalan bir arkadaşlarının olup olmadığı sorulmuştur. Grubun % 31.6'sı (43 kişi) flört ilişkisi sırasında şiddete maruz kalan bir arkadaşlarının olduğunu; şiddete maruz kalan arkadaşlarının cinsiyetinin ise % 87.8 ile kadın olduğunu belirtmiştir.

IV. TARTIŞMA

Şiddet, dünyanın pek çok bölgesinde pek çok sağlık sorununa yol açmaktadır. Bugün, şiddet ölüm nedenleri arasında önemli bir paya sahiptir. Örneğin, Amerika kıtası için şiddetin, bölgedeki tüm ölümlerin % 7-25 arasında değişen bir bölümünden sorumlu olduğunun altı çizilmektedir (DSÖ, 1998: 94). Bu denli önemli bir sağlık sorunu olarak kabul edilen

şiddetin bu araştırmada sadece flört boyutu incelenmiştir. Toplumda şiddetin kavram olarak varlığının tanımlanmasının zor olduğu göz önüne alındığında, "flört sırasında şiddet" oldukça yeni bir tanımlama olarak dikkat çekmektedir. Ancak, bu konuda yabancı literatürde oldukça fazla çalışma yer almaktadır. Gençlerin flört ilişkilerinde yaşadıkları şiddetin ortaya çıkarılması, hayatlarının daha sonraki dönemlerinde yaşayacakları kadın-erkek ilişkileri sırasında şiddeti kabul etmeleri ve içselleştirmelerini önleyebilir. Kadın-erkek ilişkilerinin filizlendiği daha erken evreler olarak kabul edilen flört aşamasında şiddet konusunda yapılacak müdahaleler, bugün, dünyada, bir başka halk sağlığı problemi olarak kabul edilen "kadına yönelik şiddet" olgularının önlenmesi için önemli bir adım olabilir.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan şiddet tanımlamasında da bir halk sağlığı olarak kabul edilen şiddetin ruhsal, fiziksel, sözel ve cinsel boyutlarının varlığının altı çizilmektedir (Rosenberg, Mercy, Annet, 1998: 1226-30). Öğrencilerin şiddetin tanımında en fazla "duygusal" ve "fiziksel" şiddeti vurguladıkları görülmektedir, oysa şiddetin çok farklı boyutları bulunmaktadır. Örneğin, cinsel şiddet flört ilişkilerindeki şiddet içinde önemli bir yere sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ulusal düzeyde lise öğrencilerine yönelik yapılan bir çalışmaya göre, kadınların % 27.5'i yaşamlarında en az bir kez tecavüz veya tecavüz girişimiyle karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir (CDC, 2001).

Araştırma grubunda şiddet ile ilgili olan görüş cümlelerine katılma boyutu şiddetin tipine göre erkek ve ka-

dınlarda farklı olduğu saptanmıştır. Örneğin, "fiziksel şiddet"i tanımlayan "bir gencin flörtüne o istemediği halde dokunması" cümlesine kadınların % 92.7'si; erkeklerin ise % 71.8'i katılmıştır. Bu görüşe katılma boyutunun kadınlarda daha fazla olduğu saptanmıştır. "Bir gencin flörtünü çimdiklemesi" gençlerin yaklaşık yarısı tarafından fiziksel şiddet olarak kabul edilmektedir. Bu görüş, kadınların % 56.0'ı; erkeklerin ise % 50.0'ı tarafından kabul edilmiştir. "Fikrim yok" ve "Katılmıyorum" diyen öğrenciler ise her iki cinsiyet için grubun neredeyse yarısını oluşturmaktadır. "Çimdikleme" şiddet içeren bir eylem olmasına rağmen, toplumda gençler arasında şiddet olarak kabul edilmemekte, hatta sevginin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım tarzı bir sonraki aşamada düzeyi daha yüksek olan fiziksel bir eylemin de kabul edilmesini kolaylaştırabilir. Bu nedenle "sevgi ifadeleri"nin şiddet içeren eylemlerden ayrıştırılma gerekliliği üzerinde topluma yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır (NCFV, 2001).

Bunun yanı sıra, kadın-erkek ilişkisinde lakap takılarak hitap "sözel şiddet" olarak kabul edilirken, araştırma grubunda kadınların % 70.3'ü; erkeklerin ise % 43.2'si bunu bir şiddet olarak değerlendirmemiştir. Kişileri özgün birer birey yapan isimle hitap dışında bir yaklaşım araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu tarafından dikkate alınmamıştır. Bu görüşe katılmama boyutunun yüksek olması, toplumda "olumlu lakap takma" alışkanlığının fazla olması ve bu durumun bir sevgi ve sempati bileşeninin olması olabilir.

Şiddet ile ilgili bazı gerçek olmayan inanışlar da bulunmaktadır. Araştırmada da üzerinde durulan bazı efsaneler, öğrenciler tarafından değerlendirilmiştir. "Kiskançlık sevginin bir işaretidir" efsanesine öğrencilerin büyük bir kısmı katılmıştır. Bu görüşe, erkeklerin % 73.7'si; kadınların ise % 53.4'ü katılmışlardır. Benzer olarak yapılan çalışmalar bedensel büyüklüğün şiddet uygulamayla bir ilgisi olmadığını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda bir ifade olan "iriyarı gençlerin flört sırasında daha fazla şiddet uygulamaktadırlar" görüşüne kadınların % 62.8'i; erkeklerin ise % 51.2'si katılmamıştır. Grubun yarısından fazlasının bu görüşe katılmamış olması olumludur ancak, öğrencilerin önemli bir kısmının bu konuda fikir beyan etmemesi de dikkate alınmalıdır. Kişinin görüş ifade etmemesi bu konuda bilgisinin olmadığı anlamına gelebilir. Konu ile ilgili bilgi ve bilinç düzeyinin eksikliği "efsane" olarak kabul edilen konularda eksik ve yanlış yönelimlere neden olabilir. "Eğitimsiz gençler arasında şiddetin daha sık görülmesi" efsanesi de grubun önemli bir kısmı tarafından kabul edilmiştir. Ancak, literatür bilgilerine göre eğitim düzeyi düşük olan gençler arasında flört şiddeti daha fazla bulunmamaktadır. Eğitim durumu ile şiddetin boyutunun değişmemesinin yanısıra şiddet tipinde de farklılaşmalar görülmektedir. Bu konuda, yine öğrencilerin şiddetin tanımı, görülme boyutu ve tipleri ile ilgili bilgi desteğine ihtiyaçları olduğu düşünülebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 31.6'sı (43 kişi) flört ilişkisi sırasında şiddete maruz kalan bir arkadaşlarının olduğunu; şiddete maruz kalan

arkadaşlarının cinsiyetinin ise % 87.8 ile kadın olduğunu belirtmiştir. Şiddete maruz kalan arkadaş sayısının şiddete maruz kalan kişi sayısından fazla olduğu araştırmada ortaya çıkan bir bulgudur. Bunun nedeni, kişilerin şiddete maruz kaldıkları halde bu olumsuz durumu ifade etmek istememelerinden kaynaklanmış olabilir.

Şiddete maruz kalan kişilerin bu durum karşısında nasıl davranacaklarını bilmeleri şiddet eyleminin tekrarının önlenmesi açısından çok önemlidir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir çalışmaya göre, fiziksel şiddete maruz kalan kişilerin en fazla karşı bir fiziksel şiddet uyguladıklarını ortaya koymuştur (Watson ve ark., 2001:339-48). Bu olumsuz sağlık davranışlarının yanısıra, şiddet uzun vadede de doğrudan kişilerin pek çok alanda sağlıklarını tehdit etmektedir. Örneğin, flört şiddeti konusunda yapılan çalışmalar, şiddete maruz kalan kişilerin şiddete maruz kalmayan kişilere göre uzun dönemde daha sağlıksız bir cinsel yaşamları olduğunu vurgulamaktadır (Winggod ve ark., 2001: E72). Bu nedenle, flörtleri sırasında şiddete maruz kalmış kişilerin sağlıklarının her boyutuyla ele alınması ve gerekli iyileştirici ve koruyucu hizmetlerin entegre bir şekilde sunulması gerekmektedir. Bu yaklaşımlar pek çok çalışmada tartışılmaktadır. Hedef gruplarına göre değişik yaklaşımların benimsenmesi ve geliştirilmesi flört sırasında şiddetin önlenmesi açısından çok önemlidir. Örneğin, adolesanlarda flört ilişkileri sırasında kadın ve erkeklerin yaşadıkları şiddetin önlenmesi programı için kadın ve erkeklere ayrı müdahale programlarının oluşturul-

ması önerilmektedir (Foshee ve ark., 2001: 128-41).

Bu araştırma bulgularına göre flört sırasında şiddet yaklaşık her beş-altı çiftten birisinde görülmektedir. Erkeklerin % 14.2'sinin, kadınların ise % 10.3'ünün kendileri flörtlerine şiddet uyguladıklarını beyan etmişlerdir. Bu araştırmanın küçük bir grupta yapılmış olmasına karşılık flört sırasında tokat atmak ve bıçaklamak gibi davranışlarla fiziksel şiddetin öne çıktığı ya da küfür etmek, kötü söz söylemek gibi sözel ve ruhsal şiddetin beyan edildiği görülmektedir. Yine araştırma sırasında cinsel şiddet uygulandığı da ifade edilmiştir. Ülkemizde son yıllarda şiddet konusu ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmasına karşılık, flört şiddeti ile ilgili herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Kadın ve erkek arkadaşlığının duygusal ve cinsel anlamda bağlandığı adolesan ve gençlik dönemi, ayrıca psikososyal gelişim özelliklerinden dolayı da şiddet içeren davranış sıklığı diğer yaş dönemlerine göre daha fazla olabilmektedir. Bu dönemde duygusal anlamda bağlandığı erkek ya da kadın arkadaşından şiddet görme ya da şiddet uygulama her iki gencin de psikososyal sağlığını olumsuz olarak etkileyecektir. Psikososyal sağlığın olumsuz olarak etkilenmesi ise erişkin dönemdeki karşı cinsiyetle olan ilişkilerini olumsuz olarak etkileyebilir.

Sonuç olarak, bu araştırma karşı cinsiyetle ilişkinin başlangıcı sayılan flört sırasındaki şiddetin tanımlamasının yapılması için daha detaylı çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Genel olarak şiddet ve şiddeti etkileyen faktörlerin ortaya konulabilmesi için daha detaylı, uzun

sürelî, geniş ve değişik gruplarda yapılan çalışmalara gereksinim vardır. Flört sırasında yaşanan şiddet, kişilerin özel hayatı ile ilgili olduğu için konu ile ilgili sorulan her soruya yeterince doğru yanıt almak mümkün olmayabilir. Bu konuda yapılan çalışmaların niteliksel ve niceliksel boyutunun birlikte araştırılmasını gerektirmektedir. Daha önceki tartışmada da belirtmeye çalışıldığı gibi, flört sırasında yaşanan şiddetin ortaya konulması, önleme çalışmaları açısından çok önemli bir basamaktır.

KAYNAKLAR

CDC, "Fact Sheet on Dating Violence", <http://www.cdc.gov/ncipc/factsheets/datviol.htm>, Kasım 2001.

National Clearinghouse on Family Violence, "Dating Violence", <http://www.hc-sc.gc.ca/hppb/familyviolence/html/datingeng.html>, Kasım 2001.

DANIK, Ş. (2000) "Aile İçinde Kadına Yönelik Şiddet", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, C.1, S. 10, s. 77-87.

DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ, (1998) "Dünya Sağlık Raporu 1998, 21. Yüzyılda Yaşam Herkes İçin Bir Vizyon", Dünya Sağlık Örgütü Yayınları, Geneva, Türkçe Baskı, Ankara; s. 94.

FOSHEE, V.A., LINDER, F., MACDOUGALL, J.E., BANGDIAWA, S. (2001) "Gender Differences in the Longitudinal Predictors of Adolescent Dating Violence", *Prev. Med*, C. 32, S. 2, Feb, s. 128-41.

LEANDER K., K. ENGSTRÖM. (1999) "The Commission and Prevention of Violence". Safety Promotion Research, Editör: Lucie LAFLAMME, Lothar SCHELP, Karolinska Institutet, Sweden, s. 83-104.

ÖZAYDIN N., ÜNER O. AKIN A. (1998) "Kadın ve Şiddet", *Sağlık ve Toplum Dergisi*, S. 3-4, Temmuz-Aralık, s. 73-78.

ROSENBERG M. L, J. A. MERCY, Joseph L. ANNEST. (1998) "Violence: The Problem of Violence in the United States and Globally". *Public Health and Preventive Medicine*, Editör: Robert B. WALLACE, 14th Edition, USA, Appleton and Lange Publications, s. 1226-30.

RODRIGUEZ, M.A. (2001) "Clinicians, Intimate Partner Violence and Opportunities", *West J. Med*, C. 174, s. 323-324.

PBS, "Dating Violence, Twisted love", www.pbs.org/inthemix/shows/show_dating_violence.html, Kasım 2002.

WATSON, J.M., CASCARDI, M., AVERY-LEAF S., O'LEARY K.D., "High School Students' Responses to Dating Aggression", *Violence Vict*, C. 16, S. 3, s. 339-48.

WINGOOD, G.M., DICLEMENTE, R.J., MCCREE, D.H., HARRINGTON, K., DAVIES, S.L. (2001) "Dating Violence and the Sexual Health Of Black Adolescent Females", *Pediatrics*, C. 107, S. 5, May, s. E72.

SİSTEM KURAMI - EKOLOJİK SİSTEM KURAMI ve SOSYAL HİZMET: TEMEL KAVRAMLAR ve FARKLILIKLAR

System-Ecological System Theory And Social Work: Basic Concepts and Differences

Yüksel Baykara ACAR
Hakan ACAR

Arş. Gör., HÜ Sosyal Hizmetler Yüksekokulu

ÖZET

Bilindiği gibi sistem kuramı ve ekolojik sistem kuramı sosyal hizmet mesleğinin gelişimine 1970'lerden itibaren önemli katkılar sağlamaktadır. Sistem ve ekolojik sistem kuramı, sosyal hizmet mesleğinin dünyayı algılayışını ve mesleki müdahalesini önemli ölçüde biçimlendirmektedir. Bu çalışmada, sistem-ekolojik sistem kuramının temel kavramlarına, farklılıklarına, bakış açısına ve sosyal hizmet mesleğine katkılarına yer verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: sistem-ekolojik sistem kuramı, sosyal hizmet

SUMMARY

As it known, systems theory and ecologic system theory provide important contributions to social work since 1970's. Systems theory and ecologic systems theory largely shape perception and professional intervention of social work profession. In this study, we try to present basic concepts, differences and point of view and contributions to social work profession of systems theory and ecologic systems theory.

Key Words: system-ecological System theory, social work

GİRİŞ

1960'lı yıllardan sonra sosyal hizmet mesleğinde yaşanan gelişmelerle birlikte mesleki çalışmalarda "çevresi içinde birey" anlayışı baskın hale gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki önemli etkenlerden birisi, o döneme kadar mesleki uygulamalarda hakim olan medikal modelin yetersiz bulunmaya başlanmasıdır. Bilindiği gibi, medikal model duygusal ve davranışsal sorunları bir ruhsal rahatsızlık olarak kabul etmekte ve içsel yaşantı ve durumları daha ön plana almaktadır. Buna karşın, 1960'lı yıllardan itibaren çevresel etkenlerin sorunlar üzerindeki etkisinin önemi kavranmaya başlanmıştır. Sorunların nedeninin sadece bireylerde ve içsel yaşantılarda aranmasının aynı zamanda sorunu olan müracaatçının suçlanmasını da beraberinde getireceği (blame the victim) inancı giderek yaygınlaşmıştır. Böylece 1960'lardan sonra birçok sosyal hizmet okulu eğitim programını medikal modele göre dizayn etmekten vazgeçmiştir.

Böyle bir gelişim sürecini, sistem kuramının gerek sosyal hizmet mesleğinde gerekse diğer sosyal bilimlerde

de kullanılmaya başlaması izlemiştir. Bilindiği gibi sistem kuramı öncelikle doğa bilimlerinde kullanılmış daha sonra sosyal bilimlere uyarlanması sağlanmıştır. Sistem ve ekolojik sistem kuramı sosyal hizmet mesleğinin bugün bütünüyle benimsediği "çevresi içinde birey" yaklaşımına uygun bir temele sahiptir. Özellikle sosyal hizmet mesleği gibi, gerek bireylerle gerek ailelerle gerekse diğer grup ve topluluklarla çalışma sorumluluğunda olan bir meslek için son derece önemli ve uygun bir çerçeve sunmaktadır. Sistem ve ekolojik sistem kuramı ile meslek elemanları üzerinde çalıştıkları sorun alanının detaylı bir analizini yapabilir ve müracaatçıların sorunlarını bütüncül ve çok yönlü bir biçimde ele alabilirler. Dolayısıyla sistem ve ekolojik sistem kuramının meslek elemanları ve sosyal hizmet öğrencileri tarafından anlaşılması önem taşımaktadır.

"Bu çalışmanın konusunu, sistem kuramı ve ekolojik sistem kuramını karşılaştırmalı olarak ve önemli kavramlarıyla irdelemek ve sosyal hizmetteki yerini tartışmak oluşturmaktadır.

Sistem Kuramı

1970'lerden itibaren sosyal hizmet üzerinde önemli etkileri olan sistem kuramının iki biçimi vardır:

- 1) Genel Sistem Kuramı
- 2) Ekolojik Sistem Kuramıdır.

Sistem, belirli görevleri yerine getirme kapasitesine sahip, aralarında karşılıklı bağlantılar olan elemanlar bütünüdür. Sistem kuramı ise, Janchill' e göre bir bütün ve bütünüün parçaları arasındaki ilişkileri anlamaya yarayan düşünce yoludur (Janchill 1969:77;Akt:Kut:1988:93).

Sistem kuramının sosyal hizmette kullanımı, Bertalanffy' nin genel sistem kuramıyla başlamıştır. Genel sistem kuramı, tüm organizmaların bir sistem olduğunu, alt sistemlerden oluştuğunu kabul etmektedir. Kuramın sosyal sistemlere ilişkin yönünün biyolojik yada teknik sistemlere göre daha az gelişmiş olmasına karşın, gruplar, aileler ve toplumlar gibi sosyal sistemlere uygulanabilmektedir (Payne 1997:137). Sistem kuramını daha iyi anlayabilmek için bazı kavramlar üzerinde durulması yararlı olacaktır.

Sistemler niteliklerine göre açık ve kapalı olabilmektedir. Sistem kuramına göre bütün canlı varlıklar açık sistemlerdir. Açık sistemlerin sınırları geçirgen ve esnek, çevreleriyle alış-verişte bulunabilirler. Kapalı sistemlerin (fotoğraf makinesi, pil vb.) sınırları katı olup geçirgen değildir. Çevreleriyle sürekli alış-verişte bulunmazlar (Turan 1999:278). Çevreleriyle bilgi ve enerji alışverişinde bulunan açık sistemler gelişme kapasitesine sahiptirler (Stein 1974:12).

Hiçbir sistem kendi başına boşlukta değildir. Her sistem girdi yada çıktılarını ve dönütüyle diğer bir sisteme yada sistemlere bağlıdır. Bağlı bulunulan sistemlerdeki değişiklikler doğrudan yada dolaylı olarak sistemi etkiler (Sönmez 1990:17). Sistemler arasında sürekli girdi ve çıktı akışı vardır. Girdi (input) diğer sistemlerden alınan enerji, bilgi yada iletişim akışıdır. Çıktı (output) ise enerji, bilgi yada iletişimin diğer sistemlere veya çevreye akışıdır (Ashman ve Hull 1999:12).

Açık sistemlerin çevreleriyle uyumlu olması önemlidir. Dış çevredeki koşulların değişmesi durumunda çev-

reden gelen yeni baskılarla baş edebilmek için sistem, bünyesindeki alt sistemlerin fonksiyonlarında değişiklik yapmaya ihtiyaç duyar. Çevre ile etkileşimlerini kontrol eder, alt sistemlerin birbiriyle ve çevreyle ilişkilerine gerektiğinde müdahale ederek düzenin sürekliliğini sağlamaya çalışır. Sistemin bu özelliğine *dinamik denge* denilmektedir (Turan 1999:279).

Denge (homeostasis), sistemi stabilize etmek için varolan bir eğilimdir (Ashman ve Hull 1999:12). Bir sistemin gelişimsel yönleri, sistemdeki değişimin devam eden süreciyle ilgilidir. Her sistem, gelişimin tanımlanabilen aşamalarıyla gelişir. Bu gerçekleşmediğinde, sistemin enerjisini kullanma ve fonksiyonunu yerine getirme yeteneği azalır (Johnson 1998:11). Dengenin bozulması, sistemi yok olma tehlikesi ile karşı karşıya getirir. Dolayısıyla sistem entropi yaşayabilir. Entropi süreci sistemlerin dağılmaya ve ölüme gideceği biçimindeki bir doğa yasasıdır (Katz ve Kahn 1977:23). Entropi, dışarıdan girdi almadıkça sistemin kötüleyeceği (run down) ve öleceği anlamına gelir (Payne 1997:137). Kapalı sistemlerde görülen bu özellik açık sistemler için de geçerli olabilmektedir.

Sistemler yaşamak için entropi sürecini durdurmaya yönelmelidir, *negatif entropi* kazanmalıdır. Karmaşık fiziksel sistemler öğelerinin dağılımına doğru giderler, biyolojik organizmalar dağılır ve yok olur. Ama açık sistemler tükettiklerinden çok çevreden enerji alarak depolayabilir ve negatif entropi kazanabilirler. Dolayısıyla açık sistemlerin entropiden kaçınabilme özellikleri bulunmaktadır. Negatif entropi yasası sistemlerin, çevrele-

rinden dönüştürme ve çıkarma süreci sırasında tükettikleri enerjiden daha çok enerji alabildikleri sürece varlıklarını ve ana özelliklerini koruyabileceğini kabul eder (Katz ve Kahn 1977:23-30). Negatif entropi yani enerjinin etkili kullanımı veya sistemin sınırlarına karşı yeni enerji kazanma araçlarının gelişimi bir sistem örgütünde daha büyük bir uzmanlaşmayla sonuçlanır. Sistemler statükosunu sürdürmeyebilir. Entropi veya negatif entropiye yönelebilir. Gelişim süreci ise devamlıdır ve sistemler sürekli değişim sürecindedir. Sistemin bir parçasında olan değişim, sistemin kendinde değişmeyi getirir (Johnson 1998:11-12). Sistem yaklaşımında parçaların tek tek yada bütün olarak ele alınması durumunda farklılık olacağı kabul edilmektedir (Kut 1988:93).

Karşılıklık (reciprocity), sistemin bir parçası değiştiğinde, bu değişimin sistemin diğer parçalarını etkileyeceği ve bu parçaları da değiştireceği anlamına gelmektedir (Payne 1997:138). *Karşılıklılığın bir sonucu* olarak, sistem *eşsonuçluluk* (equifinality) ve *çoksonuçluluk* (multifinality) özelliklerini gösterir. Eşsonuçluluk, farklı koşullardan başlandığında iki sistemin aynı amaçlara ulaşabilme kapasitesidir (Johnson 1998:11). Örneğin, deniz yıldızları üzerinde yapılan araştırmalar, bu türün tüm bir yumurtadan, ikiye bölünmüş yumurtanın her bir yarısından veya iki yumurtanın birleşik ürününden oluşabileceğini ortaya koymuştur (Katz ve Kahn 1977:27). *Çoksonuçluluk ise benzer koşullardan başlanarak farklı sonuçlara ulaşabilmedir* (Johnson 1998:11).

Ekolojik Sistem Kuramı

Ekolojik sistem kuramı da sistem kuramını kabul eder. Ancak insanların diğer sistemlerle etkileşimini tanımlarken ekolojik perspektiften bazı kavramları seçer ve kullanır. Ekolojik perspektif, sosyal hizmet bilgi temelini diğer bir parçasıdır. Sistem kuramı ve ekolojik perspektif arasındaki ilişkiye dair tartışmalar vardır. Bu tartışmalar iki kuramsal yaklaşım arasındaki benzerlikler ve farklılıklar hakkındadır. Her iki perspektif de çeşitli zamanlarda kuram, model, kuramsal destek (underpinning) olarak tanımlanmıştır. Sistem kuramı ve ekolojik sistem kuramı arasındaki farklılık ve benzerliklere kısaca değinilebilir:

Benzerlikler

Hem sistem kuramı hem de ekolojik sistem kuramı sistemleri vurgular ve çeşitli düzeylerdeki sistemler arasında dinamik etkileşimler üzerinde durur. Bazı terim ve kavramları benzerdir. Girdi ve çıktı gibi. Her ikisi de sosyal hizmet uzmanı (SHU)'nın dünyaya bakışında bir çerçeve sağlar. Her ikisi de içsel (internal) işlev yerine dışsal (external) etkileşimler üzerine vurgu yapar. Yani, sosyal hizmetin bakış açısına göre her ikisi de insanların diğer sistemlerle etkileşimlerini geliştirmelerinde yardımcı olmayı vurgular. (Ashman ve Hull 1999:13). Ekolojik yaklaşım çevresi içerisindeki birey (person in environment) odağını kabul eder. Sistem kuramı gibi geneli uygulama için yararlı bir çerçeve sağlar (Ashman ve Hull 1999:13).

Farklılıklar

Sistem ve ekolojik sistem kuramı arasında iki temel farklılık vardır. Bi-

rincisi ekolojik yaklaşım, yaşayan dinamik etkileşimlerle ilgili olmasıdır. Vurgu aktif katılımdadır (birbirleriyle ve çevreleriyle dinamik transaksionlara sahip insanlar örnek verilebilir). Diğer taraftan sistem kuramı daha geniş bir perspektife sahiptir. Sistem kuramı cansız varlıklar kadar bir aile işlevini tanımlamada da kullanılabilir.

İkinci önemli fark, terimlerdeki vurguda ortaya çıkmaktadır. Örneğin ekolojik yaklaşım birey ve çevrenin buluştuğu noktada ya da bireyler ve çevreler arasında kesişen transaksionlara odaklanır. Diğer yandan sistem kuramı bir sistemdeki alt sistemlerin sınırlarını ve bir sistemdeki dengeyi vurgular (Ashman ve Hull 1999:14).

Görüldüğü gibi farklılıklar daha çok üzerine vurgu yapılan terimlerde ve bakış açısındadır. Örneğin, ailenin kendi alt sistemleri ile ilgili bir durumu veya sorunu ele almada sistem kuramından yararlanmak daha uygun görülürken; aile sisteminin diğer sistemlerle etkileşimlerini ve bu etkileşimden kaynaklanan durum ve sorunları ele almada ekolojik sistem kuramından yararlanmak daha uygun görülebilir. Tekrar etmek gerekirse sistem kuramı alt sistemlerin sınırları ve sistemin dengesi daha çok vurgularken, ekolojik sistem kuramı sistemlerin çevreleriyle transaksionları üzerinde odaklanmaktadır.

Sistem Kuramı-Ekolojik Sistem Kuramı ve Sosyal Hizmet

Özellikle 1960' lardan sonra sosyal hizmette etkili olmaya başlayan sistem kuramını anlamak, geneli uygulamanın çeşitli büyüklükteki sistemlerde odaklanması nedeniyle özellik-

le önemlidir. Sistem kuramının bilgisi, geneli uygulamada bir sorunu çoklu perspektiften ve bütüncül bir biçimde değerlendirme olanağını sağlar. Sosyal hizmete sistem kuramı ve ekolojik sistem kuramını uyarlayan Pincus ve Minahan'ın Sistem Modeli ve Germain ve Gitterman'ın Yaşam Modeli önem taşımaktadır. Bu nedenle bu iki modele kısaca yer verilecektir.

Pincus ve Minahan (1973), sosyal hizmette sistem fikrinin açık olarak uygulanması konusunda bir yaklaşım önermektedir. Pincus ve Minahan'a göre, SHU'nun çalışmaları uygulamada dört sistem ile ilişkide kendini göstermektedir. Bunlar:

1. SHU'nun değişmeye yönelik çabasından yararlanacak olan **müracaatçı sistemi**,
2. Oluşturulan planlı değişme amacı için yetki verilen **değişme ajanı sistemi**,
3. Değişme ajanı sistemi tarafından değiştirilmek istenen kişilerin oluşturduğu **hedef sistemi**,
4. Değişme sürecinde SHU'nun amaçlarını ve görevlerini yerine getirmedeki çalışmalarının oluşturduğu **eylem sistemidir** (Pincus ve Minahan 1973:54). Pincus ve Minahan, sistemlerin insanların yaşamında önemli olduğunu ve sosyal hizmet uzmanının sistemlerde odaklanması gerektiğini belirtmektedir. Sisteme dayalı bu bakış, SHU'nun sorunları bütün içinde ele almasına yardımcı olmaktadır.

Germain ve Gitterman (1980)'in yaşam modeli ise, sosyal hizmette ekolojik sistem kuramının kullanımının temelini oluşturmaktadır. Yaşam modeli, insanların sürekli çevrelerine

uyum sağlama çabasında olduğunu kabul etmektedir. Bireyler hem çevreyi değiştirmekte hem de onun tarafından değiştirilmektedir. Bu durum söz konusu olduğunda, karşılıklı uyum var demektir. Sosyal sorunlar (işsizlik, yoksulluk, ayrımcılık gibi) sosyal çevreyi bozmakta ve karşılıklı uyum olasılığını azaltmaktadır. Yaşayan sistemler, çevrelerine uyum sağlayabilmek için çaba göstermelidir. Bu modele göre, insanlar yaşamlarını sürdürmek ve gelişmek için çevreden girdiye (yiycek, kaynak, bilgi gibi) ihtiyaç duymaktadır. Transaksiyonların dengesini bozması, stres ile sonuçlanır. Bu da ihtiyaçlarımız, kapasitemiz ve çevremiz arasındaki uyumda problemler yaratır (Akt.:Payne 1997:145). Sosyal hizmetin temel amacı, insanların uyum kapasitelerini kuvvetlendirmek ve işlerin daha uyumlu yapılabilmesi için çevreyi etkilemektir. (Germain 1980:10;Akt.:Payne 1997:143-145).

Gerek Pincus ve Minahan (1973)'in sistem modeli gerekse, Germain ve Gitterman (1980)'in yaşam modeli, vurguyu bireyden alarak birey çevre etkileşimine yöneltmekte, sorunların kaynağının bu etkileşimlerde aranması ve bireyin çevreye uyum kapasitesinin artırılması üzerinde durmaktadır. Bu iki model, günümüzde sosyal hizmet uygulamalarına büyük ölçüde ışık tutmaktadır. Sistem ve ekolojik sistem kuramının sosyal hizmet uygulamalarına diğer olası katkıları şu şekilde özetlenebilir.

Sistem kuramı, SHU'na dünyaya nasıl bakacağına ilişkin kavramsal bir çerçeve sunarken, SHU'nun bir müdahale hedefinde odaklaşmasında yardımcı olmaktadır. Hedefin sistem olarak kavramsallaştırılması, bü-

tün sistemi ve bu sistemin çoğu elemanlarının birlikte neden çalışması gerektiğini anlamayı sağlar. Sistem yaklaşımı SHU'nun basit gibi görünen bir sorunun ötesine bakmasına yardımcı olur. SHU, sorunların sistemin diğer parçalarıyla ilişkili olduğunu görür (Ashman ve Hull 1999: 11). Uluğtekin (1994:108), sistem kuramına dayalı sosyal hizmet modellerinin, sorunun değerlendirilmesi yanında müdahalede de bütüncül bir yaklaşım benimsediğini ifade etmektedir.

Sistem perspektifi SHU' na sistemleri dinamik olarak görmesine yardımcı olur. Dinamik demek değişen sorunlarla birlikte dinamik bir harekete sahip olmak demektir. Bunun yanında sistem perspektifi SHU' na esnek bir bakış sağlar. SHU, yeni sorunları tanımlama ve yeni müdahale stratejilerini uygulamak için hazır olabilir (Ashman ve Hull 1999:11).

Sistem kuramı, değişme sürecinin analizinde de rehberlik eder. Bu analizler yardım sistemlerinin fonksiyonlarının yapı ve değişimini, müracaatçı-aile sisteminin özelliklerini, sosyal sistemleri, sistem içinde ve sistemler arasındaki bilgi iletişim süreci örüntülerini, sistemlerin amaçlarını içermektedir (Stein 1974:31-32).

Sistem kuramı, bütünü oluşturan parçaların birbiriyle etkileşimini ve parçalardaki değişimin sistemi etkilediğini kabul etmektedir. Buna göre SHU uygulamalarında müracaatçının karşılaştığı sorunların diğer sistemlerin bir parçası olduğunu görerek bir bütün içerisinde ele alabilecektir. Sistem ve ekolojik sistem kuramı aracılığıyla SHU müracaatçının sorunlarının çözümünde farklı yolları gö-

rebilir ve değişik çözüm stratejileri üretebilir.

Sonuç

1960' lara kadar ağırlıklı olarak benimsenen medikal modele karşı 70' li yıllarda sosyal hizmeti önemli ölçüde etkileyen sistem kuramı mesleğe farklı bir bakış açısı getirmiştir. Böyle bir bakış müdahale odağını bireyden alarak odağı, birey ve çevre etkileşimine yöneltmiştir. Günümüzde halen geçerliliğini koruyan sistem ve ekolojik sistem kuramının sosyal hizmet uygulamalarına en önemli katkısı sorunları bütüncül bir biçimde ve çoklu perspektiften inceleme olanağı tanınmasıdır. İfade edildiği gibi sorunların kaynağının sadece bireylerde aranmasından ve birey üzerinde odaklanılmasından vazgeçilmiş, dolayısıyla çevrenin ve çevre birey etkileşiminin etkisi göz ardı edilmemiştir.

İçerikten de anlaşıldığı gibi sistem ve ekolojik sistem kuramının bütünüyle ayrı iki kuram olduğunu söylemek mümkün değildir. Farklılık vurgularda gizlidir. Sistem kuramı sistemler arası dengeyi vurgularken ekolojik sistem kuramı etkileşim üzerine odaklanmaktadır. Bu farklılık kuramların kullanım alanlarını belirleyici olmaktadır. Örneğin bir vaka üzerinde çalışırken temel sorunun aile içi etkileşimlerden kaynaklandığı düşünülüyorsa ekolojik sistem kuramından, sorunun diğer sistemlerle veya alt sistemlerle ilişkili olduğu düşünülüyorsa da sistem kuramından yararlanmak mümkündür.

Sistem ve ekolojik sistem kuramıyla beraber sosyal hizmet uzmanları, dünyaya ve sorunlara ilişkin geniş ve kapsamlı bir bakış açısı kazanmışlardır. Görünen veya ifade edilen so-

runların ötesine bakabilme ve analiz edebilme becerisini kazanmışlardır. Bunun yanında sorunların birçok sistemle ilişkili olduğu kabul edilmiş ve böylece sorunların ortaya çıkmasına neden olan sistemlerin sorunun çözümüne dahil edilmesi sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- ASHMAN, K.K. ve G. H. HULL. (1999) *Understanding Generalist Practice*. Second Edition. Nelson Hall Publishers. Chicago.
- JOHNSON, L. (1998) *Social Work Practice: A Generalist Approach*. Sixth Edition. Allyn and Bacon Company. Massachusetts.
- KATZ, D ve R. L. KAHN. (1977) *Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi*. Çev: Halil CAN ve Yavuz BAYAR. TODAİE Yayınları, No:167, Ankara.
- KUT, S. (1988) *Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri Temel Unsurları Müdahale Yöntemleri*. Ankara.
- PAYNE, M. (1997) *Modern Social Work Theory*. Ed.: Jo CAMPLING.
- PINCUS, A. ve A. MINAHAN. (1973) *Social Work Practice: Model and Method*. Illinois: Peacock Press.
- SÖNMEZ, V. (1994) *Sevgi Eğitimi*. Ankara.
- STEIN, L. I. (1974) *Systems Theory, Science and Social Work*.
- TURAN, N. (1999) *Sosyal Kişisel Çalışma: Birey ve Aile için Sosyal Hizmet*. Ed: Veli DUYAN. Ankara.
- ULUÖTEKİN, S. (1994) *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*. Ankara: Bizim Büro.

BATMAN'DA GENÇ KIZ İNTİHARLARI

Young Girl Suicides in Batman

İbrahim CILGA

Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Öğretim Üyesi

ÖZET

Batman'da yaşanan intihar olaylarının aslında genç kız intiharları olduğu anlaşılmaktadır. İntihar olaylarına ilişkin incelemeler genç kız intiharlarında istismarların önemli bir neden olduğunu göstermektedir. Geçiş toplumunda yaşanan süreçler, kentte ve ailede karşılaşılan çelişkiler ve riskler bir grup genç için intiharı gündeme getirmektedir. Yapısal özellikler ve sorunun dinamiğine ilişkin bulgular, ihmal ve istismar sorununun genç kız intiharlarında etkili olduğunu göstermektedir. Yeni araştırmalara gereksinme vardır. Çocuklara ve gençlere insanca yaşamı ve gelişme olanaklarını sağlayacak yaklaşımlara ve kamuşal düzenlemelere gereksinim vardır.

Anahtar Sözcükler: *genç kız intiharları, kırdan kente göç, sosyal ve kültürel yabancılaşma, aile içi ihmal, duygusal ve cinsel istismar.*

SUMMARY

Suicide cases in Batman in fact appear out to be young girl suicides. Investigations concerning suicide cases point out the fact that uncertain and secret area of sexual abuse acts as an important factor in young girl suicides. Processes in transition society, con-

traditions experienced in the city and the family and risks have put the suicide on the agenda for a group of young people. Structure and findings about the dynamics of the problem point out that neglect and abuse matters had primary roles in young girl suicides. Finally, the need for further researches and the need for new approaches and new regulations providing better living conditions for children and youth have been stated.

Key Words: *young girl suicides, neglect, abuse, sexual abuse*

GİRİŞ

Türkiye'de yerel ve ulusal basına yansıyan Batman'daki intihar olayları; yöre halkında derin endişe ve üzüntü yaratırken yerel yöneticileri acil önlemler almaya yöneltmiş, ulusal düzeyde kamuoyunda duyarlılık geliştirirken, ilgili politikacılar, bilim ve hizmet çevrelerini düşünmeye, sorunun nedenlerini incelemeye ve çözüm yollarını bulmaya yönlendirilmiştir.

Genç kız intiharları, yaşanan sosyal çevre ve aile içinde ilk kez ortaya çıkan, sorun yerel gazetelere, emniyet ve jandarma kayıtlarına yansımış ve intihar olaylarının ulusal medyada yer alması ve yoğunluk kazanması ile gündeme gelmiştir. İl yönetimi yoğunlaşan intihar olayları üzerine soruna ilgili kurumların dikkatini çekerek araştırma, uygulama, personel, hizmet ve finans yardımı istemiştir.

SORUNUN ORTAYA ÇIKIŞI ve ELE ALINIŞI

Medya'da İntihar Olayları

Genç kız intiharları, Batman'ın gündelik yaşamı içinde gazetelere yansıyan olaylarla gündeme gelmiştir. Önceki yıllarda arada bir yansıyan olaylar Temmuz - Ağustos 2000 arasındaki Batman'da çıkan yerel gazetelere; "İntiharlarda Artış", Yine İn-

tihara Kalkıştılar", "İntihar Etmek Çözüm Değil", "Yine İntihar, Yine Gözyaşı", "İntihar Olaylarında Artış", "22 Yaşında Genç İntihar Etti", "Şimdi de Kolonyalı İntihar", "Av Tüfeğiyle İntihar Etti", "Babasının Silahıyla Canına Kıydı", "Cezaevinde Kendini Yakan Genç Öldü", "İntiharlar Tartışılmasın", "Gençlere Yazık Oluyor" "İki Fidan Daha Soldu", "Alo İntihar Hatı" başlıklarıyla yansımıştır.

"İntihar etmek çözüm değil. Batman ve ilçelerinde intihar olaylarının çoğalması ürkütücü. Son üç ayda 16 intihar olayının yaşandığı ilimiz ve ilçelerinde genellikle 17-30 yaş arası kişilerden intihara kalkışması insanlar üzerinde şok etkisi yarattı... Kültür mahallesinde bir evin terasına çıkarak altıncı kattan atlarına ve ölümü seçen 16 yaşındaki bir kızın intiharı ve yeni bir intihar olayı da Beşiri'de yaşanmıştır. 22 yaşındaki bir genç kızın üzerine benzin dökerek kendini yakması sonucu ağır şekilde yaralandı. Kaldırıldığı hastanede tüm müdahalelere rağmen kurtulamadı. Bu iki intihar Batman ve ilçelerindeki aileleri bayağı tedirgin etti." (Nevruz Gazetesi, 5.7.2000). Gazete haberinin sonunda son üç ayda intihar edenlerin, 16-55 yaş arasındaki yetişkinler yanında çoğunluğu genç kızlardan oluşan kişilerin kimlikleri yer almıştır.

"20 yaşındaki genç kız tabancayla canına kıydı. Yaklaşık 4 ay önce evlenen henüz resmi nikah kıymayan Z.B., havaların sıcak oluşu nedeniyle bunalıma girdi. Kimsenin evde olmadığı anda tabancayı kapalı Z.B. göğsüne dayadığı tabancanın tetiğine dokundu... Eşinin askerde olduğu öğrenildi. 4 ay önce evlenen genç bayanın kimsenin evde olmadığı sa-

atte, yakınlarının tarlada olduğu sırada... girişimde bulunduğu, intihar nedeninin henüz belirlenemediği, açıklayan ilgililerin intiharın aile içi meselelerden kaynaklanabileceğini belirttiler (Aydınlık Rota Gazetesi, 6.7.2000).

"İlimizde görülen intihar olayları ile ilgili istatistik bilgilere bakarsak yine çok ürkütücü ve endişe verici rakamlara ulaşıyoruz. 10 gün içerisinde 4 kişi girdikleri bunalımlar sonucu intihar ederek hayatlarına son verdiler. Son bir yılda çeşitli sebeplerden dolayı intihar edenlerin sayısı 40'a yükselmiş oluyor. Bu da demek oluyor ki her ay ortalama 3 kişi Batman'da intihar ediyor. İntihar edenlerin içinde bayanların çoğunlukta olduğu görülüyor. Özellikle genç kızların intihar etmeye daha yatkın olduğunu belirten uzmanlar bu konuda anne ve babalara çok iş düştüğünü ve çocukların içinde bulunduğu ruh halini çok iyi anlamaları gerektiğini belirtiyor... Uzmanlar intihar etme olaylarının sebepleri olarak, sosyal, ekonomik, psikolojik ve fiziksel yetersizlikten kaynaklanabileceğini belirtiyorlar. İlimizde intihar eden kişilerin aile yapıları incelendiğinde, çoğunluğun ekonomik yetersizliği olan ve yaşadıkları muhitin fazla gelişmediği görülüyor. Ekonomik kalkınma, ülke genelinde olduğu gibi ilimizde de artık zorunluluk olduğu görülüyor. Bunun için yatırımların bir an önce artırılması gerekiyor. Ayrıca gelir dağılımındaki dengesizliklerin de bir an önce ortadan kaldırılması gerekiyor." (Aydınlık Rota Gazetesi, 6.7.2000).

"16 yaşındaki G.Ş., evde kaptığı av tüfeğiyle odasının kapısını kilitledi ve... intihar nedeni anlaşılamadı. 20 yaşındaki F.E., önceki gece eşarp ve

çorapla intihar ederek yaşamına son verdi... Evlilik için çeyiz hazırlığı yapan F'nin intihar olayı ile ilgili soruşturma çok yönlü sürüyor... İlgili müdür; son günlerde Batman ve ilçelerinde yaşanan intiharlar kaygı verici. 17-30 yaş arasında intihar edenlerin nedeni aile baskısı veya sorunlu evlilikten kaynaklanıyor. Ailelerin gençlerle diyalog içinde olmaları gerekiyor. Sıcaklarla birlikte intihar olaylarında artışın olması dikkat çekici. Gençlerin mümkün olduğu sürece yalnız bırakılmamaları gerekiyor. Aileler gençleri sorunlu evlilik ile baskılardan uzak tutmalı, dedi." (Çağdaş Gazetesi, 3.8.2000).

"Batman Valisi, son aylarda Batman'da gerçekleşen intihar olaylarıyla ilgili olarak; "Batman'da son dönemlerde aşırı intihar olayları hepimizi derinden üzmektedir. Kamuoyunda intiharların tartışılmasını uygun bulmuyorum. İnsanları tahrik ederek eğilimi olanları özendirir. Bu konuda uzman kişilere başvurulması lazım" şeklinde konuştu. Vali, anne ve babalara vazife düşüğünü belirterek, "Anne ve babalar çocukların sorunlarıyla yakından ilgilensinler. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ile görüşmelerimiz var, intihar konusunda sadece uzmanlar görüş bildirmeli; kamuoyunun konuyu sürekli olarak gündemde tutması ve tartışması tehlikelidir." Di-yerek uyarıda bulundu (İleri Gazetesi, 7.8.2000).

"Batman'da başlayan intihar furyasına valilik ve müftülük el attı. Müftülük "Alo Bunalım" hattı kurdu. Hatta bunun için müftülüğe ilk kez kadrolu bir kadın eleman aldı. Haika intiharın günah olduğunu belirten kitap dağıtılacak... Valilik 10 bin adet kitapçık

bastırdı. Müftülük tarafından Batman'da dağıtılacak olan "Allah'ın Şah Eseri İnsan" başlığı altında hazırlanan 15 sayfalık kitapçıkta, intiharların İslam dininde de günah olduğu yazılıyor." (Hürriyet Gazetesi, 16.9.2000).

Kitle iletişim araçları; intihar olayları konusunda haber vermeye sorgulamaya, konu üzerinde düşünce üretimine yoğunlaşmıştır. Medyanın bir bölümünde ise; izleyici yoğunluğunu çekmek için magazin haberciliğine yönelmesi konuyu duygusal alanda ele alarak abartmış, öne çıkarmış, örnek oluşturmuş ve yanlış yaklaşımlarla işlenmiştir. Medyanın izleyiciyi dramatik ortama iten, kamuoyunu olumsuzluğa ve çaresizliğe yönlendirici haberciliği öne çıkmıştır.

Yerel basının yaşanan sorunun ulusal düzeyde ele alınmasına temel hazırladığı, konunun toplumsal düzeyde farkına varılmasına ve duyarlı olunmasına yardımcı olduğu gözlenmiştir. Batman Valiliği; intihar olayları konusunda Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'ne bir yazı yazarak sorunun boyutlarını sergilemiş, 400 bin nüfuslu İlde intihar vakalarının dünya ortalamalarının üzerinde olduğu değerlendirilmesine yer vermiş, Ocak-Ağustos 2000 tarihleri arasında 21 kişiden 16'sinin kadın olmasına dikkat çekerek, ildeki konuyla ilgili nitelikli uzman sayısının yetersizliğini belirterek, bu konuda araştırma yapılacak ve mücadele yöntemlerini belirleyecek yeterli bilgi ve tecrübeye sahip personel ve yeterli imkanların olmadığını belirtmiş, konunun bir an önce araştırılarak il çapında yapılabilecek çalışmaların geliştirilmesi kurum ve kuruluşlara yol gösterilmesi ve per-

sonel ve finanssal destek sağlanmasını istemiştir.

İlgili Genel Müdürlük, konuyla ilgili yaptığı çalışmalarda durum değerlendirmesi yaparak (50) maddelik öneri paketi hazırlamıştır. Daha sonra Aile Araştırma Kurumu ile birlikte yapılan toplantıda, konu ile ilgili bir araştırma yapılması için çalışma Aile Araştırma Kurumu'na aktarılmıştır.

AAK, bu yazının yazarının başkanlığında kendi danışman ve uzmanlarından oluşan bir araştırma ekibi kurmuştur. Araştırma ekibi Batman'da alan çalışmasını tamamlayarak verileri raporlaştırma ve sonuçları kamuoyuna, ilgili bilim ve hizmet çevrelerine sunmuştur. Aile Araştırma Kurumu; Ekim 2000'de "Batman'da Artma Eğilimi Gösteren İntihar Olaylarının Ön İncelenmesi Raporu" "1995-2000 Yılları Resmi Kayıtlarından Batman'da Gerçekleşen İntihar ve İntihar Girişimleri Üzerine Bir İnceleme Raporu" adlı çalışmaları yapmıştır (Deniz ve diğ., 2000).

Batman intiharları konusunda uygulamaya dönük ilk çalışma Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı Başkanlığı'nca gerçekleştirilmiştir. "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde İntihar Olgusuna Psiko-Sosyal Yaklaşım Projesi" ilgili bilim çevresi ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ile işbirliği içinde 18.6.2001'de Batman ve Diyarbakır'da intihar vakaları ile karşılaşan tüm çalışanlarına "İntiharı Önleme" konularında eğitim verilecektir (Cumhuriyet Gazetesi, 21.6.2001).

Genç intiharları sorunu yansıma bir sorundur. Ana sorun, yapısal süreçler, aile ve sosyal çevre içinde gençlerin bireysel ve sosyal gelişmelerini yönlendirecek olanakların ve meka-

nizmaların yokluğu sorunudur. Medya, yönetim ve proje çalışmasına yönelenler, yapısal sorunların belirtisi olan intiharların önlenmesine yönelik bir eğilimi ortaya çıkarmıştır. Soruna yönelik gerçekleştirilen araştırma, ana sorunun tanımlaması bakımından önem kazanmaktadır. Aile Araştırma Kurumu'nun araştırması yanında, Dicle Üniversitesinin, Diyanet İşleri Başkanlığının, Millî Eğitim Bakanlığı'nın ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün de bu alanda araştırma yaptıkları gözlenmiştir.

Bu yazıda bu araştırmaların verilerinden yararlanarak bir değerlendirme yapılmıştır.

BATMAN'IN TOPLUMSAL YAPISI ve İNTİHARLAR

Demografik Yapısı

Türkiye'de Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Batman ili; bölgeye özgü yaşamaktadır. Toplam nüfusu 342.772 olup, nüfusun üçte ikisi (212.563) kent merkezindedir. Kırsal kesimde yaşayan nüfus (130.209) kent merkezine göç ederek hızlı nüfus artışına yol açmaktadır. Batman il genelinde; nüfus artış hızı %21,30, okur yazar oranı %74; GSMH'den kişi başına düşen gelir 1157 Dolar olup işsizlik oranı %58'dir.

Kentsel Yapı

Batman ili petrol kenti olarak, iki farklı kent yapısının oluşturduğu bir bütünlüğü içermektedir. Petrol arama ve işleme tesislerinin bulunduğu yerleşim birimi gelişmiş bir kent yapısındadır. Fabrika ve işletmeler, bu tesislerde çalışan nitelikli işgücü, bu işgücünün yaşadığı konut alanları belirli bir düzeni içermekte olup, yaşam kalitesi yüksektir. Güvenlik

çemberindeki bölge ile diğer Batman olarak adlandırılan yerleşim birimi arasında sosyo-ekonomik göstergeler açısından büyük farklılıklar bulunmaktadır. Geleneksel kent yapısına özgü niteliklerin egemen olduğu çevre yerleşim alanları yeni göç edenlerin yerleştiği, yaşam kalitesinin çok yetersiz olduğu alanlardır.

"Batman, coğrafi konumu, feodalizmin ve dinin ağır etkileri gibi nedenlerle devlet tarafından pilot bölge olarak ele alınan, kapitalizmin hızlı ama çok çarpık bir biçimde yaşandığı bir kent. Kentte varolan feodal tutuculuk ve köylülüğün yanı sıra, medyanın etkisi, 12 Eylül politikalarının yarattığı tahribatlar, sosyal dokuda yaşanan çözülme gibi nedenlerle sosyolojik ve psikolojik anlamda bir aşınma ve düşüş yaşanıyor. Kozmopolit, özünden uzaklaşarak yabancılaşan, farklı kültürler arasında sıkışan, umutsuz ve güvensiz kişilikler Batman'da potansiyel intihar kurbanları olarak yaşamayı sürdürüyor" (Halis, 2001; 26-27).

İntihar vakaları genellikle kentin gelişmemiş bu alanında gözlenmektedir. Geleneksel-feodal kent yapısı içinde; iş-güç türleri esnaf, sanatkarlık, gibi küçük üreticiliğe bağlı olup toprakla ilişkileri devam edenlerin yanında toprakla ilişkileri kopmuş kırsal kesimin yoksullarının göçle birlikte kentsel alanda tutunma çabalarının öne çıktığı bir süreç yaşanmaktadır. Kentin bu bölgesinde işsizlik ve yoksulluk yaygındır. Bölgede, 1997 yılına kadar PKK ve Hizbullah gibi terör örgütlerinin varlığı toplumsal yaşamı ve toplum psikolojisini olumsuz yönde etkilemiştir. Yöre halkının terör döneminde çok fazla cinayete

tanıklık etmesi toplumun ve insanın ruh sağlığını etkilemiştir.

Aile Yapısı

Hızlı değişimin olumsuzluklarının egemen olduğu kentte ailelerin barındığı konutların standartları yetersiz olup, temel kullanım ve yaşam alanları sağlıksızdır. Göç eden kalabalık aileler aynı konutlarda yaşamaktadır. Göç katılan nüfus grupları, özellikle gençler kentsel alanda kültürel şok yaşamaktadır. Geleneksel ataerki değer ve ilişkilerin egemen olduğu ailelerde tek otorite babadır. Annenin statüsü güçsüzdür. Ailede öğrenim düzeyi düşüktür. Gençlerin eğitim hakkından yararlanmalarında ekonomik yetersizlikler belirleyici olmaktadır. Ekonomik zorluklar nedeniyle erkek çocukların okula gönderilmesine öncelik verilirken kız çocuklar okula gönderilmemektedir. Kırsal yörede kapatılan okulların yeniden açılmaması, ailelerin kız çocuklarını taşımaları eğitimi kurumlarına göndermemeleri de önemli bir etkidir. Ailelerde çocuk sayısı çok yüksektir. Çocuğa ucuz işgücü olarak bakılmaktadır. Eğitimsiz, çok sayıdaki çocuğun ailece yetiştirilmesi güçleştirmektedir. Ailede çocuklara gereken ilgi ve sevginin gösterilmemesi nedeniyle çocuklar değersiz varlıklara dönüşmektedir. Dinsel etkiler güçlü olup, dini nikahlı beraberlikler ve çok eşlilik yaygındır. Evliliklerde kadınlar hukukî açıdan güvencesizdir. İkinci eşin yaşı ilk eşe göre oldukça düşüktür. Kadınlara eş seçiminde tercih hakkı tanınmamaktadır.

Göç ve değişmemiş yol açtığı olumsuz koşulların gençlerin yaşam kalitesi üzerine etkisi intihar sürecini doğurmaktadır. Ailede genç kızlar üzerinde aile baskısı vardır. Anne ve ba-

ba baskısı yanında diğer aile üyelerinin baskısı da söz konusudur. Aile içinde şiddet olgusu yaşanmaktadır. Gençlerin aile içinde ve kentsel alanlarda kendilerini gerçekleştirme olanakları yoktur. Özellikle genç kızların aile dışındaki ortamlara girmesi, ilişki kurması ailenin baskı ve kontrolü ile güçleşmektedir. Kentte sinema ve tiyatro salonu yoktur. Tüm insanlar ve gençler için sosyal ve kültürel aktivite alanları sınırlıdır. Gençler için televizyon kendi yaşam gerçekleri ile başkalarının yaşamları arasındaki çelişkileri açıkça sergileyen bir etki yapmaktadır. İnternetkafeler hızla artarken, özellikle genç erkekler yaşam koşulları ile çelişen uyarılara maruz kalmaktadırlar. Çelişkili yaşam biçimleri arasında kalan gençlerin güçsüzleşmesi ana sorundur.

Aileler tüm bireyler ve gençler için kentsel ve ruhsal yaşam koşulları bireysel ve sosyal varlıkları üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Yüz yüze ve örgütlü ilişkiler içinde gerekli sosyal destek sistemlerinden yoksun olmak insanı çaresizliğe, kaygıya, sıkıntı ve strese yöneltmektedir. Yetersiz ve kalitesiz yaşam koşulları içinde kendini gerçekleştiremeyen gençler çelişkilerle dolu, baskı ve kontrolün öne çıktığı, iletişim çatışmalarının yoğunlaştığı bir sürece girmektedirler. Yaşanılan sorunları çözme becerisinin gelişmediği yetersizlik ve çaresizlik duygusunun öne çıktığı durumlar yanında, çelişkiler ve çelişkileri üretenlere duyulan tepki, kızgınlık ve nefretin biçimlendiği arayışlar yoğunlaşmaktadır. Psikolojik rahatsızlıklar yaygındır. Özellikle kadın ve genç kızlarda intihar vakalarında namus faktörü de belirleyici olmaktadır. Aile dışında genç kızların

karşı cinsle ilişkileri onaylanmamaktadır. Evlilikle sonuçlanmayan ilişkilerde aile itirazları yanında namus nedeniyle genç kızlara tek seçenek olarak intihar yolu gösterilmektedir. İntihar girişimi düzeyinde kalanların aileleri sosyal çevrenin baskısını gördükleri için girişimde bulunan kişiler ailelerince suçlanmaktadırlar. Gençler baskıcı, kontrol edici, hoşgörüsüz, kalıp yargılarla hareket eden, fiziksel duygusal cinsel ve ekonomik yönlerden istismar eden, bağımlılığa ve kaderciliğe öne çıkaran anne-baba davranışları karşısında çaresizlik, güvensizlik, bilgisizlik, umutsuzluk içine düşmektedirler.

Hizmetlerin yapısı:

Batman ilinde varolan kamu hizmetleri arasında; ilköğretim okulu (259), genel lise (10), meslek lisesi (8), özel ilköğretim okulu (3), özel lise (1) ve ana okulu (1) olmak üzere, (282) okul vardır. 118 ilköğretim okulu kapalıdır. Toplam 2565 öğretmen bu okullarda görevlidir. Tüm okullara devam eden öğrenci sayısı 100.500 olup, kız öğrenci sayısı 39.104, erkek öğrenci sayısı da 61.396'dır (Deniz ve diğ., 2001). İlköğretime devam eden kız öğrenciler erkeklerden azdır. Ortaöğretim kurumlarında ve yükseköğretim kurumlarında okuyan toplam kız öğrenci sayısı 4210'dur. İlde bulunan yükseköğretim kurumları; Dicle Üniversitesi Teknik Öğretim Fakültesi, Batman Meslek Yüksekokulu ve Sağlık Bilimleri Meslek Yüksekokuludur. Batman'da; devlet hastanesi (1) SSK hastanesi (1), özel hastane (1), verem savaş dispanseri (1), ana çocuk sağlığı ve aile planlaması merkezi (1), sağlık ocağı (8), Milli Eğitime Bağlı Rehberli ve Araştırma merkezi (1), Sosyal Hizmetler İl Mü-

dürlüğüne bağlı toplum merkezi (1), GAP İdaresi Başkanlığına bağlı çok amaçlı toplum merkezi (2) bulunmaktadır.

Batmandaki varolan hizmetler, ailenin yeniden-üretimdeki yükünün diğer kurumlarca paylaşılmasını sağlayacak niteliklerden yoksundur. Aile ve akrabalık sistemleri ailede yaşayan nüfusun yetiştirilmesinde yetersiz kalmaktadır. Aile bireyleri kentsel alanda üretime katılacak nitelikli insan gücü olarak yetiştirilecek olanaklardan yoksun kalmaktadır. Aile ve akrabalık ilişkileri geleneksel topluma özgü değerleri, yaşam biçimlerini ve ideolojileri sürdürerek Batman'a ve göç eden yoksul ailelerin gençleri için aile yapısı ile kentsel yapı ara-

sında çelişen koşullar üretmektedir. Ailenin yeniden üretim rolünün sanayi toplumuna özgü nitelikleri temel bir çelişki olarak belirleyicilik kazanmaktadır. (Kudat, 1977; 97-101).

I. BATMAN'DA GENÇ İNTİHARLARINA İLİŞKİN BULGULAR İntihar Eğilimleri

Toplam nüfus (65 milyon) içinde intihar oranı 1997 verilerine göre yüzde 3.30'dur. Genel oran içinde 15-24 yaş grubundaki genç intiharlara en ön sıraya almaktadır. Genç yetişkinlik aşamasında önemini korumakta olup, eğilim yetişkinlik ve yaşlılık aşamasında önemli bir azalma göstermektedir.

Tablo 1: Türkiye'de Yaşlara ve Cinsiyete Göre İntihar Sayıları (1998)

Yaş	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
-15 yaş altı	22	44	66
15-24 yaş	306	44	661
25-34	263	155	418
35-44	221	85	306
45-54	199	54	193
55-64	69	31	100
65-74	65	27	92
75+	40	14	64
Toplam	1125	765	1890

Kaynak: TC. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1998

Genelde intihar nedenleri arasında bir hastalığa bağlı olarak intihar edenler (597) ön sırayı alırken, aile geçimsizliği (502) ikinci sırayı almaktadır. Geçim zorluğu, işin bozulması, duygusal ilişkiler ve öğretimde başarısızlık diğer nedenlerdir. Gençler arasında intihar nedenleri arasında aile içi geçimsizlik (205) en ön sırayı almaktadır. Duygusal ilişkiler (190) ikinci sırayı alırken hastalık (113)

üçüncü sıraya düşmektedir. Genç erkeklerin duygusal ilişkiler nedeniyle intihar eğilimi (97) en ön sırayı alırken aile içi çatışmalar (49) ikinci sıraya düşmektedir. Genç kız intiharlarında aile içi çatışmalar en öne çıkarken (19), duygusal ilişkilerdeki sorunlar nedeniyle intihar edenlerin sayısı (8) önemsiz düzeyde kalmaktadır.

Tablo 2: Batman'da Son Beş Yılda İntihar Edenlerin Yılları ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Yıl	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
	n	n	n
1995	7	4	11
1996	7	1	8
1997	13	5	18
1998	6	3	9
1999	21	6	27
2000*	21	7	28
Toplam	75	26	101

(*) İlk on aylık sayılar

Yıllara göre intihar sayılarına bakıldığında; ilde önemli bir eğilimin bulunduğu ve bu eğilimin son iki yılda sayıca yüksek bir artış gösterdiği gözlenmektedir. Batman ilinde erkeklere göre kadın intiharlarının sayıca tüm yıllarda yüksek olduğu, son dönemdeki artışın genç kız intiharlarında olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de intihar edenlerin yerleşim bölgelerine göre dağılımlarına bakıldığında; daha çok sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş illerin olduğu, tarımda makineleşmenin yaygın olduğu Marmara ve Ege bölgelerinde yığılmanın olduğu, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük, geleneksel tarımın yaygın olduğu yörelerde intihar eğiliminin düşük oranda olduğu gözlenmektedir. Batman ve benzeri illerdeki eğilimlerin genel görünümlelerinden farklılık göstermesi, ele alınması gereken önemli bir sonuçtur.

Batman' da İntiharların Demografik Boyutları

Batman'da intihar edenlerin doğum yerleri ile ilgili veriler Batman' da doğmuş olanların (% 43.6), çevre illerde doğmuş olanların (% 16.8) ve Batman' ın ilçesinde doğmuş olanların ise (39.6) olduğunu göstermekte-

dir. İntihar edenlerin yaşadıkları yerleşim birimine göre dağılımları ise, Batman il merkezinde (57,4), ilçede (% 15,8) köylerde ise (% 26,7)'dir. (Deniz ve Diğerleri, 2000; 44-46)

Batman intiharları, kent merkezinde olduğu kadar ilçe ve köylerde yaşanan bir sorundur. Ayrıca başka illerde doğup Batman'a göç edenler arasında da intihar sorunu önemli bir olgu olarak gözlenmektedir. İnsanı intihara yönelten süreçlerin daha çok kentsel yapıya özgü nitelikler taşıdığı, fakat benzer süreçlerin ilçe ve köylerde etkili olduğu söylenebilir, intihar olaylarının gerçekleştiği yerlerin dağılımında yarısının kent merkezinde yarıya yakın bir oranının ilçe ve köylerde gerçekleşmesi benzer dinamiklerin tüm yerleşim birimlerinde etkili olduğunu göstermektedir. İlçeye göre, köylerdeki intihar girişiminin öne çıkması ise köylerdeki sosyal yaşam koşullarının ilçeden daha ağır olduğunu göstermektedir. Geleneksel toplum yapısına özgü dinamiklerin, yaşam koşullarının, sosyal düzenlerinin ve insan ilişkilerinin tüm yerleşim birimlerinde bireyi intihara sürükleyen nedenleri taşıdığı gözlenmektedir.

Batman'da gerçekleşen intiharlara yaş açısından bakıldığında, "genç intiharları" ile ön sırayı aldığı gözlenmektedir. Beş yıllık dönemde öne çıkan genç intiharları olgusunu (Oto ve diğ., 2001; 6; Aksoy, 2000; 34-48) diğer iki çalışma da desteklenmiştir. AAK araştırmasına göre (18-25) genç yaş grubu ilk sırayı almaktadır. (14-17) ergen yaş grubu ikinci sırayı alırken, (26-30) genç yetişkin yaş grubu üçüncü sırayı almaktadır. Bu gruplar içinde Aksoy'un araştırmasında (13-20) ve (21-25) yaş grubu eşit sayıda ve en önde gelmektedir. Oto ve diğ. çalışmasında (15-24) yaş grubu ilk sırayı almaktadır. Diğer yaş gruplarının ağırlığı önemsiz kalmaktadır.

Veriler Batman'da gerçekleşen intiharların "genç intiharlar" olduğunu ortaya koymaktadır. Cinsiyet yönünden bakıldığında, öne çıkan eğilim "genç kız intiharları" olarak olaya önemli bir farklılık kazandırmaktadır. Aile Araştırma Kurumunun araştırmasında son beş yılda kadın intiharlarının (% 74,3) erkeklerden (% 25.7) den fazla olduğunu kanıtlamaktadır. (Deniz ve diğ., 27, 2000) Bu bulguyu Oto ve arkadaşlarının sonuçları (Toplam 31 intiharda 22'si kadın) ile Aksoy'un bulguları da (% 80'9'u kadın) desteklemektedir (Oto ve diğ., 2001; Aksoy, 2000; 34-48).

İntihar edenlerin medeni durumlarına bakıldığında; bekar olanların (% 47) çoğunlukta olduğu gözlenmiştir. Evli olanların oranı (% 45,5)'dir. Bunların (%14,4)'ü imam nikahlı, (%31,1)'i medeni nikahlıdır. Cinsiyet yönünden incelendiğinde hiç evlenmemiş genç kızların (%49.3) ile ön sırayı aldığı, evli kadınların da (%47.8) oranında olduğu gözlenmiştir. Evli erkek intiharları yok denecek düzeydedir. Be-

kar genç erkeklerin oranı da çok küçük bir grup oluşturmaktadır. Bu veriler, Batman'daki intiharların genç kızlar ile genç evli kadınların yaşadığı bir olgu olduğunu kanıtlamaktadır (AAK, 2000;22). Bu sonucu diğer araştırmalar da desteklemektedir (Oto ve diğ., 2001;8; Aksoy, 2000;34-48).

Genç kız intiharları ve evli genç kadın intiharları oransal olarak son beş yılda önemini koruyan ciddi bir sorun olma niteliğini taşımaktadır. Genç yaşta evlenen genç kızlar için evlilik ve aile kurumu sürdürülebilir olmaktan çıkmaktadır. Evliliklerinin erken zamanlarında geniş aile ortamında yeni bir ev açmayan, aile olamayan genç kızlar için kalabalık aile ortamı mutsuzluk üretmektedir. Baskı ve kontroller, ihmal ve istismarlarla yaşanan sorunlar bir gün intihara yol açmaktadır. İmam nikahlı yaşayan genç kızlar için evlilik süresini bile saptamak mümkün olmamaktadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe intihar edenlerin sayılarının belirgin olarak azalması önemli bir göstergedir. Ortaokul, lise ve üniversite düzeyine ulaşan gençler arasında intihar eğilimi çok düşüktür. Evliliği hukuken gerçekleşmeyen genç kızlar bu süreçte daha çok mutsuzluk yaşamaktadır (Deniz ve diğ., 2000; 27-48).

İntihar eden genç evlilerin çocuk sayısına bakıldığında erken dönemde çocuk sahibi olmakta ayrı bir baskı oluşturmaktadır (Deniz ve diğerleri, 2000; 27-48). Kalabalık evlerde, oturmamış evlilikler ve kurulmamış yeni yuvaların sağlayacağı olanaklardan yoksun kalan genç kızlar adolesan evliliğinin tüm sıkıntılarını yaşamaktadırlar.

İntihar edenlerin eğitim düzeyleri ile ilgili veriler, eğitim hakkından yarar-

lanamayan ve sürdürülebilir bir eğitim fırsatını yakalayamayanların çoğunlukta olduğunu kanıtlamaktadır. Okur yazar olmayanların oransal, olarak (%72) çoğunlukta olması düşündürücüdür. İkinci sırada ilk okul mezunları yer almaktadır (AAK, 2000; 28). Bu bulguyu Oto ve diğ. araştırması ile Aksoy'un araştırması da desteklemektedir.

Kadın ve genç kızların çoğunlukta olduğu grup içinde, intihar eden bireyin eğitimsiz olmaları önemli bir gerçekliktir. Eğitim fırsatından yararlanamayan kızlar açısından gençlik çağında intihar etme davranışının öne çıkması sosyal baskıların insan haklarını ne kadar sınırlayıcı olabileceğinin somut bir kanıtıdır. Toplumsal baskı ve sınırlamalar genç kızların gelişmesine özgürleşmesine ve eğitim yoluyla daha nitelikli bir yaşama ulaşma yerine, en temel hak olan yaşam hakkını bile elinden alabilmektedir. Bu durum cinsiyet ayrımcılığı açısından önemli bir çelişkidir. Eğitimsiz genç kızların intihar etmeleri yapısal bir sorunun göstergesidir. Kızların eğitimine önem verilmemesi, geleneksel toplumun cinsiyete dayalı ayrımcılığı içeren kültürünün kentsel alanda da sürmesi yapısal bir çelişkidir.

İntihar edenler arasında, eğitim fırsatından yararlanamayan ve erken yaşta evlenen gençlerden bir işte çalışanlar da yok denecek düzeydedir (%4.7). Çalışanların gündelikçi olması önemli bir göstergedir. Çiftçilik yapamayan, öğrenci olmayan gençlerin (%85.9) çoğunluğu bir işte çalışmamaktadır. (Aksoy, 2000; 34-48). Eğitimden ve iş dünyasından uzakta olan çalışmayan gençler erken yaşta evlenerek kalabalık, geleneksel, ata-

erki ailenin baskı ve kontrolü altında dış dünyadan uzakta ve kapalı olarak yaşamaktadırlar.

İntihar olaylarının gerçekleştiği ailelerin hane gelir türlerine bakıldığında ön sırayı "belirsizler" (%44) oluşturmaktadır. Kentte yaşayan iş gücü türleri belirsiz olan aileler, toplumunun en alt kesimle yaşamaya çalışan işsiz ve yoksul ailelerdir. Tutunamış, üretime katılmayan kent yoksulları arasındaki ailelerde gençlerin intiharı önemli bir sorun olarak yaşanmaktadır (Deniz ve diğ., 2000; 27-48).

Geleneksel iş türlerini sürdüren ve tarımsal alana özgü çiftçilik ve hayvancılık yapan aileler (%29.3) ikinci sırayı almaktadır. Kentte köye özgü iş gücü türlerini sürdüren aileler de önemli bir risk grubunu oluşturmaktadır. Kente özgü iş gücü türlerine giren ve bu anlamda önemli bir dönüşümü gerçekleştiren aileler de vardır. Memur ve işçiler ve serbest çalışanların küçük bir grup arasında intihar gözlenen bir olgudur.

İntihar eden kadınlar arasında iş-güç türü belirsiz ya da işsiz olanlar (%43.5)dir. Erkeklerde bu oran (%28.6)dir. İşsizlik, üretime katılamamak intihar edenlerin çarpıcı bir gerçekliğidir. Kadınlar ve genç kızlar üretime katılarak aile dışına açılma olanağından yoksundur. Kentte ev içinde yaşayan "ev kadını" konumundaki genç kızların yaşam çelişkileri onları intihara yönlendirebilmektedir.

İNTİHAR OLAYLARININ NİTELİKLERİ

İntihar Nedenleri

Batman'a özgü yapısal koşullarda öne çıkan "genç kız intiharları" nedenleri bakımında önemli ipuçları sergilemektedir.

Batman'da alanda yapılan araştırmalarda intihar nedenleri konusundaki verilerin toplanmasında büyük güçlüklerin olduğu anlaşılmaktadır. Elde bulunan üç araştırmanın bulguları, değişkenler bakımından birbirine yakın olup, sayılar bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu konuda Aksoy'un AAK'nun ve Oto ve Arkadaşlarının çalışması ayrı sonuçlar vermiştir. Aile Araştırma Kurumunun araştırmasında veriler resmi kayıtlardan çıkarıldığı için nedenleri tam ve açık olarak yansıtmıyor olabilir.

AAK'nun yaptığı araştırmada intihar nedenlerinin başında "belirsizlik" (%45.45) gelmektedir. Belki de bu sonuç en önemli bulgudur. Genç kız intiharları, bilinen nedenlerden başka nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmış olabilir. Nedenlerin belirsiz kalması, asıl nedenlerin açıklanamaması gerçeği, bu aşamada önem kazanmaktadır. Belirsizlik alanı, toplumsal tabu alanıdır. Gizlenen asıl neden cinsel istismara bağlı nedenlerdir. Aile içi cinsel istismar belirsizlik alanını oluşturmaktadır. Aile içinde ensest ilişkiler anlamındaki gizlilik intiharda belirsizliğe dönüşmektedir.

Belirsizlik alanı, toplumsal tabu alanıdır. Gizlenen asıl neden cinsel istismara bağlı nedenlerdir. Aile içi cinsel istismar belirsizlik alanını oluşturmaktadır. Aile içinde ensest ilişkiler ortamındaki gizlilik intiharda belirsizliğe dönüşmektedir.

Belirgin olan nedenlerin toplam oransal ağırlığı (% 55.45) ile belirsizlik taşıyan ya da belirtilmeyen nedenlerin oransal ağırlığı (%44.55) önemli ve birbirine yakındır. Belirgin olanlar kadar belirsiz kalan nedenler de önemlidir.

Belirgin olan nedenlerin başında bireye ilişkin psikolojik nedenler (% 8.91) ve psikiyatrik nedenler (% 8.91) ön sırayı almaktadır. Aileye ilişkin nedenler; aile içi iletişim çatışmaları (%7.92), aileye özgü ekonomik sorunlar (% 6.93) ve aile baskısı (% 4.95) olarak öne çıkmaktadır. Bunun dışında kalan nedenler; fiziksel rahatsızlık (% 3.96), namus meselesi (% 2.97), toplumsal nedenler (% 1.98) ve bir yakının ölümlü (% 1.98) önemsiz düzeyde kalmaktadır (Deniz ve Diğerleri, 2000; 28-48).

Diğer araştırmalarda öne çıkan nedenler ise şöyledir. Oto ve arkadaşlarının çalışmalarında belirsiz kalan diğer nedenler en düşük düzeyde kalmaktadır (n=4). En sık gözlenen intihar nedeni ruhsal rahatsızlıktır (n=63). İkinci sırayı aile içi geçimsizlikler (n=20), üçüncü sırayı duygusal ilişkiler (n=7) almaktadır. Sonraki sıralarda, geçim sıkıntısı (n=3), derslerde başarısızlık (n=2) gelmektedir (Oto ve diğer., 2001; 11).

Aksoy'un araştırmasında intihar nedenlerine ilişkin nedenlerin başında geleneksel yapı, kültür ve aile ilişkilerden kaynaklanan sorunlar (% 66.7) ilk sırayı almaktadır. Bu nedenlerin açıklanmasında; bireyin yaşam tarzına ebeveyn baskısı, eş ve arkadaş seçimine ebeveyn baskısı, eşin ikinci evliliğinden (kuma) kaynaklanan intiharlar, eş yada eşin ailesiyle yaşanan geçimsizlikler aile ortamından kaynaklanan üzüntü ve stres, cinsel nedenlerden kaynaklanan intiharlar, aşırı dinsel saplantılardan kaynaklanan ve aşırı felsefi saplantılardan kaynaklanan intiharlar olarak yer verilmektedir.

Ekonomik nedenlere bağlı intiharlar (%14.3) ve bireysel sorunlardan

kaynaklanan intiharlar (% 14.3) aynı oranda dağılmaktadır. Nedeni saptanmayan "diğer" başlığında belirlemeyen nedenlerin oranı ise (% 4.7)'dir. "Sonuç olarak, toplumun geleneksel yapısı, yaşam tarzı ve aile ilişkilerinden kaynaklanan intiharlar hem kent merkezi hem de ilçelerde görülmektedir" (Aksoy, 2000; 34-48).

Oto ve arkadaşları, intihar ve intihar girişimlerinin önemli bir kesiminde ruhsal hastalık öyküsü saptanmıştır. Ruhsal hastalıklar herhangi bir dış neden olmadan ortaya çıkabileceği gibi, çeşitli sosyal, ekonomik, ailevi sorunların bir sonucu olarak da ortaya çıkabilir. Söz konusu ruhsal hastalar uygun bir şekilde teşhis ve tedavi edilebilirse intiharların önemli bir kısmı önemlidir (Oto ve Arkadaşları, 2001; 17). Aksoy ise; bir sosyal olayı tek bir nedene bağlı olarak açıklama toplumbilimlerinde olanaksız olduğu, ancak intihar nedenlerinin sağlıklı olarak açıklanabilmesi için bireyin intiharında en öncelikli görülen fak-

törlerin dikkate alınması gerektiği görüşündedir (Aksoy, 2000; 34-48).

Aile Araştırma kurumunun intihar nedenlerine ilişkin bulgular konusundaki yorumu ise önemlidir. "Batman'da görülen intihar ve intihar girişimlerinin nedenlerine ait yukarıda yapılan sayısal yorumlarla gerçek nedenlerin yeterince açıklanabildiğini söylemek; yorumlanan verilerin, resmi kayıtlarda yer alan ve genellikle intihar edenin yakınlarının beyanı ile kayıt tutanın yargısına dayanmasından dolayı zor görünmektedir. Resmi ifade esnasında intihar edenin yakınlarının korku veya diğer nedenlerden dolayı çoğu olayda nedenler hakkında doğru bilgi verememesi de olası bir sonuçtur" (Deniz ve diğ., 2000; 27 - 48).

Bu sonuç, belirsizlik ve gizlilik alanı olarak tanımlanan cinsel istismara bağlılık nedenlerin varlığını güçlendirmektedir. Genç kız intiharlarında, cinsel istismar olgusu açıklanamayan kapalı alan olarak önem kazanmaktadır.

Tablo 3:İntihar Nedenleri

İntihar Nedenleri	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	n	%	n	%	n	%
Belirsiz	38	37.76	7	6.8	45	44.55
Psikolojik	8	10.7	5	4.95	9	8.91
Psikiyatrik	5	4.95	4	3.96	9	8.91
Aile İçi İletişim Çatışmaları	7	6.93	1	0.98	8	7.92
Ekonomik	1	0.98	6	5.94	7	6.93
Aile Baskısı	5	4.95	-	-	5	4.95
Fiziksel Rahatsızlık	3	2.97	1	0.98	4	3.96
Namus	3	2.97	-	-	3	2.97
Toplumsal	1	0.98	1	0.98	2	1.98
Yakının Ölçümü	1	0.98	1	0.98	2	1.98
Toplam	75	74.26	26	25.74	101	100

(Kaynak: Aile Araştırma Kurumu 1995-2000 Yılları Resmi Kayıtlarından Batman' da gerçekleşen İntihar ve İntihar Girişimleri Üzerine Bir İnceleme, Aralık 2000, s: 31).

İntihar Biçimi ve Zamanı

İntihar olaylarında öne çıkan en önemli özellikler yöntemi ve intihar zamanı konusundadır. İntihar yöntemi açısından öne çıkan eğilim kendini asmadır (%60.4). Silahla intihar (%22.8) ikinci sırayı almaktadır. Yüksekten atlama (%9.9) az da olsa başvurulmuş bir yol olarak gözlenmektedir. Yaşanılan çelişkiler sonucunda bireyin kendi yaşamına son verme yolu olarak öne çıkan yöntemler klasik ve yaygın yollardır. Kendini asma bireyin ev ortamında, yalnız kaldığı bir sırada gerçekleştirdiği organizasyondur. Silahın ev içinde bulundu-

rulması ise bireyin yaşamı açısından önemli bir risktir. Evde silah bulundurma, kontrolsüz ve kolay ulaşılabilir olması aile bireylerinin yaşamı açısından sürekli tehlike oluşturmaktadır.

İntihar olaylarında tamamlanmasında bireyin yalnız kalması kişilik özelliklerinin, ruhsal durumunun ve yaşanan sorunların dikkate alınmaması, kişilerin olası davranışları konusunda düşündürücüdür. Baskı, kontrol, ve tartışma üreten aile dinamiğinde bireyin olası risklere karşı değerlendirilmemesi ve kontrolsüz bırakılması önemli bir çelişkidir.

Tablo 4: İntihar Yöntemleri ve Cinsiyete Göre Dağılımı (YIL)

İntihar Nedenleri	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		n	%
	n	%	n	%		
Kendini asma	47	46.53	14	13.86	61	60.4
Silahla	16	15.84	7	6.93	23	22.8
Yüksekten atlama	6	5.94	4	3.96	10	9.9
İlaçla	2	1.98	1	0.98	3	4.97
Zehirli madde	2	1.98	-	-	2	1.98
Kesici aletle	1	0.98	-	-	1	0.98
Kendini yakma	1	0.98	-	-	1	0.98
Toplam	75	74.26	26	25.74	101	100

(AAK, s: 29).

İntihar olaylarında; ilaç kullanma, zehirli madde kullanma, kesici alet kullanma ve kendini yakma yollarının çok önemsiz eğilimler olarak kaldığı gözlenmektedir. Aile Araştırma Kurumunun Araştırmasında öne çıkan bu bulguları Aksoy'un araştırması desteklemektedir (Aksoy, 2000). Oto ve diğ. araştırmasında ise ilaç ve kimyasal madde kullanma eğilimi (n=79) öne çıkmaktadır. Kendini asma ve yüksekten atlama çok önemsiz sayıda kalmaktadır. İntiharlarda kullanılan yöntemlerin daha gerçekçi

değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. İntihar zamanı yıl ve gün içinde önemli farklılıklar göstermektedir. Yapılan araştırmalarda, kadınların en çok Haziran ayında (%14.7), erkekler ise en çok Şubat ayında (%26.9) intihar etmişlerdir. Bunun dışında kalan dağılımlarda; kadın intiharlarının Ağustos (%12), Eylül (%9.3), Ekim (%9.3), Aralık (%9.3) aylarına yayıldığı gözlenmiştir. Toplam olarak, kadınların (%53)'ünün Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül gibi yaz aylarında intihar et-

tikleri saptanmıştır. Erkeklerin bu aylardaki toplam intihar oranları da (%46) en ön sırayı almaktadır. bunun yanında erkeklerin (% 38)'inin Ocak, Şubat ve Mart gibi soğuk kış mevsiminde intihar ederken, kadınlarda bu oran (%17)' dir (Deniz ve diğ., 2000;27-48).

Kadın ve erkek intiharlarında aylara göre gözlemlenen farklılıklar genelde topluma, özelde aileye özgü sosyo-ekonomik ve kültürel koşullarla ve yaşam biçimleriyle ilişkilidir.

Yaz aylarında kadın intiharlarının artması tarla işlerinin yoğunlaşması ve ailenin bu açıdan bir devingenlik içine girmesi ile ilgilidir. Kentte yaşayan ve kentte iş gücü biçimlerine yönelen aileler hasat zamanı tarımsal üretime ve köye yönelmektedirler.

Kentte yerleşik ailelerin mevsimlik olarak iş-güç biçimlerinin değişmesi, aile nüfusunun mobilize olması gündeme gelmektedir. Kentsel yaşama yönelen ve özlemlerini geliştiren genç kızların köye ve tarımsal işlere yönetilmesi yaşam tarzı açısından önemli bir çelişki yaratmaktadır. Tarla işlerinde büyük ölçüde kadınların ve genç kızların sorumluluk aldıklarını düşünenecek olursak yoğun iş yükü ile gündeme gelen yaşam tarzı ve iş gücü değişikliğinin oluşturduğu baskılara karşı çözülen aile ilişkilerinde artan istismarlara bir tepki olarak intihar gündeme gelmektedir.

Kentsel alanda kırsal alana yönelen ve daha çok kırdaki ve tarla ortamına dönüşen yaşam tarzı, kentte ailenin baskı ve kontrolü görece olarak zayıflatmaktadır. Tarla ortamında geçen zaman ihmal ve istismar davranışlarını ortaya çıkarmaktadır.

Ailedeki büyüklerin tarla işlerine gitmesi durumunda ise kalabalık ailenin erkek bireyleri görece anne-baba kontrolünden kurtulmaktadır. Bu durumda, aile içi ihmal ve istismar olaylarının gündeme gelmesi olasılığı artmaktadır. İhmal ve istismara bağlı süreçler sonucunda fiziksel, duygusal ve cinsel istismara uğrayan genç kızların intihara yönelmeleri gündeme gelmektedir. Hasat zamanı kentten köye mobilize olan ailelerde genç kızların ve genç evli kadınların iş ortamında ve aile ortamında karşılaştıkları durumlar ihmal ve istismara yol açmakta, ekonomik, sosyal, kültürel ve cinsel baskılara karşı intihar eğilimi davranışı bir tepki olarak öne çıkmaktadır.

TARTIŞMA

İntihar Sorununun Yapısal Dinamiği

İntihar "hemen her zaman içsel ya da dışsal stres kaynaklarına ve yaşam olaylarının olumsuz etkilerine yönelik bir tepki olarak ortaya çıkar. Olumsuz olaylar ya da çözümsüz durumlarla karşı karşıya kalan birey için intihar başa çıkma seçeneklerinden birisi olarak ön plana çıkar (İçelli ve Aydemir, 2001; 5).

Geleneksel tarım toplumundan sanayi toplumuna geçim süreci içinde kültürel yabancılaşma, bireyleri ve grupları kendi sorunlarına kendilerinin çözüm aramasına yöneltir. Kapalı bir ekonomiden kapitalist türde bir pazar ekonomisine geçirte, pazar ekonomisinin gerekleri ile geleneksel yapının öğeleri karşılaşmakta, bu mücadeleden çoğu kez değişim değeri ve meta fetişizminin galip çıktığı görülmektedir. Geleneksel sistemin köylüsü esnafı ve zanaatkarı değişim

ekonomisinin getirdiği kurallara, emek, zaman ve mekanın yeni algılanma ve kullanım biçimlerine ayak uyduramamaktadır. Zamanla toplum içerisinde ekonomik, toplumsal ve kültürel yönden hem geleneksel, hem modernleşmiş kesimler ile ikisinin arasında bir geçim dönemi yaşayan kesimler ortaya çıkmaktadır. Bu kesimler sanki farklı toplumların parçalarıymış gibi birbirlerinden bağımsız sayıda asgari bir ilişki düzeyi içerisinde varlıklarını sürdürmektedirler (Tolan, 1980; 248-249).

Toplum ve insan ilişkilerindeki gözlemlenen paradigma farklılıkları, geleneksel ve arada kalan kesimlerin ve insanların yabancılaşmasına neden olan süreçleri öne çıkarmaktadır (Erhan, 1991; 72-73). Yaşam kalitesizliği, yaşamın değişme ve gelişme olasılığının bulunmaması yoğunlaşan sosyal, ekonomik ve kültürel baskılar, artan iletişim çatışmaları, olumsuz yaşam olaylarının yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Yaşanılan toplum yapısı içinde doğal ve sosyal çevrenin çelişkileri, bilimin ve teknolojinin insan ve toplum açısından işlevsizliği, toplumsal örgüt ve organizasyonların yetersizliği aile kurumunun yetersiz yaşam koşulları içinde geleneksel kültüre özgü yaklaşımları dayatması insanın toplumsal yaşamla bağlarını sınırlar. Toplum ve aile içinde yeni kuşakların yetişmesi ve yaşamla bütünleşmesi olanaksızlaşır. Gençler için yetersiz koşullarda geleneksel kültüre özgü bir sosyalizasyon süreci dayatılır. Ailenin yetersiz yaşam koşulları içinde yeniden ürettiği ve genç kuşaklara dayattığı yaşam tarzları, değerler, tutum ve davranışlar baskıcı ve kontrol edici bir işleyişe yol açar. Sosyal ve kültü-

rel yabancılaşma dinamiğinin, belirleyici olduğu sosyal çevre ve aile yapısı içinde ihmal ve istismara yönelik davranışlar genç kuşakları bunalıma sürükler. Duygusal, fiziksel ve cinsel istismara bağlı olarak yaşanan olumsuz olaylar karşısında genç insanları intihar yoluyla tepki vermeye yönlendirir. -

Makro yapısal değişme sorunlarının egemen olduğu toplumlarda kentlerin dönüşümü ve yeni kent kültürünün oluşumu, tamamlanmamış bir süreçtir. Demokratik, çoğulcu ve katılımcı yaklaşımlar kent yaşamında belirleyici olmamaktadır. Geleneksel topluma özgü değerler kentsel kültürün içinde etkin bir biçimde varlığını sürdürür. Kentsel demokrasi ve çoğulcu yaşamı besleyecek çağdaş kent yapılarının temelleri yaygınlaşmamıştır. Yerleşim bölgelerinde yaşayan insanların bireysel ve sosyal kimlikleri geleneksel değerlere göre oluşur. Sosyal ve kültürel yabancılaşma bireyin kimliğini gelişmesinde etkisini gösterir. Bireyselleşme ve özgürleşme olanakları sınırlanır. Yetersiz kimlikler, statü ve rol belirsizliği genç kuşakları çelişkilerle dolu kent yaşamından kopuk varlıklara dönüştürür (Laçiner, 1996; 63-71).

Gelişmesini tamamlayamamış toplumlarda, gençlerin yetişmeleri için olanaklar yetersiz ve koşullar çelişkilerle doludur. Kırdan kente göçlerin hızı ve büyüklüğü ile göç edenlerin kentte yer alış tarzı, psiko-sosyal süreçlerle ilişkilendirildiğinde ortaya problematik bir durum çıkmaktadır. Ülkemizdeki büyük kentlerin periferik bölgelerinde, hemşerilik bağlarına göre şekillenen gecekondu semtleri, kentin merkeziyle bütünleşmeyen "getto"lara dönüşmektedir. Bu tür

kentlerde yaşam tarzlarının çeşitliliği, her biri kendi içinde son derece sıkı bir şekilde kodlanmış, norm ve kurallara bağlanmış, konformite düzeyleri yüksek grupların yan yanalığını yansıtmaktadır. Bu oluşun özü gereği çoğulcu olmayan köylerin taşınması anlamını taşımaktadır (Bilgin ve Göregenli, 1996; 49).

Kırsal kesimde toplumsal ve ekonomik yapı değişimleri tamamlanmamış geleneksel kentlerde dönüşün sorunları çok boyutlu olarak yaşanmaktadır. Yapısal sorunlar ailelere de yansiyarak değişim sorunlarını yoğunlaştırmaktadır. Büyük kentlerin çevresindeki gecekondu olgusu ve dinamikleri geleneksel kent yapılarının ortak tüm dokusunu sarmaktadır. Kırsal kesim köylerinden kent merkezilerine doğru yaşanan göçler sonucunda nüfus artmış, altyapı yetersiz kalmış ve göç eden aileler kentle bütünleşmede güçlükler çekmişlerdir. Konut yokluğu, istihdam piyasasındaki yetersizlikler yoksullaşmaya ve sorunlu aile yapılarının artmasına yol açmıştır.

Küçük kent yapısı içinde değişme sorunlarını yaşayan aileler; aile kompozisyonu, değerler ve ilişkiler yönünden geleneksel ataerkil aileye özgü nitelikleri yeniden üretmeye yönelmiştir. İş gücü biçimlerinde, kazanma biçimlerinde, rollerinde ve ilişkilerinde dönüşümü yaşayamayan ailelerin (Kıray, 1984; 69-74) işlevlerinde sorunlar yaşanmıştır. Çocukların yetiştirilmesinde kapalı toplum kültürüne özgü yaklaşımlar öne çıkmış, aile ve toplum içinde yeni kent toplumunun istediği kişiliği verecek şekilde o ferde sevgi çevresi yaratılmamıştır. Geleneksel ana-baba-çocuk ilişkilerindeki çatışmalar, ih-

mal, istismar ve şiddet çocuklarda bunalıma, umutsuzluğa ve intihara neden olacak süreçleri geliştirmiştir (Kıray, 1984). Kentle bütünleşemeyen, gelişme ortamını bulamayan aile içinde baskı ve kontrole yüz yüze gelen çocuklar için yaşam bir tepki alanına dönüşmüştür.

Toplumsal ve aile temelinde görülen geçiş ve değişim dönemlerinde aile içi şiddet davranışı artmaktadır. İntihar nedenlerine ve dinamiğine ilişkin bulgular, cinsel istismarın boyutlarını tanımlamaktadır. Bulgular, aile içinde ve yakın akraba çevresinde yaşanan ensest ilişkilerinin varlığını kanıtlamaktadır (Topçu, 1997; 21-67).

Aile içi şiddete maruz kalanın ekonomik gücü arttıkça şiddet azalmaktadır. Kültürümüzde aile içi şiddeti önleyici unsurlar ön plana çıkmamaktadır. Hanede birey sayısı arttıkça aile içi şiddet artmaktadır. (Aile Araştırma Kurumu, 2000; 193-199).

Çocukların ve yetişkinlerin maruz kaldığı kırsal ve kentsel alanlarda görülen aile içi şiddet yaygın bir olaydır. Fiziksel şiddetin ailelerin % 34'ünde rastlanmaktadır. Sözlü şiddetin rastlandığı hanelerin oranı % 53'ü aşmaktadır. Çocuklara yönelik fiziksel şiddete rastlanma olasılığı, en az % 46 olarak hesaplanmıştır. Şimdiki ebeveynlerin geçmişlerinde fiziksel şiddete maruz kalmış olma oranı ise, % 70' i geçmektedir (Aile Araştırma Kurumu, 2000; 205-206).

Yapısal Değişim Sorunlarının Çözumsuzlüğüne Bir Tepki Olarak Genç İntiharları

Özellikle genç kızların ve genç erkeklerin yaşamlarına son vermeleri, genelde insan ve toplum sorunlarını

öne çıkarırken özelde insanın değersizleşmesi, yaşam karşısında güçsüzleşmesi, gündelik yaşamın kalitesizliği ve olumsuz yaşam olayları karşısında bireyin sorun çözme olanaklarının yokluğu, yetersizliği ve varolanların etkisizliği intihar sorununu öne çıkarmıştır.

Kalkınmada öncelikli yerleşim bölgelerinin genel gelişme sorunları ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiler, yakın dönemde yaşanan olaylar ve sosyal yaşama etki bu yetersiz yaşam koşullarının belirlediği zorlukların gençlerin dünyasında yarattığı çelişkiler değerlendirilmiştir. Kişisel ve toplumsal nedenlerle intihar eden insanların çoğunluğunun genç olması, temel sorunların bütünlüğü içinde gençlik sorunlarının ele alınması gereğini çıkarmıştır.

Genç intiharları sorunu; toplumsal yapıdaki değişme sorunlarının mikro düzeydeki bir yansımasıdır. Kalkınmada öncelikli yöreye özgü az gelişmiş toplumsal bölgelerde yaşanan geleneksel toplumdaki çağdaş topluma geçiş sorunları sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarıdaki kalkınmamışlık, son yıllarda yoğunlaşan göç ve işsizlik sorunlarının aile üzerine baskıları gençlerin yetişmesi üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Çevre ve aile içinde baskı ve çelişkiler yaşayan gençlerin kişisel ve sosyal çatışmaları, aile içinde diyalogsuzluk, iletişim çatışmaları ile yoğunlaşan ihmal ve istismar davranışları gençlerin intihar etme eğilimleri üzerinde etkili olmaktadır.

SONUÇ

Batman'da oluşan intiharlar gençlik intiharlarıdır ve özellikle cinsiyet yönünden "genç kız intiharları" olarak görülmektedir.

Batman'da genç kız intiharlarının nedensellik analizinde öne çıkan nedenler yanında dile getirilemeyen farklı nedenler de söz konusudur.

Bilinen intihar nedenleri ve süreçleri bütünüyle açıkça tanımlanmamıştır. Kapalı kalan açıklanamayan nedenler ve süreçler söz konusudur. Cinsel istismar ve ensest olgusu belirsizlik ve gizlilik alanına dönüşmektedir.

Genç kız intiharları konusundaki gözlemler ve elde edilen sonuçlar intihar konusundaki genç kız intiharları sorununu açıklayacak araştırmalar toplumdaki ve ailedeki sorunların tanımlanmasına yardımcı olacaktır.

Sorunun formülasyonu, soruna yaklaşım biçimi ve neden sonuç ilişkileri hangi bağlamda ele alınmalıdır? Gizlilik alanlarının açıklığa çıkarılması önemli bir toplumsal gereksinimdir.

Genç kız intiharı sorununa ilişkin gözlemler ve bulgular, birbiriyle ilişkili nasıl bir bütünlüğü ortaya koymaktadır?

Genç kız intiharları konusunda yapılan araştırmaları temel alıp, ortaya konulan bulgulardan yola çıkarak sonuçları yeniden gözden geçirip bir değerlendirme yapmak gereklidir.

Yetişme sürecindeki gençler; yapısal sorunları derinden yaşayan sosyo-ekonomik düzeyi yetersiz, kalkınmada öncelikli kentsel yapılarda ortaya çıkan çelişkilerden öncelikli olarak etkilenmektedirler.

Ergenlik ve gençlik çağına özgü süreçler bu yapılarda hoşgörüsüzlüğü, sınırlamayı, baskı ve kontrolü üretmektedir. Bağımsızlaşamayan gençler; sosyal çevre ve aile içinde çok yönlü riskler yaşamaktadırlar. Yetersiz koşullar karşısında duygusal, fiziksel, ekonomik sosyal ve cinsel istismara uğramaktadırlar.

İhmal ve istismarın boyutları, yaşadığı ortamın kendine özgü koşulları, iletişim sorunlarının niteliği ilişkilerin tarafı olanların karakter ve kişilik özellikleri herkes için olmasa da belirli gençler için dayanılmaz bir ortamı yaratmakta ve intihar düşüncesi, bir tepki olarak filizlenmektedir.

Psikolojik etkiler, depresyon ve düşük benlik değeri, davranış bozukluğu, ruhsal bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu, kaygı ve korku bozukluğu, depresyon ve kendine yönelik tahrip, eziyet verme sınırındaki kişilikler, alkol uyuşturucu ve ilaç kullanma sosyal statü sorunları iletişim çatışmaları ve çözümsüzlükler, karşı cinsle ilişkiler, evlenme ve evlilik sorunları, ihmal ve istismar olaylarındaki süreklilikler yaşama hakkının kullanımı üzerine tepkisel sorgulanmaları ve davranışları üretmektedir.

İhmal ve istismar olaylarının niteliği, sıklığı, süresi, zor, baskı kullanımı çoklu istismar olayları, istismar yapının konumu, kimliği, cinsiyeti yaş bağları, sosyal çevre ve aile içindeki yeri ve rolü istismara karşı gösterilen tepkiler bağlamında intihar sorunu filizlenmektedir.

Önleme ve koruma sisteminin yokluğu, yardım destek ve savunuculuk hizmetlerinin yokluğu, koruma önlemlerinin her yere ulaşmaması kişi-

leri çözümsüzlük içinde bırakmaktadır.

İntihar sessiz bir çığlıktır. Gençler; insanca yaşamak ve gelişmek için ilgi sevgi saygı ve anlayış beklemedirler. Gençlerin çığlığını duymak ve onlara yardımcı olmak için yetişkinlerin sorumlu davranışlarına gereksinme vardır. Çocukların ve gençlerin yararını gözetken, hak ve özgürlüklerini geliştiren, yaşama, geliştirme, korunma, bakım ve katılım haklarını uygulamaya dönüştüren yaklaşımlarla kamusal düzenlemelerin yapılması zorunludur.

KAYNAKÇA

- AİLE ARAŞTIRMA KURUMU, (2000) *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*, 2.basım, Aile Araştırma Kurumu, Ankara
- AKSOY, L. (2000) "Batman'da İntihar Vakaları", *Sosyal Hizmetler Dergisi*, C:1, S: 11. 34-49, Ankara.
- ATABEK, E. (1999) *Kışkırtılmış Erkeklik Bastırılmış Kadınlık*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul
- ATABEK, E. (2000) (2000) "Özkıyımları Önlemek.....", *Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul, 25.9. s. 4
- ARAR, L., N. KÖMÜRYAKAN, M. KÖSE, C. ÖZCAN, A. SEVİNÇ, D. TEMİR. (2000) *İntihar ve İntihar Girişimi*. Danışman: Çiğdem Arıkan, H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Lisans Tezi, Ankara.
- BİLGİN, N., M. GÖREGENLİ. (1996) *Kentsel Katılım ve Çoğulcuk Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne...*, Dünya Yere Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yay. s. 49-62, İstanbul,
- CHOLETTE, F., (1994), *Cinsel Eğitim*, Cemre Yayın-Dağıtım, İstanbul.
- DENİZ, İ., A. G. ERSÖZ, N.İLDEŞ N. TÜRKRAN. (2001) "1995-2000 Yılları Resmi Kayıtlarında Batman'da Gerçekleşen İntihar ve İntihar Girişimleri" *Aile ve Toplum Dergisi*, Yıl: 4, c: 1, s. 4, s. 27-48.
- EKAN, H., (1994) *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, T. İş Bankası Yayınları, Ankara.
- GÜÇLÜ, F., (2001) *İntihar Umutsuzluğunun Tırmanışı*, SABEV Yayınları, Ankara.

- İÇELLİ, İ. Ö. AYDEMİR. (2001) "İntihar Akılcı Olabilir mi?" ATABEK, Erdal, *Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi*, İstanbul, s: 732, s. 3, 2001.
- HALIS, M. (2001) *Batman'da Kadınlar Ölüyor*, Siyahbeyaz Metis Yayınları, İstanbul
- KIRAY, M. (1984) *Büyük Kent ve Değişen Aile, Türkiye'de Ailenin Değişimi, Toplumbilimsel İncelemeler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, s.69-78.
- KUDAT, A. (1977), "Aile ve Yeniden Üretim", *Toplum ve Bilim Dergisi*, İstanbul, s:2, s. 94-112
- LAÇİNER, Ö. (1996) "Kentlerin Dönüşümü ve Yeni Kentlilik Bilinci", *Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne*, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yay, İstanbul, s. 63-72.
- ORAL, Z. (2001) "Erkeğin, Ailenin Devletin Namusu Kadından Sorulursa..." *Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul, 16.6.2001, s: 15.
- OTO, R. ve A. Altındağ, M. Bağlı, Ş. Özen, R. Erkan. (2001) *Batman İlinde İntiharlar ve İntihar Girişimleri Raporu*, T.C. Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- PEARCE, J. (1997) *Çocuklarda Büyüme ve Gelişme*, Doruk Yayınevi, Ankara.
- REICH, W. (1991) *Gençliğin Cinsel Mücadelesi*, Yaprak Yayınları, İstanbul.
- SHAPIRO, P. G. (1994) *Çocukluk ve İlkgençlik Depresyonu*, Çev. M. Kesim, Papyrus Yayınevi, İstanbul.
- TOPÇU, S. (1997) *Çocuk ve Gençlerin Cinsel İstismarı, Ensest ve Pedofili*, Doruk Yayınevi, Ankara.
- YAVUZ, M. H. (2000) "Gizlenen Ensest Sorunu ve Cana Kıyma". *Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul, 17.10.2000, s. 2.

ANTROPOLOJİ'DE YORUMCU YAKLAŞIM VE NİCELLEME

Interpretative Approach and Quantification in Anthropology

Vedia EMİROĞLU

Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Emekli Öğretim Üyesi

ÖZET

Antropoloji biri bilimsel, diğeri tarihi, yorumlayıcı bir geleneğe sahip olan tek bilimdir. Bu özellikle antropolojiyi sosyal ve beşeri bilimlerden farklı kılar. Ayrıca antropoloji insanı bio-kültürel bir varlık olarak tanımlar. Antropolojinin gelişim sürecinde etnografyalarda betimsel nitelikli, tarihi, hümanistik, fenomenolojik bilgilere yer verilmiştir. Yorumcu yaklaşımda amaç, insan eyleminin anlamına özgü, çok anlamlılık olmasıdır. Böylece kendi ötesine geçerek insan var oluşunun temel kuramsal, pratik, estetik sorunlarına yükselmektir. Anlama yetimizin köklerini tanımlayan, bir varlık olan insandır. Kültürel dünyayı anlamaya çalıştığımızda yorum ve yorumların yorumlarıyla uğraşmaktır. Bu çalışmada sınırlı ölçüde antropolojide yorumcu yaklaşım ve giderek artma eğilimi gösteren nicelleme üzerinde durulmuştur. Araştırmaların bilimsel değerini yükseltmede ölçünün önemli rolü bulunduğu ve deneysel modellerin bunu sağlamada payının olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: antropoloji, yorumbilgisi (hermenötik), nicelleme

SUMMARY

Anthropology is the only science having an interpretative tradition being, at one hand, scientific, and, on the other hand, historical. This fact especially makes anthropology differentiated from social and human sciences. Moreover, anthropology defines human being as a bio-cultural being. In the process of anthropology's development descriptive, historical, humanistic, phenomenological information were given place in the ethnographies. The goal in the interpretative approach is to reach multi-meanings specific to the meaning of human actions. Therefore, having passed over one's himself/herself human being would reach to the basic theoretical, practical, aesthetic problems of his/her existence. What defines the origins of our capability to understand is human being as a being. When we try to understand cultural world it is to deal with interpretations and interpretations of interpretations. In this paper the focus is on the interpretative approach in anthropology on a limited basis and on quantification which shows a tendency of gradual increase recently. It is emphasized that measurement has an important role in increasing the scientific value of researches and that experimental models have part in providing this.

Key Words: anthropology, hermeneutic, quantification.

GİRİŞ

İnsanı bio-kültürel bir varlık olarak tanımlayan antropoloji, insanı, insan toplumlarını, kültürlerini inceleyen bir bilimdir. İnsan sorununun tüm yönlerini kapsayıp açıklar biçimde bir bütünlük olmadığından antropologlar belirledikleri dallarda uzmanlaşırlar. O nedenle antropoloji, insanın morfolojik özelliğini inceleyen fizik antropoloji, toplumsal yaşam ve kültürü inceleyen etnolojiyi de kapsayan sosyal/kültürel antropoloji olmak üzere ikiye ayrılır. Antropoloji, biyoloji, tarih ve sosyoloji temeline

tarih ve sosyoloji temelinedir. Beşeri ve sosyal bilimler bu kapsam içinde yer alırlar. Ayrıca kendine yakın disiplinlerden aldığı bilgileri özümleyen bir bilimdir. Antropoloğların sorunu, çok yönlü bir varlık olan insanı her yönüyle değil; insan, toplum ve kültürün nasıl, neden değiştiğini, değişimin boyutu ile ilgili sorulara cevap aramaktır. Antropolojinin alt dallarından biri psikolojik antropolojidir. Psikolojik antropolojinin sosyal kültürel antropolojiden farkı kişilik etkileşimini araştırmasıdır. İnsanın biyolojik ve sosyal varlık alanlarının yanında psikolojik varlık alanı da göz ardı edilemez. Psikolojik antropoloji, insanı, "algılayan bir varlık" olarak tanımlar. Antropolojinin alt dallarından biri de tıbbi (medikal) antropolojidir. Psikolojik antropoloji kültürel psikiyatrye yakın bir disiplindir. Antropolojinin kullandığı yöntem ve bakış açısını kullanarak dil, din, vb alanlarda antropolojik çalışmalar yapılabilir.

Çağımızın antropolojisi insanla ilgili konuları, kendi bakış açısını, bilimsel yöntemi ve teknikleri kullanarak inceler. İncelediği varlığın özelliğinden kaynaklanan kendine özgü yöntem ve araştırma teknikleri geliştirmiştir. Antropolojinin temel yöntemi alan çalışmasıdır (field work), birden çok veri toplama yolunu içeren katılma yoluyla gözlemdir. Antropoloji, tarihi, olgusal bilgi, nitel, yorum bilgisi (hermenütik) gibi bilgiler kullanan, giderek sayısal verilere ağırlık veren bir bilimdir. Başka deyişle antropoloji biri bilimsel, diğeri tarihi ve yorumlayıcı iki bilgiye sahip olan bir bilimdir. Böylece bilimsel ve yorumlayıcı bilgi birbirini tamamlar. Görüldüğü gibi

antropolojinin diğer bilimlere göre bir ayrıcalığı vardır.

Antropolojinin amacı insanın düşünme, davranış ve tutumlarını dar bir alanda incelemektir. Bilim niteliğini aldığı 19. Yüzyıldan bu yana yapılabilen çalışmalar, önceleri betimsel açıklamalar yapıyordu. Günümüzde nicel verilere dayalı pozitif çalışmalar giderek çoğalmaktadır. Bu incelememizde konu iki başlık altında işlenecektir: Biri antropolojide bilim felsefesi, yorumcu yaklaşım; diğeri antropolojide nicellemedir. Bu kapsam içinde araştırma süreci, kuramsal yaklaşım, araştırmanın konusu, katılma yoluyla gözlem, haberci (kılavuz) kullanılmaktadır. Ayrıca veri toplamada kullanılan deneysel modellerin araştırmada yer almasının yararı üzerinde durulacaktır.

Antropolojide Bilim Felsefesi ve Yorumcu Yaklaşım

Antropolojinin yorumcu geleneğinden söz etmeden önce kısa ve öz olarak bilim, bilimsel bilgi ve felsefi bilgi bilimsel düşüncesinin gelişimi üzerinde durulacaktır.

Bilim evren ve insanın içinde yaşadığı toplumu konu alan bir tür bilgidir. Başka anlatımla bilim uygun araştırma yöntemlerine, sağlam ve doğru düşünmeye dayanarak elde edilen bir olgunun belirli durumlarına veya bir grup olguya ait tanımlar, yasalar ve ilkeler grubu olarak birleştirilmiş, nitelik veya nicelik bilgisidir (Saran, 1993, 12). Bilimlerin hiç biri 'bilgi nedir' sorusunu sormaz, elde ettiği bilginin karakteri ve bilginin kazanıldığı varlık üzerinde durmaz, bu yönüyle bilimsel bilgi, felsefi bilgiden ayrılır. Felsefenin konusu varlık, bilgi elde etme amacı güden "nedir" sorusuna

cevap almaktır. Bilim ve felsefi bilgi arasında önemli farklar vardır. Bilim gözlenebilir olgulardan hareket eder, vardığı sonuçları yine olgulara göre doğrular. Felsefede hareket noktasının olgulara dayanması zorunluluğu yoktur. Varlığın doğrulanabilirliği olgularla olmaz. Felsefe olguların özünü, ilgi alanındaki kavramları vermeye çalışırken, bilimler kendi alanlarındaki olayı seçip uygun yöntem ve tekniği kullanarak sebep-sonuç ilişkilerini belirler. Antropolojide başlangıçtan itibaren yapıla gelen tarihi ve nitel çalışmalarda karşılaştırma yapmanın nicel düzeltilmesinin eklenmesini ileri sürenler olmuştur.

ANTROPOLOJİDE NİCELLENDİRME

F. Boas ve çağdaşları, C. Wissler, Akroeber, Esapir, Lowi, Margered, Mead tarihsel kültür çalışmalarında karşılaştırmalı etnoloji yapmayı, e-ninde sonunda nicel bilime dönüş-türmeyi denemişlerdir. Lowi kültürel antropolojinin, meteoroloji ve genetik gibi olasılık bilimi olacağını düşünmüş, Esapir, "özellikle yerli gruplarda yapılan tarihi ve nitel çalışmalarda nicel araştırmalar ile genelleme düzeyi yüksek veriler olanaklıdır" demiştir. Her şeyi kendine özgü olmak üzere planlayan araştırmacı ile araştırılan arasında yoğun bir etkileşim kuran, anlamı ve dolayısıyla yorumu öne çıkaran bu yaklaşımı bir bakıma nesnelliğe karşı çıkan öznellik olarak değerlendirmek olanaklıdır. Niteliksel araştırmalarda, olguları içinde buldukları sosyal kapsam içinde ele alma, incelenen olgunun özgünlüğünü koruma, süreç, esneklik ve yorum sayılabilir.

Sosyolojide olgusal nitelikli araştırma sayısı azdır. Yorum bilgisi yakın yıl-

larda antropolojik çalışmalarda kullanılmaya başlandı, önce yerli metinler üzerinde aslına uygun metnin özünü kavrayan biçimde kullanılmış, günümüzde yorum yapma, insan topluluklarında etkinliklerin içsel anlamının özüne inerek adeta keşfedercesine yorumlama anlamında kullanılıyor. Yorumcu yaklaşımın amacı sadece daha fazla yorum üretmek değil, daha ötesine giderek insanın varoluşunun temel teorik, pratik sorunlarına yükselmektir. Nedeni, insan eyleminin anlamına özgü belirli çok anlamlılık söz konusudur. Felsefi bakış açısından yorumcu yaklaşımla, insan davranışları, bütünü göz ardı etmemek şartıyla, bütünden soyutlanarak genelleştirilebilir, anlaşılabilir. Yorumcu yaklaşım edebiyat, tarih, dilbilim, psikolojik analiz alanlarında yapılan yaklaşımlar açısından gerekli olduğu kadar, etnografik çalışmalarda o denli gereklidir.

Strauss dildeki sözcükler, anlamlar, adlandırmalar, karşıtlamalar yoluyla totemciliği ve yaban düşüncüyü yorumlamıştır. Konuşulan dildeki deyimler, atasözleri, ima, şaka, boş inançlar v.b ile pek çok sözcüğün adeta içerik çözümlemesini yapmaktadır. Başka anlatımla gözlemlenebilir, sembolik formlar aracılığı ile bireylerin kendilerini algıladığının anlaşılacağını, düşüncelerinin nasıl anlaşılacağını belirtmiştir. Strauss'a göre her türlü budunbilimsel araştırmanın ilkesi yazılı ya da söylenmiş itiraflardır (Strauss, 1986).

POZİTİVİZİM ve YORUMCU YAKLAŞIM

P. Ricoeur hermenötik sözcüğünün birincil anlamının kültürün yazılı belgelerinin yorumlanması için gerekli olduğu kurallara ilişkin olduğunu var

sayıyor. Wilhelm Dilthey'in ifade ettiği gibi yorum, metin çözümlemesi kavramına bağlı olarak, yabancı bir öznenin, ruhsal yaşamın kendini ifade ettiği her türlü göstergeyi kullanarak ne demek istediğini ya da amaçladığını anlamaya çalışır. (Ricoeur, 1990, 5) Dilthey'in hermenötik dediği artık yaygın olarak bilinen süreçten başka bir şeyler değildir. Hermenötik daire edebi, tarihi filolojik, yorumlar aynı mantıkla günlük yaşantıların sağ duyu diye adlandırılan sıradan açıklamaları için ne denli gerekli ise, etnografik yorum yapmak için, dolayısıyla başka insanların düşünce biçimlerine nüfus etmek için de en az o denli gereklidir. Aslında hermenötik daire yorumu ile metnini bir süreç bütünlüğü içinde birliğe kavuşturmak, içeriksel olarak tamamlanan bir dairedir. (Georggaadamer,1990, 79). Husserl, felsefenin konusunun fenomenoloji olduğunu ileri sürmüş, araştırmanın hareket noktasının felsefeden değil sorunlar olmalıdır görüşünü önermiştir. Başka deyişle felsefeyi bir bilim olarak görmüştür. O'na göre felsefe özü gereği gerçek başlangıçların, kaynakların kökünün bilimidir. Husserl'in felsefeye getirdiği yenilik Yirminci Yüzyılın düşünürlerinin getirdiği görüştür. Husserl felsefenin konusunun fenomenolojik olduğunu, araştırmanın belirleyici özelliği olduğunu ileri sürmüş, bir başkasının zihnine sezgisel nüfus ediş ve genellikle yorumcu yaklaşımı W. Dilthey M. Weber gibi öncü düşünürlerle özdeşleşmiştir.(Husserl,1995, 16).

BİLİMSEL DÜŞÜNÜŞÜN GELİŞİMİ

Pozitivist yaklaşımın bilim alanında yetersiz kaldığı görüşü geçen Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Doğa bilimleri ile insan bilimlerini ele alan mantık-

sal pozitivistlerin başlattıkları akım sosyal bilimcileri etkilemiştir. Comte, pozitivist düşünüşü geliştirmiş, Aydınlanma Çağı düşünürleri Kant, Voltaire vd.'nin görüşlerinin bir sentezini denemiş, sosyoloji adını verdiği yeni bir bilimin insanlığı düzelteceğine inanmıştır. İnsan bilimlerinde olgusal bilgilerin yoğunluğu açısından fark vardır. Psikolojinin geleneğinde nicel araştırmalar çoğunluğu oluştururlar. Klinik psikolojik araştırmalarda olgusal bilgi yaygın olarak kullanılır. Uygulayıcılar tedavi ettikleri bireylere bulgularını açıklamak zorundadırlar.

Kant insan zihninin duyumsal deneyleri düzenleyici kapasiteye sahip olduğunu ileri sürmüştür. O'na göre bilgi insanın ürünüdür, olguların bilgisidir. Dış evren olduğu gibi değil, insanın algıladığı gibi bilinmektedir. Kant'ın tezi sosyal bilimlerde yapısal düşünüşün temelini oluşturmuştur. Kant'a göre felsefe "neyi bilebiliriz, neyi umabiliriz, insan nedir" sorularını sormak ve insanı irdelemektedir. (Kant ve Scheler, 1949, 42).

İnsan fiziksel olarak toplum içinde sürekli etkinlik içindedir. Çünkü kendileri için önemi olmayan rasgele bir tarih içindedirler. Oynadıkları roller olayın vitrini değil özüdür. Öz, kişilik bu özle yakından ilgilidir. Bu durum antropologun çok yönlü bakış açısıyla yakalayabileceği bir ruh halinin terimleriyle değil, rahatça gözlemlenebilir bir dizi sembolik form yoluyla gerçekleştirilebilir. Kısaca terminolojik sistemler hem yapıları hem de işleyişi bakımından gerçekleştirilebilir. Kısaca terminolojik sistemler hem yapıları hem de işleyişi bakımından insan kişiliği açısından belli bir görüşü öne çıkarırlar, kişiye özel olan özgül

bir yaratık olarak değil, genel bir tipin uygun temsilcisi olarak görülür

İNSAN BİLİMLERİNİN EPİSTEMOLOJİK SORUNLARI

İnsan bilimleri ile felsefe arasında kesin bir ilişki kurma gereği, salt epistemolojik aıkklık sağlama amacından kaynaklanmıyor. İnsan bilimleri, felsefe için bir sorun değil tam tersine, felsefenin sorunudur. Gerçekten de, bunların doğa bilimleri karşısındaki mantıksal ve epistemolojik bağımsızlığı hakkında söyleyebileceğimiz her hangi bir şey, insan bilimlerinin özü ve asıl felsefenin öneminin çok zayıf bir ölçüsü olacaktır. İnsan bilimlerinin oynadığı felsefi rol, "hep ya da hiç yasasına" bağlıdır. Onları "kesin bilim" ailesinin felsefi rol, hep mkemmelenmeyen gerçekleşmeleri olarak kabul edersek, oynayacakları hiçbir rol kalmaz. Çünkü bu sözde "bilimsel" felsefenin matematikselleştirilmiş doğa bilimleri anlayışını bilimsel norm olarak kabul etmesinden başka bir anlama gelmez; öyle olunca da felsefe bilimlerin yöntemi (Organon) olmaktan çıkar. Öte yandan insan bilimlerinin özerk bir "bilme" biçimi olduğunu kabul edersek ve onların doğa bilimlerinin bilimsel bilgi fikrine indirgenmelerinin olanaksız olduğunu söylersek; o zamanda da felsefenin ta kendisinin olanaklarını sorgulamış oluruz. Dolaysıyla bu parametrelere göre insan bilimlerinin doğasının açıklanmasının yararsızlığı ortaya çıkar: Mesele belirli bir yöntemi tanımlamaktan ibaret değildir; tümüyle değişik bilgi ve gerçeklik anlayışına varmaktır. Eşyanın i-gerekirliği nedeniyle, insan fikirlerine gerçek bir temel sağlamasının yolu Wilhem Dilthey'in de bir süre önce gösterdiği

zere bunları felsefeye dayandırmak, yani doğanın ve tarihin olanaklı kıldığı gerçeği temelinden araştırmaktır. Hemen belirtelim ki Dilthey felsefi eğilimleri tarafından doğrulan-sın ya da doğrulanmasın Hegel'in idealizminin geliştirdiği çevreler, bu felsefi gelişim için çok elverişlidir (Gadamer, 1990, 85).

ANTROPOLOJİDE ARAşTIRMA YÖNTEMİ ve TEKNİKLERİ

Genel olarak amaç insanlığın doğasıyla ilgili bilgi elde etmektir. Araştırma belirli bir nüfusta yapılır, bilimsel sorun incelenir, belirlenen değişkenler arasındaki ilişkiler soruşturulur. O nedenle belirlenen değişkenler arasındaki ilişkilere bakılır.

Böylece belirlenen değişkenlere göre kuramsal yaklaşımın gereği ortaya çıkar. Kuramlar bykllk bakımından çeşitlilik gösteriler; büyük, orta boy kuram olmak üzere ikiye ayrılırlar. Kültürel antropolojide büyük boy kuramlar geniş kapsamlı olduklarından kullanılmazlar.

Bu durumda önce sözü edildiği gibi kültürler neden değişirler, neden farklıdırlar sorularına cevap aranmaz. Dar bir alanda araştırma yapıldığından orta boy kuramlar daha elverişlidir. Örneğin Batı Karadeniz'de bir köyde kültür değiştirmesiyle ilgili varsayım, kültürün değişen, kuşaktan kuşağa aktarılan bir bütün olduğudur. Bu ereve içinde topluluğun ekonomik düzenine bir yeniliğin girmesi (fındık tarımı) köy kültüründe değişme yaratacağı, toplumun tutumlarını etkileyeceği n görülmüştür. Ayrıca tutum değişiminde cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi bağımsız değişken olarak seçilmiştir (Emiroğlu, 1972).

Alan çalışmalarında bazen uzun süre alanda kalınabilir. Sosyo-kültürel ve ekonomik değişimle ilgili çalışmalarda değişme zaman süreci gerçekleştiğinde önce ve sonra arasındaki farkı görme ve ölçme uzun zaman alabilir.

Yasa'nın yirmi beş yıl arayla gerçekleştirdiği iki araştırma ülkemizde ilk örnektir. Birincisi 1944, ikincisi 1966 yılında yapılan Hasanoğlan Köyü araştırmaları sosyal değişme süreci üzerinde odaklaşmıştır. Yazar kuramsal bakımdan toplumla birlikte, toplumun temeli olan aileyi de değiştirdiğini varsaymış değişmesi değişimin en iyi biçimde ailede görüldüğünü ileri sürmüştür (Yasa, 1969).

Köylerin sosyal-kültürel antropolojik açıdan incelenmesine uygun bulunan katılma yoluyla gözlemin yetersiz kaldığı durumlarda, birbirini tamamlayan sosyolojik, antropolojik yöntem ve tekniklere yer verilmelidir. Bu topluluklarda (folk-kent) toplumun sürekliliği, büyük gelenek-küçük gelenek, yarı toplum, yarı kültür terimleri içerisinde daha çok kente karşı davranış ve tutum özellikleri gösteren ikili ayırım olarak kavramlaştırılmıştır. İkel ve geleneksel toplumların incelenmesinde araştırmacının içinde bulunduğu yanlılığı (Bias) çöğaltacağı ileri sürülmektedir (Emiroğlu, 1975).

KATILIM YOLUYLA GÖZLEM

Antropoloji'nin başlıca tekniği katılma yoluyla gözlemdir. Katılma yoluyla gözlem, araştırmacının, incelediği toplumda dolaylı, dolaysız gözlem ve görüşme yaparak, belgeleri inceleyerek çalışmasıdır. Katılma yoluyla gözlem sürecinde araştırmacının incelediği toplulukta günlük yaşama

katılması bir süre alanda kalması, toplum bireyleri gibi duyup onlar gibi davranması, gözlemlerde iki bakış açısını (emik-etik) birleştirmesi becerisini yapmasının yöntem sorununu çözmeye yardımcı olacağı ileri sürülmektedir. Katılma yoluyla gözlem alanda yapılan her çalışmada kullanılmaz. Antropolojik araştırmalarda araştırmacı çeşitli tekniklere başvurur, tüm duyu organlarını kullanır, gerektiğinde alanda uzun süre kalır, bir süre ara verir, gerektiğinde yeniden alana döner, teknik kayıt araçları, psikolojik testler, ölçekler kullanılabilir. Katılma yoluyla gözlemin antropolojik araştırmalarda kullanılmasının nedenlerinden biri de nicel ve nitel veriyi birlikte elde etmektir.

ARAŞTIRMA SÜRECİ

Araştırma bir süreç içinde yapılır. Önce araştırma önerisinin hazırlanması gerekir. Öneride ilk sırada kuramsal olarak düzenlenmiş incelenecek olan sorun yer alır. Bunu çalışma yerinin konumu ve araştırma yöntemi izler. Arkasından veri toplama ve araçları, verileri çözümleme gelir, kuramsal düzenleme ile araştırma bulguları arasında uyuma olup olmadığına bakılır. Sonra rapor yazılır.

Güvenirliliği yüksek bir araştırma yapılabilmesi için sorulara uygun cevapların alınması gerekir. İncelenen her sorun bilimsel nitelikte mi, kaynakları incelemek için yeterli mi, incelenen topluluk, kullanılan yöntem kuramsal olarak elverişli mi, araştırmanın konusu bilimsel yöntem kullanmaya uygun mu? Olumlu cevaplar alındığında fenomenolojik (olgu-sal) ya da hümanistik yaklaşım seçilmelidir. Ayrıca mekan ve parasal

durumun yeterliliği üzerinde durulmalıdır.

Kültürel antropolojide veri toplama dört temele dayanır:

- 1- İncelenen toplumda bireylerle doğrudan görüşme yoluyla veri toplama,
- 2- Toplum gözleyerek veri toplama,
- 3- Toplumda bireylerin nasıl davrandıkları konusunda belgelere dayanarak veri toplama. Sözgelimi mülkiyetin kuşaklara geçişini belirleyen belgeler, tapu, telefon, vergi belgeler vb. gibi.

Bernard, sosyal bilim değişkeni adını verdiği değişkenlerin arasındaki ilişkileri, tipleri gösteren bir liste yaparak belirlemiştir. Belirlenen tipler aşağıda yer almaktadır:

- 1- Tutumlar, inançlar, değerler,
- 2- Toplumun özelliği, yaş, servet, sağlık, cinsiyet,
- 3- Sosyal bilimcini yakından ilgilendiği topluluğun çalışma, iletişim, oyun vb. gibi her şeyi kapsayan davranışları,
- 4- Beşeri davranışların ürünü olan tüm fiziksel kalıntılar, kısaca her şeyi içine alan maddi kültür,
- 5- Fiziksel ve çevresel yerler, özellikleri, yerleşim, sosyal ekonomik sınıf göstergeleri, politik eğilimler, karışıklı ilişkiler ve içine aldığı çevre vd. Örneklenmişse; toplamda söylenti davranışı ile aktüel davranış dikkate alınır, söylenti ile yapılan arasında fark olabilir. Antropolog daha çok içsel durum üzerinde durmaktadır.

Gerçekte insan davranışı çok çeşitli ve zengindir (Bernard, 1998).

DENEYSSEL MODEL

Kültürel antropolojik olan çalışmalarda deneysel model kullanılmaktadır. Deneysel model özellikle kültür değişmesi incelemelerinde zaman ve değişme önemli etmen alındığında

elverişlidir. Bununla birlikte sözü edilen model antropolojik çalışmalarda az kullanılmaktadır. Uygulamalı antropoloji çalışması yapan ve kültür değişmeleri üzerinde uzmanlaşmış antropologlar açısından araştırmayı düzenleme, planlama, verileri irdeleme ve yorum yapma açısından en iyi yaklaşım olduğu bilinmektedir. Deneme modellerinin kullanıldığı çalışmalarda mutlaka karşılaştırma ya da belirlenen objelerin farklılığı araştırılmaktadır.

Denemede izlenen süreç, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri etkilemesi, kontrol edilmesi, sonuçta bağımsız değişkendeki sistemli değişmelerin bağımlı değişkeni nasıl etkilediğini görmektedir.

KAYNAKLAR

- (1949) *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.: 392.
- Bernard H. R. (1998) *Research Methods in Cultural Anthropology* London: Sage Publications.
- EMİROĞLU, V. (1972) *Edilli Köyünün (Akçakoca) Kültür Değişmesi Bakımından İncelenmesi* Ankara.
- Emiroğlu, V. (1975) "Köylerin İncelenmesi: Yöntem ve Tekniklerle İlgili Bazı Gözlemler", *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Sayı 7'den Ayrı Basım*.
- GADAMER, H. G. (1990) *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım* İstanbul: Hürriyet Ofset AŞ.
- Husserl, E. (1995) *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- LEVI-STRAUSS, C. (1990) *Yaban Düşünme* İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- RICOEUR, P. (1990) *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım* İstanbul: Hürriyet Ofset AŞ.
- SARAN, N. (1993) *Antropoloji*, Ankara: İnkılap Kitabevi.
- YASA, İ. (1969) *Yirmi Beş yıl Sonra Hasanoğlan Köyü* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No:270.

ANASINIFI ve BEŞİNCİ SINIF ÇOCUKLARININ BAZI MESLEK GRUPLARINI VE ANNE BABALARINI ALGILAYIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Examination of Factors that Affect the Preschool and Fifth Grade Children's Perception of some Occupations and their Parents

Belma, TUĞRUL*
Songül VAİZOĞLU**,
Nesrin ÇİLİNGİROĞLU ***
Zekeriya KÜÇÜKDURMAZ ****
C. ŞENGÜL****, A. AKSOY*****
H. ALKAN****, S.M. UÇAR****,
E. YAŞAR****, Ç. GÜLER****

*Doç. Dr., HÜ Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü
Okul Öncesi Eğitim Anabilim Dalı

, *, ****, ***** , HÜTF, Halk Sağlığı AD

ÖZET

Bu araştırmada, Ankara'da üç İlköğretim Okulunda Anasınıfı ve 5. sınıf öğrencilerinin

anne-babayı ve değişik meslek gruplarını algılayışlarının belirlenmesi, anne-baba ve bazı meslek gruplarının algılanmasını etkileyen faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları neticesinde çocuk-anne-baba, ilişkisini iyileştirmeye katkıda bulunmak ve meslek gruplarının çocukların gözüyle taşıdığı anlamın açığa kavuşturulması istenmiştir. Araştırmada 131 öğrenciye yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak anket uygulanmıştır. Araştırma grubundaki okulların ikisi Ankara'nın bir gecekondu bölgesinde bulunmakta (Grup I), diğeri ise bir üniversite bünyesinde hizmet vermektedir (Grup II). Üst sosyo-kültürel taşıyan ailelerden oluşan Grup II'de bulunan çocuklarının ebeveynlerini ve meslekleri algılamada diğer gruba nazaran daha pozitif tercihlere yöneldikleri görülmüştür. Anne-baba öğrenim düzeyinin yükselmesi ile çocuğun, anne-babasını ve araştırmada adı geçen meslek gruplarını daha olumlu algıladığı belirlenmiştir. Çocukların yaşları büyüdükçe anne-babalarını ve meslekleri daha yüksek oranda mutlu algıladıkları görülmüştür. Sosyo-kültürel özellikler ve çocukların yaşları ayırt edilmeden, araştırma grubundaki tüm çocukların algılamaları incelendiğinde, tüm gruplarda annelerin en yüksek oranda mutlu yüz ifadesiyle eşleştirildiği görülmüştür. En üzgün, depresyon mühendisi, en kızgın da polis, babalar ve depresyon mühendisleri olarak belirtilmiştir. Çocukların polis dışında gelecekte olmak istedikleri mesleği mutlu algıladıkları, polisi ise kızgın ve nötr yüz ifadesiyle eşleştirdikleri saptanmıştır. Kardeş sayısı arttıkça çocukların anneyi mutlu olarak algılamalarında artış belirlenmiştir. Ancak üç kardeşten sonra anneyi mutlu algılamada düşme gözlenmiştir. Sonuçlar, çocukların çevrelerinde iletişim içinde buldukları kişilerin sosyo-kültürel özelliklerinin algılamalarını pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: yüz ifadesi, okulöncesi, ilk öğretim, aile

SUMMARY

The aim of this study is to determine the children's perception of parents and some professions and the factors which may have ef-

fect on this perception in the preschool children and 5th grade school children. In the study a questionnaire is given to 131 students from three schools with the face to face interview method. Two of the schools are in a slum area (Group I), and the other one is built within a university (Group II). The percent of children in Group II who perceive parents and other professions happy are higher than the children in Group I. As the children grow up, they perceive parents and professions happier. When two groups are evaluated together, it found that mothers are coupled with happy facial expression with the highest percent. Earth-quake engineers are perceived as the unhappy group, and the policemen are perceived as the angriest professions. It is found that the children perceived the profession which they think they are going to be in the future happier, except the ones who want to be policemen in the future. As the number of sisters/brothers increase (up to 3 sisters/brothers), the children perceive their mother happier. These results show that, the socio-cultural environment of the children in which they are grown up affect their view and values.

Key Words: *facial expression, profession, parent, preschool, elementary school, family*

GİRİŞ

Çocuklar kişilik gelişim sürecinde toplumsal çevrelerini oluşturan bireylerden etkilenirler. Yaşamın ilk yıllarında anne, baba kardeş gibi yakın aile bireyleri ile sınırlı olan toplumsal çevre giderek genişler. Böylece çocuğun etki alanına giren diğer kişiler de önem kazanır. Bireyin sağlıklı gelişimi, büyük oranda çevresiyle olan iletişim ortamının kalitesine bağlıdır. Bu nedenle çocukların olaylara yaklaşımının, değer yargılarının anlaşılması ve etkileşimde buldukları bir çok toplumsal öğeyi algılamalarının ve özellikle de anne-baba, öğretmene ve sağlık personeline bakış açılarının ortaya konması, çok büyük

önem taşımaktadır. Sağlık eğitimi insanlara sağlıkla ilgili bilmediklerini öğretmek demek değildir. İnsanların sağlıkla ilgili davranışlarında değişiklik yapmak, alışmadıkları iyi davranışları alışkanlık haline getirmektedir. Sağlık eğitimi bireyler arası ilişkilerin sağlıklı gelişmesine yönelik hedefleri de kapsar. Anlaşılacağı gibi, sağlık eğitimi sadece beden sağlığı kapsamında bilinçlenmeyi de içermez. Dünya Sağlık Örgütü sağlık eğitimini kapsamlı olarak şöyle açıklamaktadır, "Bireylere ve topluma sağlıklı bir yaşam için alınması gereken önlemleri benimsetip, uygulama, sunulan sağlık hizmetlerini kullanmaya alıştırmak, sağlıklarını ve çevrelerini iyileştirmek için insanları ikna etmek, ortak karara vardırma ve eyleme yöneltmek amacı ile gerçekleştirilen eğitim uygulamalarıdır" (Özvarış 1997, Tabak 2000).

Sağlık eğitimi konuları, eğitimin planlanması sırasında eğitime katılacak kişilerin demografik, kültürel, psikolojik ve sosyal durumlarına, gereksinimlerine, sağlık sorunlarına ve toplumun özelliklerine uygun seçilmek durumundadır. Sağlık eğitimi, evde ve ailede başlamakta okulda gelişip, toplumda kapsamlı düzeye ulaşmaktadır. Her konuda eğilimleri, düşünceleri, algılamaları ve etkileşimleri ile erişkinlerden farklı olan çocukların sağlık eğitimine aktif katılımları ancak onların bu özel durumlarının açık bir biçimde ortaya konulması ile başarılabilir (Tabak 2000). Çocukların olaylar, durumlar vb hakkındaki düşüncelerini ve duygularını anlayabilmek için projektif-yansıtıcı- teknikler çok etkili olmaktadır. Yüz ifadelerine çocukların yüklediği anlamlar, çocukların çevrelerindeki ilişkileri algılayış-

larına ait çok önemli ve gerçek ip uçları sağlayabilmektedir.

Yüz ifadeleriyle ilgili olarak yapılan ilk araştırmalar oldukça eskidir. 1862 yıllarında Fransız fizyolog Claude Duchenne ve 1872 yıllarında İngiliz bilim adamı Charles Darwin bu alandaki klasik kuramcılar olarak tarihteki 'ilkleri' temsil etmektedir. Duchenne, yüz ifadelerinin oluşumuyla ilgili kas fizyolojisi ile ilgilenmiş, Darwin ise 'The Expression of Emotions in Man and Animals' isimli kitabıyla duygunun ne olduğunu, nasıl oluştuğunu ve bu duyguların dışardan nasıl algılandığı üzerinde çalışarak bu alandaki modern teorilerin en sağlam dayanaklarını oluşturmuştur (LeCompte 1982). Yüz ifadeleri psikoloji, antropoloji, sosyoloji, sanat, hukuk, tıp, matematik, eğitim gibi birçok bilim dalına malzeme olmuştur. Yüz ifadeleri, bireyin iç dünyasının somutlanması, yansımasıdır.

Yüz ifadelerinin bireyi tanıma yönündeki projeksiyon-yansıma özelliği, eğitim alanında çocukların ilgi, gereksinim ve beklentilerinin anlaşılmasında çok önemli bir veri toplama aracı olarak kullanılmaktadır. Bu araştırmada da yüz ifadelerinin algılanışı ve araştırmada adı geçen kişilerle ilişkilendirilmesine ait sonuçlar üzerinde durulacaktır.

MATERYAL- METHOD

Örneklem: Araştırma Ankara il merkezinde üç ilköğretim Okulunun Anasınıfı ve beşinci sınıflarında yapılmıştır. Anaokullarında, örnek seçilmemiş öğrencilerin tamamı araştırmaya dahil edilmiştir. Okulların ikisi Ankara'nın gecekondu bölgesinde bulunmakta (Grup I) ve diğer okul da bir üniversite bünyesinde hizmet vermektedir (Grup II). Araş-

tırma, 70 anasınıfı öğrencisi ile, 61 beşinci sınıf öğrencisi olmak üzere toplam 131 çocukla yapılmıştır. II. Grupta anasınıfından 25, beşinci sınıftan 37 öğrenci olmak üzere toplam 62 öğrenci I. Grupta ise, anasınıfından 45, beşinci sınıftan ise 24 öğrenci olmak üzere toplam 69 öğrenci bulunmaktadır. Anasınıfındaki çocuklar, 6 yaş grubunu, ilköğretim beşinci sınıftaki çocuklar ise 11 yaş grubunu temsil etmektedir.

Araştırmanın amacı: Bu araştırma, çocukların anne, babalarını ve değişik meslek gruplarını hangi yüz ifadeleriyle algıladıklarını belirlemek ve meslek gruplarını algılama ile ilişkili olabilecek faktörleri incelemek amacıyla planlanmıştır.

Veri toplama aracı: Araştırmada çocuklara ait demografik bilgileri toplamak için 23 sorudan oluşan bir anket formu, meslekleri algılayışlarını belirlemek için ise, kızgınlık, üzüntü, mutluluk ve nötr yüz ifadelerinin yer aldığı resimli kartlar kullanılmıştır. (Dökmen 1986).

Araştırma verileri, her çocukla yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Ankette çocukların sosyo-demografik özelliklerine ait 10 soru, bazı meslek gruplarını algılamaya yönelik 13 soru yer almaktadır. "Yaş, cinsiyet, anne-babanın öğrenim durumları ve meslekleri, büyü-yünce çocuğun ne olmak istediği vb" ankette yer alan soruların bazılarıdır. Araştırmada anne, baba ve polis, öğretmen, bakkal/satıcı, şoför, hemşire, doktor, diş doktoru, depresyon mühendisi, futbolcu, spiker gibi meslekler "mutlu, üzgün, nötr, kızgın" evrensel yüz ifadeleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Veri toplama süreci: Anketin ön denemesi benzer özelliklere sahip

bir ilköğretim okulunda anasınıfı ve beşinci sınıf öğrencilerinde yapılmış ve gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra uygulanmıştır. Ön deneme çalışması sonucunda, anasınıfı ve beşinci sınıf öğrencilerinin dört evrensel yüz ifadesini doğru olarak tanımladıkları, araştırmada adı geçen meslekleri tanıdıkları tespit edilmiştir. Meslek tanımlamaları için de resimli kartlar kullanılmıştır

Araştırma deseni: Araştırma, tanımlayıcı tipte epidemiyolojik araştırmadır.

Verilerin analizi: Veriler, Epi-Info 5.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Üç okulun anasınıfı ve beşinci sınıflarında anne-baba ve bazı meslek gruplarını algılama ile ilgili olarak yapılan bu araştırmaya 131 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin sosyodemografik özelliklerinden bazıları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özelliklerinin Yüzde Dağılımı.

Sosyo-Demografik Özellikler	I. GRUP (n=69)		II. GRUP (n=62)	
	Anasınıfı	5. Sınıf	Anasınıfı	5. Sınıf
Cinsiyet				
Erkek	60,0	50,0	52,0	45,9
Kız	40,0	50,0	48,0	54,1
Kardeş sayısı				
Tek çocuk	31,2		40,0	16,1
1 kardeş	48,8	37,5	52,0	81,1
2 kardeş	13,4	33,3	8,0	2,7
3 ve daha çok	6,6	29,2		

n=131

Tablo 1'de görüldüğü gibi, I.Grupta yani düşük sosyo kültürel seviyedeki geçekondu bölgesindeki anasınıfı çocuklarının %60'ı erkek %40'ı kızıdır. Kız ve erkek çocuk oranı beşinci sınıfta yarı yarıyadır. II. Gruptaki yani üst sosyo kültürel düzeydeki üniversite bünyesindeki anasınıfı çocuklarının %52'si erkek, %48'i kız; beşinci sınıf çocuklarının da %45.9'u erkek,

%54.1'i kızdır. II.Grupta üç ve daha fazla kardeşi olan hiç öğrenci bulunmazken, bu oran I.Gruptaki anasınıfında %6.6, beşinci sınıfta ise %29.2'dir. Üst sosyo-kültürel özelliklerdeki ailelerden oluşan II. Grupta, tek çocuk ve bir kardeş yani iki çocuklu olma anasınıfı öğrencilerinde %92.0, 5.sınıf öğrencilerinde ise %97.2'dir.

Tablo 2. Araştırma Grubundaki Çocukların Anne-Babalarının Sosyo-Demografik Özelliklerinin Yüzde Dağılımı

	I. GRUP (n=69)	II. GRUP (n= 62)
Anne Öğrenimi		
OYD/Okur-yazar	8.5	3.2
İlkokul	37.6	4.8
Ortaokul-lise	49.2	30.5
Üniversite- yüksekokul	4.3	61.2
Anne çalışma durumu		
Çalışıyor	11.6	79.1
Çalışmıyor	88.4	20.9
Baba Öğrenimi		
OYD/Okur-yazar	7.2	3.2
İlkokul	24.6	1.6
Ortaokul-lise	53.5	25.7
Üniversite-yüksekokul	14.4	69.3
Baba mesleği		
Üst düzey memur	5.7	56.4
Alt düzey memur	26.0	20.9
Sigortalı vasıflı işçi	14.4	4.8
Sigortasız vasıfsız işçi	8.6	1.6
Serbest	14.4	3.2
Ticaretle uğraşan	14.4	8.0
Zanaatkar-Usta	10.1	4.8
Diğer	4.3	56.4

n=131

Tablo 2'de görüldüğü gibi I Grupta bulunan annelerin %4.3'ü üniversite/yüksekokul mezunu ve %11.6'sı çalışmakta iken, II Grupta bulunan annelerde bu oranlar %61.2 ve %79.1'dir. I

Grupta babaların %14.4'ü üniversite mezunu, II. Grupta babaların %69.3'ü üniversite mezunudur. I Grupta babaların %5.7'si üst düzey memur, II Grupta babaların %56.4'ü üst düzey memurdur.

Tablo 3. Araştırma Grubundaki Çocukların Anne-Babayı ve Bazı Meslek Gruplarını Algılama Biçimlerinin Genel Dağılımı.

Yüz ifadesi	Mutlu		Üzgün		Nötr		Kızgın	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Ebeveyn ve Meslekler								
Anne	87	66,4	11	8,4	22	16,8	11	8,4
Baba	55	42,0	19	14,5	22	16,8	33	25,2
Öğretmen	51	38,9	15	11,5	46	35,1	19	14,5
Polis	12	9,2	11	8,4	46	35,1	62	47,3
Bakkal	37	28,2	20	15,2	53	40,4	21	16,0
Şoför	33	25,2	20	15,2	54	41,2	24	18,3
Doktor	59	45,0	8	6,1	40	30,5	24	18,3
Hemşire	54	41,2	15	11,4	37	28,2	25	19,1
Dış Hekimi	46	35,1	12	9,2	47	35,8	26	19,8
Deprem M	23	17,5	30	22,9	45	34,3	33	25,2
Futbolcu	49	37,4	15	11,4	53	40,4	13	9,9
Spiker	56	42,7	16	12,2	42	32,0	17	12,9

n=131

Çocukların %66.4'ü anneyi mutlu olarak algılamakta, babayı mutlu algılama %42'dir. Polisler %9.2, doktorlar %45.0, hemşireler %41.2, spikerler %42.7 oranında, mutlu yüz ifadeyle tanımlanmışlardır. Kızgın tanımlamaları, polislere %47.3, deprem mühendislerine ve babalara %25.2 oranlarında yapılan tanımlamalar olmuştur. Anneleri kızgın algılama %8.4 futbolcuları kızgın algılama ise %9.9 dur.

Tablo 4'de araştırmaya katılan çocukların anne-babayı ve bazı meslek gruplarını algılama biçimlerinin anasınıfı ve beşinci sınıflara göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 4'de görüldüğü gibi, beşinci sınıf çocuklarının %83.6'sı annesini mutlu olarak algılamakta, bu oran anasınıflarında %51.4'tür. Anasınıfı çocuklarının %14.2'si, beşinci sınıfların ise %1.6'sı anneyi kızgın olarak algılamaktadır. Anasınıfı çocuklarının %27.1'i, beşinci sınıf çocuklarının %54'ü öğretmeni mutlu yüz ifadesi ile eşleştirmişlerdir. Üzgün ve kızgın algılamaları anasınıfı çocuklarının tanımlamalarında daha fazla yer almıştır.

Tablo 5'de araştırmaya katılan çocukların çeşitli meslek gruplarıyla eşleştirdikleri evrensel yüz ifadelerini algılama biçimlerinin, okulların sosyo-kültürel özelliklerine göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi, I. Grupta bulunan çocukların %44.9'u annelerini mutlu olarak algılamakta II. Grupta bu oran %90.3'dür. Bu oranlar babalar için sırası ile %59.6 ve %28.9'dur. Doktorlar, diş hekimleri ve hemşireler için bu oranlar I Grupta sırası ile

%30.4, %23.1 ve %26 II. Grupta ise %61.2, %49.9 ve %56.4'tür.

Anne-babayı ve araştırmada incelenen meslek gruplarını üzgün ve kızgın algılama, alt sosyo-kültürel düzeydeki aileleri temsil eden I. Grupta daha yüksek oranda gözlenirken, mutlu algılama üst sosyo-kültürel düzeydeki aileleri temsil eden II. Grupta daha yüksek oranda bulunmuştur.

Araştırmaya katılan çocuklardan, hiç kardeşi olmayanların %56.7'si, bir kardeşi olanların %71.6'sı, iki kardeşi olanların %82.4'ü üç ve daha kardeşi olanların ise %30'u annelerini mutlu olarak algılamışlardır. *

Bütün gruplarda çocuklar, ilerde olmak istedikleri meslek gruplarını mutlu olarak algılamışlardır. Araştırma grubundaki anasınıfı çocuklarının %31.4'ü ilerde doktor, %17.1'i polis %23.5'i anne,baba, ve bunu takiben de dansöz,asker, manken,futbolcu olmak istediklerini belirtmişlerdir. Beşinci sınıf çocuklarının %19.7'si ilerde doktor, %9.8'i de polis olmak istediklerini belirtmişlerdir. Beşinci sınıf çocukları, doktoru ve polisi takiben asker ve öğretmen olma tercihlerini belirtmişlerdir. İlerde doktor olmak isteyenler, doktorları %59 oranında, öğretmen olmak isteyenler öğretmenleri %57.1 oranında, mutlu yüz ifadesiyle tanımlamışlardır. İlerde polis olmak istediğini bildiren çocukların ise ancak %5.3'ü polisi mutlu yüz ifadesiyle tanımlamışlardır.Çocukların %42.1'i nötr, %36.8'i kızgın, %15.8'i ise üzgün yüz ifadeleriyle, polisi eşleştirmişlerdir. *Makalede Tablo olarak verilmemiştir. Araştırmacılar ile iletişim kurularak, araştırmanın tamamı hakkında bilgi alınabilir.

Tablo 4. Araştırma Grubundaki Çocukların Anne-Babayı ve Bazı Meslek Gruplarını Algılama Biçimlerinin Anasınıfı ve Beşinci Sınıflara Göre Dağılımı

Yüz ifadesi	Mutlu				Üzgün				Nötr				Kızgın			
	Ana sınıfı		5. sınıf		Ana sınıfı		5. Sınıf		Ana sınıfı		5. Sınıf		Ana sınıfı		5. Sınıf	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Ebeveyn ve Meslekler																
Anne	36	51,4	59	83,6	11	15,7			13	18,5	9	14,7	10	14,2	1	1,6
Baba	14	19,9	36	74,0	17	24,2	2	3,2	12	17,1	10	16,3	25	38,5	6	9,8
Öğretmen	19	27,1	18	54,0	15	21,4			19	27,1	26	42,6	17	24,2	2	3,2
Polis	9	12,8	3	4,9	10	14,2	1	1,6	23	32,8	23	37,7	28	39,9	34	55,7
Bakkal	20	28,5	17	27,8	13	18,5	7	11,4	26	37,1	27	44,2	14	19,9	7	11,4
Şoför	18	25,7	15	24,5	11	15,7	9	14,7	24	34,2	30	49,1	17	24,2	7	11,4
Doktor	18	25,7	41	67,2	6	8,5	2	3,2	25	35,7	15	24,5	21	29,9	3	4,8
Hemşire	15	21,4	38	62,2	11	15,7	4	6,4	23	32,8	14	22,9	21	29,9	4	6,5
Diş Hekimi	17	24,2	30	49,1	10	14,2	3	4,8	22	31,4	27	44,2	21	29,9	6	9,8
Deprem M	12	17,1	11	18,0	11	15,7	19	31,1	18	25,7	27	44,2	29	41,4	4	6,5
Futbolcu	20	28,5	29	47,5	12	17,1	3	4,8	30	42,8	23	37,7	8	11,4	5	8,01
Spiker	11	15,7	44	72,1	15	21,4	1	1,6	25	38,5	15	24,5	16	22,8	1	1,6

Anasınıfı n=70 5. sınıflar n=61

Tablo 5. Araştırma Grubundaki Çocukların Meslekleri Algılama Biçimlerinin Okulların Sosyo-Kültürel Özelliklerine Göre Dağılımı

Yüz ifadesi	Mutlu				Üzün				Nötr				Kızgın			
	Grup 1		Grup 2		Grup 1		Grup 2		Grup 1		Grup 2		Grup 1		Grup 2	
Ebeveyn ve Meslekler	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
	Anne	31	44,9	56	90,3	9	13,0	2	3,2	20	28,9	2	3,2	9	13,0	2
Baba	20	28,9	37	59,6	15	21,7	4	6,4	13	18,8	10	14,5	21	30,4	12	19,3
Öğretmen	22	31,8	30	48,3	10	14,4	5	8,0	23	33,3	22	35,4	14	20,5	5	8,0
Polis	6	8,6	6	9,6	8	11,5	3	4,8	23	33,3	22	35,4	32	46,3	30	48,3
Bakkal	13	18,8	24	38,7	13	18,8	17	11,2	27	39,1	26	41,9	16	23,1	5	8,0
Soför	17	24,6	16	25,8	10	14,4	9	14,5	26	37,6	28	45,1	15	21,7	9	14,5
Doktor	21	30,4	38	61,2	6	8,6	2	3,2	24	34,7	16	25,8	18	26,0	6	9,6
Hemşire	18	26,0	35	56,6	10	14,4	5	8,0	21	30,4	16	25,8	19	27,5	6	9,6
Diş Hekimini	16	23,1	31	49,9	9	13,0	4	6,4	27	39,1	22	35,04	17	24,6	10	16,1
Deprem M	11	15,9	12	19,3	21	30,4	9	14,5	18	26,0	27	43,5	19	27,5	14	22,5
Futbolcu	19	27,5	30	48,3	11	15,9	4	6,4	30	43,4	22	35,4	8	11,5	5	8,0
Spiker	19	27,5	36	58,0	11	15,9	5	8,0	25	36,2	17	27,4	14	20,2	3	4,8

Grup I ,düşük sosyo-kültürel düzey n=69 "Grup II ,yüksek sosyo kültürel düzey n=62

TARTIŞMA

Araştırma, farklı (alt ve üst) sosyo kültürel özelliklerdeki iki grup okulda ve iki farklı yaş grubunda sürdürülmüştür. Anasınıfındaki çocuklar, 6 yaş grubunu, ilköğretim beşinci sınıftaki çocuklar ise 11 yaş grubunu temsil etmektedir. Alt sosyo kültürel özelliklerdeki aileleri temsil eden çocuklar, Grup I'ı, üst sosyo kültürel özelliklerdeki aileleri temsil eden çocuklar ise Grup II'yi oluşturmuştur.

Tablo 2'de de ailelerin sosyo demografik özelliklerinin dağılımı verilmiştir. I.Gruptaki anne-babaların öğrenim durumu II.Gruba göre daha düşük bulunmuştur. I.Gruptaki aileler çoğunlukla, ilkökul, (anne %37.6, baba %24.6) ve ortaokul-lise, (anne %49.2, baba %53.5) mezunu iken, bu oran II.Grupta yüksekokul mezunlarına kaymıştır (anne %61.2, baba %69.3).

Gruptaki annelerin %88.4'ü, II. Gruptaki annelerin de %20.9'u çalışmayan annelerdir. Çalışan anne oranı II.Grupta %79.1, I.grupta ise %11.6'dır.

II.Gruptaki babaların %56.4'ü doktor, mühendis, avukat, öğretim üyesi, öğretmen, bürokrat vb'gibi üst düzey memur iken, I. Grupta bu oran ancak %5.7'dir. I.Gruptaki babaların %26.6'sı alt düzey memur ve işçilerdir.

II.Grupta üç ve daha fazla kardeşi olan hiç çocuk yokken, bu oran I. Gruptaki anasınıfında %6.6, beşinci sınıfta ise %29.2'dir.Üst sosyo kültürel özelliklerdeki ailelerden oluşan II. Grupta, tek çocuk ve bir kardeş olma daha yüksek orandadır. Ailedeki kardeş sayısı bir ve iki olduğunda, çocukların anne ve

babalarını 'mutlu' yüz ifadesiyle tanımlamalarında artış gözlenmiştir. Ailedeki kardeş sayısı bir olduğunda anneyi mutlu algılama %71.6 oranında, kardeş sayısı iki olduğunda anneyi mutlu algılama %82.4 oranında gözlenmiştir. Kardeş sayısının üçten fazla olması durumunda, çocukların 'mutlu' algılarında düşüş gözlenmiştir.

Mızrakçı 1994, ailede çocuk sayısı arttıkça çocuklara karşı ilginin azaldığını ve otoriter tutumlarda artış olduğunu belirtmiştir. Ambert 1992, ise çok çocuklu ailelerde ebeveynlerin kendi etkilerini artırma çabalarından dolayı daha otoriter tutumlara yöneldiklerini belirtmiştir.

Tablo 3'de araştırmaya katılan çocukların anne-babalarını ve meslek gruplarını algılamalarına ait bulgular verilmiştir. Sosyo kültürel özellikler ve çocukların yaşları göz önünde bulundurulmadan bütün çocukların cevapları genel olarak incelendiğinde "mutlu" yüz ifadesi en yüksek oranda anneler için seçilmiştir. Bütün gruplarda anneyi mutlu algılama %66. 4 oranında bulunmuştur. Doktorlar %45.0, spikerler %42.7, babalar %42.0, hemşireler %41.2, öğretmenler %38.9 oranında mutlu yüz ifadesi ile tanımlanmışlardır.

En üzgün' meslek grubu olarak depresyon mühendisleri %22.9, 'en kızgın' olarak da polisler %47.3 belirtilmiştir. Kızgın tanımlaması, depresyon mühendisleri ve babalar için %25.2 oranında yapılmıştır.

Tablo 4'deki bulgular incelendiğinde, çocukların herhangi bir duyguyu yüklemedikleri 'nötr' yüz ifadelerini anne ve babaları için oldukça düşük

oranlarda tercih ettikleri (%16.8) bunun yanısıra anne ve babaları için olumlu ya da olumsuz duyguları yansıtan yüz ifadelerini daha fazla tercih ettikleri gözlenmiştir. Bu, çocukların ebeveynleriyle kurdukları iletişimin yoğunluğu ile ilgili bir sonuçtur. Çocuklar, ebeveynleriyle olumlu ya da olumsuz çok sayıda yaşamsal deneyimi paylaşırlar. Bunlar, çocukların ebeveyn rollerini algılama da etkili olan deneyimlerdir.

Annelerin çocuk bakımı ve eğitimi ile ilgili sorumluluğu Türk kültürünün aile yapısını yansıtmaktadır. Günümüz toplumu, çocuğun eğitimine yönelik anne ve babanın ortak sorumluluklarına dikkati çekse de ülkemizde annelerin sorumluluğu daha ön plandadır. Babanın otorite figürü olarak pekiştirilen rolü, Türk kültürünün aile ilişkilerinin bir diğer boyutudur. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlardan da anlaşılacağı gibi, annelerin koruyucu, kollayıcı tutumları ve babanın geleneksel otoriter tutumu çocukların dünyasında anneye 'mutlu', babaya 'kızgın' yüz ifadelerinin verilmesiyle yansıtılmıştır.

Polisin 'kızgın' yüz ifadesi ile tanımlanması, doğrudan çocukların kendi deneyimleri ve ilişkileri içinde olmasa da evlerimizin canlı konukları haline gelen televizyon aracılığıyla ulaşan görüntülerin sonucu olarak düşünülebilir. Zorlu görevlerini büyük bir özveriyle yerine getirmeye çalışan emniyet teşkilatının bir üyesi olan polislerin çocuklar tarafından olumsuz algılanması, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Özellikle yazılı ve görsel yayın hizmetleri aracılığıyla polislerin

gerçek işlevlerinin ön plana çıkarılması, evde, okulda ve sosyal çevrede polisleri korku objesi olarak kullanmaktan vazgeçirilmesi gerekmektedir. Üniformaların büyüüne kapılıp özellikle trafik polisi, asker, pilot, ambulans şoförü ya da itfaiyeci olmak istediklerine şahit olduğumuz çok sayıda küçük çocuk vardır. Bu araştırmada da anasınıfı öğrencilerinin %31,4'ü, beşinci sınıf öğrencilerinin %19,7'si, ilerde doktor olmak istediklerini belirtmişlerdir. Bunu anasınıfında %17,1 ve beşinci sınıfta %9,8'oranıyla polis olmak tercihi izlemiştir. Görüldüğü gibi çocukların gelecek ile ilgili meslek tercihinde polis olmak yer almaktadır. Biz yetişkinlere düşen görev, çocuklarımız olumlu algılamalarını sürdürmek ve olumsuz yaşantılar üzerine odaklanmalarını kontrol etmektir.

1989'da bir grup araştırmacının yaptığı çalışmada, olanakları iyi olan ailelerin çocuklarına karşı daha hoşgörülü oldukları, daha olumlu yaklaştıkları ve çocuklarının gereksinimlerine doğru cevaplar verdikleri gözlenmiştir (Mızrakçı 1994).

Ambert 1992' de olanakları kısıtlı çevrelerde çocukların aileyi olumsuz etkilediğini ve ailenin de çocuğa karşı olumsuz yaklaştığını bildirmiştir.

Çocuklar, davranış, tutum ve alışkanlıklarını geliştirirken çevrelerindeki modellerden öncelikli olarak da anne ve babalarından etkilenirler. Anne ve babanın çocuklarıyla, birbirleriyle ve yakın çevreleriyle olan iletişimleri doğrudan

çocukların davranışlarına yansımaktadır. Bu karşılıklı bir etkileşim ortamıdır.

Darling ve Steinberg 1993, anne-baba tutumlarının çocukların belirli davranışlarının gelişimini etkilemekte olduğunu ve çocuğun sosyalleşmesinde olumlu değerler geliştirmesinde doğrudan etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 4 'de grupların sosyo-kültürel özellikleri göz önünde bulundurulmadan sadece çocukların yaşlarına göre, anne, baba ve meslekleri algılamalarına ait bulgular sunulmuştur. Yaşlar arttıkça 'mutlu' algılamalarda artış, 'kızgın' ve 'üzgün' algılamalarda azalma gözlenmiştir. Anneyi 'mutlu' algılama anasınıfında da beşinci sınıfta da en yüksek oranı almıştır. Doktor, hemşire, diş hekimi ve öğretmenler beşinci sınıf çocukları tarafından, anasınıfı çocuklarına nazaran daha çok 'mutlu' olarak algılanmıştır. Polisler, her iki yaş grubunda da 'kızgın' olarak tanımlanırken; babalar, anasınıfı grubunda daha fazla 'kızgın' olarak algılanmıştır.

Tablo 5'de araştırma grubundaki çocukların yaşları gözönünde bulundurulmadan sadece sosyo-kültürel özelliklere göre oluşturulan Grup I ve Grup II arasındaki karşılaştırmalar sunulmuştur. Buna göre anne-babaları ve araştırmada adı geçen tüm meslekleri 'mutlu' algılama üst sosyo-kültürel özelliklerdeki ailelerin oluşturduğu II. Grupta daha yüksek oranlarda gözlenmiştir. Buna karşılık, meslekleri ve anne-babalarını 'kızgın ve üzgün' algılama, alt sosyo-kültürel

özelliklerdeki I. Grup çocukları tarafından daha yüksek oranlarda seçilmiştir. Güngör 1995, ebeveynlerin mesleklerinin çocuk yetiştirme tutumlarına yansıdığını, alt sosyo ekonomik düzey ailelerde aşırı kontrol ve baskının, üst sosyo ekonomik düzey ailelerde ise daha olumlu davranışların ve demokratik tutumların gözlemlendiğini; Güneysu 1982 anne-babanın öğrenim düzeyi yükseldikçe, çocuğa sevgi göstermenin arttığını, cezalandırmanın da azaldığını; Öner 1983 ise, ebeveynlerin öğrenim düzeyi arttıkça otoriter rollerden, demokratik rollere ve tutumlara geçişin arttığını belirtmişlerdir.

Santrock 1998, Lamanna ve Riedman 1994 demokratik ilişkiler içinde yetişen çocukların çevrelerini olumlu algılayan, kendilerine güvenen ve okul başarısı yüksek çocuklar olduğunu vurgulamaktadırlar.

Baumrind 1978 demokratik aile çocuklarının zihinsel ve sosyal yeteneklerde yüksek performans sergilediklerini, neşeli, mutlu ve yeni görevlerde kendine güvenen çocuklar olduklarını, aksi durumda yani gergin aile ilişkileri içinde çocukların mutsuz, çekingen ve kaygılı olduklarını belirtmiştir.

Kağıtçıbaşı'nın 1989'da vurguladığı gibi farklı sosyal sınıf, kültür ve etik açıdan ailelerin çocuk yetiştirme inanç ve tutumları farklılık göstermektedir.

Yapılan bu araştırmada farklı sosyo kültürel özelliklerdeki ailelerin çocuklarının anne-babalarını ve bazı meslekleri algılamada gözlenen bu farklılıkların, anne ve babaların

öğrenim durumlarındaki farklılıklardan etkilendiği görülmektedir. Öğrenim durumu, ailelerin çocuk yetiştirme tutumlarını etkilemekte, ailelerin çocuk yetiştirme tutumları da çocukların kendisini ve çevresini olumlu ya da olumsuz algılamasında etkili olmaktadır.

Bu araştırmanın literatür çalışması sırasında konu ile ilgili yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın bundan sonraki çalışmalara ışık tutmasını ve konuya dikkat çekmek açısından önemsenmesini dilemekteyiz.

KAYNAKLAR

- Ambert A. M (1992). *The Effect of Children on Parents*, Haworth Press Inc. New York: 43.
- Baumrind, D (1978). "Parental Disciplinary Patterns and Social Competence in Children", *Youth Society*, 9: 239.
- Dökmen, Ü (2000). *Varolmak, Gelişmek, Ulaşmak*, Sistem Yayınları, İstanbul.
- Dökmen, D. (1986) "Duygusal Yüz İfadeleri Konusunda Verilen Eğitimin ve Duygusal Yüz İfadelerinin Teşhis Becerisi ve İletişim Çatışmalarına Girme Eğilimi Üzerine Etkisi". *Psikoloji Dergisi* 6 (21), 75-79.
- Ekman P.Q. ve Friesen WV (1975). *Unmasking and Face*. Englewood Cliffs Prentice Hall.
- Güneysu, S (1982). *Anne- Babaların Çocuklarına Karşı Tutumları ve Çocuktaki Davranış Problemleri*, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güngör, A (1995). *Aile İçi Etkileşim*. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Yayınları, No: 7, Ankara.
- Kağıtçıbaşı Ç., (1992). "Research In Child Development, Parenting and Orospects". Ed. M.R. Rosenzweig Washington: *American Psychological Association*:114.
- ????Lamanna M.A., Riedmann Anadolu (1994). *The Impact of The Family: Styles of Parenting, Marriages and Families*,

Watsworth Publishing Company., California: 247-248.

Lec Compte, Ayhan W (1982). "Duygusal Yüz İfadeleri ve Klinik Psikoloji", *Psikoloji*, 4 (16),44 – 48.

Mızrakçı,Ş (1993). *Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etki Eden Faktörler: Demografik Özellikleri, Kendi Yetiştiriliş Tarzları, Çocuk Gelişimine İlişkin Bilgi Düzeyleri ve Çocuğun Mizacına İlişkin Algıları*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Morgan,C.T (1980). *Psikolojiye Giriş*, Çev. Karataş,S

Özvarış, Ş.B (1997). *Sağlık Eğitime Bakış*, Ankara.

Öner, N (1983). "Does Education Make a Difference in The Child Rearing Attitudes of Parents in Turkey", *Fourth Mediterranean Congress of Social Psychiatry*, Ankara.

Santrock J.W (1998). *Parenting Styles, Child Development*, Mc. Graw Hill Companies, Inc. 479.

Staingerg, L., Lamborn S., Dornbusch S., Darling N (1992). "Impact of Parenting Practices on Adolescent Achievement: Authoritative Parenting, School Involvement and Encouragement to Succeed". *Child Development*, Vol: 63, 1266-1281.

Tabak, R.S (2000). *Sağlık Eğitimi*, Ankara.

KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARLA AİLESİ İLE YAŞAYAN ÇOCUKLARIN KAVRAM GELİŞİMLERİNİN VE OKULA HAZIRBULUNUŞLUK DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Concept Development and School Readiness In 6 Year Old Children: A Comparative Study of Orphans vs Children with Their Families

Berrin AKMAN

Doç. Dr., HÜ Eğitim Fakültesi
Okulöncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğr. Üyesi

ÖZET

Bu araştırma korunmaya muhtaç çocuklarla ailesi ile birlikte yaşayan çocukların kavram gelişimlerini ve okula hazırbulunuşluk düzeylerini karşılaştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın örneklem grubunu 30'u korun-

maya muhtaç ve 30'u ailesi ile birlikte yaşayan çocuk olmak üzere toplam 60 altı yaş grubu çocuğu oluşturmuştur. Çocukların kavram gelişimlerini değerlendirmek amacıyla Bracken Temel Kavram Ölçeğinin (BBCS) Tanılama Testi (A ve B Formları) kullanılmıştır. Tanılama testinin her bir formu diagnostik ölçeğin karşılaştırma, şekiller, yön/konum, sosyal/duygusal, uzay, dokü/materyal, miktar ve zaman/sıralama alt testlerinden seçilmiş 30 maddesinden oluşmaktadır. Çocukların okula hazırbulunuşluk düzeyleri Metropolitan Okul Olgunluğu Testi ile değerlendirilmiştir. Metropolitan Okul Olgunluğu Testi bir performans testidir. Test, kelime anlama, cümleler, genel bilgi, eşleştirme, sayılar, kopya etme olmak üzere 100 maddeyi içeren altı alt testten oluşmaktadır. Elde edilen veriler t testi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: kavram gelişimi, okul olgunluğu, korunmaya muhtaç çocuklar

SUMMARY

This study was planned to evaluate the concept development and school readiness of orphan children in comparison to children who live with their families. The sample space of this study consisted of 30 orphan children and 30 children who lived with their families, totaling 60 children all aged 6. To assess concept development, Bracken Basic Concept Scale (BBCS) Screening Tests (Forms A and B) were used. Each form consists of 30 items selected from the following Diagnostic Scale subtests: comparisons, shapes, direction /position, social/emotional, size, texture/material, quantity and time/sequence. To evaluate school readiness Metropolitan School Readiness Test was used. Metropolitan School Readiness Test is a performance test. The test is comprised of six sub-tests and covers 100 items. These are: Word meaning, sentences, information, matching, numbers, copying. The data obtained as a result of these processes were statistically evaluated by the t-test.

Key Words: concept development, school readiness, orphans.

GİRİŞ

Okulöncesi dönem insan yaşamının temelini oluşturur. Bu dönemde çocuğun sağlığı ve beslenmesi kadar, aile ortamının ona sağladığı sevgi ve şefkat de son derece önemlidir. Ancak en az bunlar kadar önemli olan bir başka nokta da, insanın gelişiminin tüm yönlerini destekleyebilecek bir sosyal ve fiziksel ortamın bulunmasıdır. Günümüzde çocuğun gelişiminin yalnız kalıtsal faktörler ya da yalnız çevre faktörü ile açıklandığı tek yanlı görüşler artık önemini kaybetmiştir. Toplumsal çevre koşullarının da çocuğun gelişmesinde önemli rolü olduğunu vurgulayan ve özellikle yaşamın ilk yıllarında içinde yaşadığı aile ve yakın çevrenin sağladığı olanakların çocuğun duygusal, toplumsal ve zihinsel gelişimindeki rolüne değinen görüşler giderek daha ön plana çıkmaktadır (Oktay, 1999: 265). Yeterli bilişsel gelişme çocuğun gerçekleştirebileceği uygun yaşantıların fazlalığına bağlıdır. Eğer çocuğun bakacağı çok az şey varsa veya oynayabileceği hiç oyuncak yoksa, büyük bir olasılıkla çevresini anlamakta ve kelime hazinesini genişletmekte çok sınırlı bir gelişme gösterecektir (Chazan; Laing; Jackson, 1971: 33).

Korunmaya muhtaç çocuğun tanımı 24. 5. 1983 tarihli ve 2828 sayılı kanunda şu şekilde belirtilmektedir: "Beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup;

- Ana veya babasız, ana ve babasız
- Anne veya babası veya her ikisi de belli olmayan
- Ana veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen
- Ana veya babası tarafından ihmal edilip, fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri

veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlike ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuğa korunmaya muhtaç çocuk denmektedir (Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Yayınları, 1983: 3).

Her yıl çeşitli nedenlerle çocuklar terk edilmekte veya annesiz-babasız büyümek zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenler, ailenin bakamayacağı sayıda çocuk sahibi olması, ekonomik nedenler, gayri meşru çocuk sahibi olmak, ebeveynlerden birinin başka biri ile tekrar evlenmesi ve bu evlilikte çocuğun istenmemesi, ailenin ihmal ve istismarı olarak sıralanabilir.

Ülkemizde 1983 yılında yürürlüğe giren 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yasası ile korunmaya muhtaç çocukların bakımı, yetiştirilmesi ve topluma kazandırılması görevi Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Korunmaya muhtaçlık olgusunda; bakımı, yetiştirilmesi, korunması ve gözetilmesindeki eksiklikler nedeniyle çocuğun sosyal, fiziksel, ruhsal ve ahlaki yönden sağlıklı bir yetişkin olması risk altındadır. Koruyucu aile ve evlat edinme gibi bakım modelleri de bulunmasına karşılık ülkemizde en çok benimsenen bakım tipini, kışla tipi kurumlar oluşturmaktadır. Kurum bakımı ideal ölçülere ulaşmış, çocuğun bütün psikolojik ihtiyaçları karşılanmış olsa bile, sevgi, şefkat, kabul edilme gibi ruhsal gereksinimleri karşılanamamakta ve toplumsallaşması sağlanamamaktadır. Kurumlardaki kışla havası çocuğu psikolojik yönden olumsuz etkilemekte ve çocuk kişisel ilişkiler.

günlük yaşantı ve deneyimler yönünden eksik kalmaktadır (1. İstanbul Çocuk Kurultayı Raporu, 2000; 179). Erken çocukluk döneminin özellikleri düşünüldüğünde bu tür bakımın olumlu özellikler taşımadığı söylenebilir. Kışla tipi bakım veren çocuk yuvaları istendiği kadar birer aile yuvası olarak kabul edilmeye çalışılsın, çocuğun büyükler tarafından desteklenmesi ve yönlendirilmesi işlevini yerine getirememektedir. Bunun başlıca nedenleri ise meslek personelinin sayıca az olması ve sıklıkla yerlerinin değiştirilmesidir.

Anne-çocuk beraberliğinde fiziksel temas büyük önem taşır. Özellikle 0-3 yaş arasında anne-çocuk arasında olması gereken bu yakın ilişkinin gerçekleşmemesi, gelecekte görülebilen bir takım davranış bozukluklarının nedeni olarak gösterilmektedir. Yine bu dönemde, anne yokluğundan kaynaklanan "duygusal yoksulluk", gerek zihinsel, gerekse duygusal ve sosyal gelişim gerilemesine ve gecikmesine neden olabilmektedir. Çocukta oluşacak olan temel güven duygusunun temeli annenin çocuğun ihtiyaçlarını belirli bir düzen içinde karşılamasıyla ve çocukla kurulan duygusal etkileşimle atılır ve çocukta güven veya güvensizlik duygularının oluşumuna neden olur. Dolayısıyla bebeklik dönemindeki anne-çocuk arasındaki bağıllık ilişkisi çok önemlidir (Easterbrooks ve Emde, 1986). Çocukları ile az konuşan, çocuklarına yeterince uyaran sağlayamayan, onların bilişsel ve dil gelişimlerine yetersiz girdiler veren, saldırgan davranışlarda bulunan ebeveynlerin çocuklarında güvensiz bağıllık ilişkisi gelişmektedir. (Hart, ve diğerleri 1992: 879; Weiss, ve diğerleri, 1992:

1321; Spieker ve Bensley, 1994: 102). Kurumda yaşayan çocuklar ile ilgili yapılan pek çok araştırma kurum yaşantısının çocuklar üzerinde olumsuz etkiler gösterdiği yönündedir. Özellikle ilk 3 yıl içinde terk edilen çocuklarda anne-çocuk arasındaki güvenli bağıllık ilişkisi gerçekleşmediği için duygusal, davranışsal, dil, sosyal, bilişsel, motor gelişimde geriliklerin ve duraklamaların olduğu yapılan çalışmalarla kanıtlanmıştır (Goldfarb, 1945: 18, 1949: 624, Sarp, 1987: 33). Aynı şekilde sosyal sınıf ve kısmi yoksulluk, çeken ailelerde yetişen çocuklarda da gelişimsel gerilikler olmaktadır. Bebeklik ve erken çocukluk döneminde yoksulluk içinde büyüyen çocuklar refah içinde büyüyen çocuklarla karşılaştırıldıklarında sağlık problemleri, bilişsel gelişimde duraklamalar ve davranış problemlerinin diğer çocuklara oranla bu çocuklarda daha sık gözlemlendiği bulunmuştur. (Klerman, 1991:136; Ramey ve Campbell, 1991:190; Wise ve Meyers, 1988:1169). Paker, ve diğerleri (1988: 1227), yoksulluk içinde büyüyen çocuklarda gelişimsel eksiklikler, otitis media, demir eksikliği anemisi olduğunu ifade etmektedirler. Pollitt 'e (1994: 283) göre ise bu çocuklar gelişimsel ve bilişsel ölçeklerden düşük puan almaktadırlar.

Son yıllarda 5-6 yaşındaki korunmaya muhtaç çocuklar, kurumlarına yakın olan anaokullarında haftada beş tam gün diğer çocuklarla (aileleri ile birlikte yaşayan) birlikte okulöncesi eğitimden yararlanmaya başlamışlardır. Bu uygulama hem çocukların akranlarıyla hem de toplumla entegrasyonunu sağlamak açısından önemlidir. Aynı zamanda bu çocuklar okulöncesi eğitim olanaklarından da

yararlanmış olmaktadır. Diğer taraftan araştırmalar yoksulluğun da çocukların gelişimleri üzerinde olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ailesi ile birlikte yaşayan ancak alt sosyoekonomik düzeyden gelen çocuklarda da yaşlarına göre gerilikler olabilmektedir. Ancak nitelikli okulöncesi eğitimden geçen çocuklar diğer çocuklarla aralarındaki farkı kapatabilmektedirler. Okulöncesi dönemde kavram gelişimi ve okulöncesi dönemden sonra çocukların formal eğitime başlayacakları ilköğretim hazırbulunuşluk düzeyleri önemlidir. Bu araştırma dezavantajlı sayılan her iki grubun kavram gelişimlerine ve ilkokula hazırbulunuşluk düzeylerine alınan okulöncesi eğitimin ve aile ile birlikte yaşamının etkisini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın örneklem grubunu Keçiören Atatürk Çocuk Yuvasında kalan 30 korunmaya muhtaç ve ailesi yanında yaşayan alt sosyoekonomik düzeyden 30 çocuk olmak üzere toplam 60 çocuk oluşturmuştur. Örneklem grubunu oluşturan bütün çocuklar 6 yaş grubu çocuklarıdır. Örneklem grubu seçilirken Keçiören Atatürk Çocuk Yuvasında kalan ve anaokuluna devam eden bütün 6 yaş grubu çocuklarının alınmasına dikkat edilmiştir. Ancak 30 çocuk ölçeğin tüm sorularını yanıtladığı için örneklem grubunu bu çocuklar oluşturmuştur. Gruplar arası karşılaştırma olması açısından ailesi yanında kalan çocuk sayısının eşit olmasına dikkat edilmiştir. Bu nedenle ailesi yanında kalan ve örneklem yoluyla seçilen 30 çocuk da araştırmaya örneklemine alınmıştır. Araştırmaya alınan çocukların kavram gelişimleri-

ni değerlendirmek amacıyla Bracken Temel Kavram Ölçeği Tanılama Testi (Bracken Basic Concept Scale Screening Test) okula hazırbulunuşluk düzeylerini tespit etmek için ise Metropolitan Olgunluk Testi uygulanmıştır. Ölçekler korunmaya muhtaç çocuklara farklı anaokullarına devam ettikleri için hafta sonu kendi kurumlarında uygulanmıştır. Ailesi yanında yaşayan çocuklara ise devam ettikleri kurum anaokulunda uygulanmıştır.

Bracken Temel Kavram Ölçeği Tanılama Testi (BBCS Screening Test)

BBCS Tanılama Testi (Form A ve B) anaokulundan (5 yaştan) ilkokul 2. Sınıfı kadar olan çocukların kavramsal düzeylerini belirlemek veya diagnostic değerlendirmeye gereksinim duyanları değerlendirmek ve aynı zamanda okula hazırbulunuşluk düzeyleri açısından risk altındaki çocukları tespit etmek amacıyla kullanılan bir ölçektir. BBCS Tanılama Testi, Bracken Temel Diagnostic Ölçeğinin karşılaştırma, şekil, yön/konum, sosyal/duygusal, uzay, doku/ materyal, miktar ve zaman alt testlerinden seçilmiş her biri 30 "itemi" kapsayan A ve B formlarından oluşmaktadır. Ölçeğin orijinal formu her iki dili de çok iyi bilen iki akademisyen tarafından ayrı ayrı Türkçe'ye çevrildikten sonra, iki ayrı uzmana verilerek ters çevirme işlemi yapılmıştır. Bracken Temel Diagnostic Ölçeğinin güvenilirlik katsayısı her yaş için ayrı değerlendirilmiştir. 5 ve 6 yaş için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı. 94 olarak bulunmuştur (Arı ve diğ., 2000;8).

Metropolitan Olgunluk Testi

Test G. H. Hildreth, N. L. Griffiths ve M. McGauvran tarafından geliştiril-

miştir. Ayla Oktay tarafından ölkemize uyarlanmıştır. Testin amacı çocukların ilkökula hazırbulunuşluk düzeylerini belirlemektir. Metropolitan Olgunluk testi toplam 100 madde ve 6 alt testten oluşan bir performans testidir. Testin alt testleri

1. Kelime anlama (19 madde)
2. Cümleler (14 madde)
3. Genel bilgi (14 madde)
4. Eşleştirme (19 madde)
5. Sayılar (24 madde)
6. Kopya etme (10 madde)

Testin Yanıtlanması: 1. , 2. , 3. alt testlerde, bir sıradaki 4 resimden uygulayıcının söylediğine uyanın seçilmesi; 4. alt testte bir sıradaki 4 resimden aynı olanının bulunması; 5. alt testte basit sayısal problemlerin çözülmesi; 6. alt testte örnek şekillerin çizilmesi istenir.

Testin sonunda çocukların okuma olgunluğu, sayı olgunluğu ve toplam olgunluk düzeyleri belirlenir. Ölçeğin yapı geçerliliği 0. 34-0. 53 arasında, güvenilirliği ise 0. 53-0. 83 arasında bulunmuştur. (Öner, 1997).

Metropolitan Testi Puanları

Test 1-4 Okuma Olgunluğu	Test 5 Sayı Olgunluğu	Test 1-6 Toplam Olgunluk	Harfle Gösterimi	Olgunluk Düzeyi
61-66	21-24	90-100	A	Üst
56-60	16-20	80-89	B	Yüksek
47-55	10-15	65-79	C	Orta
33-46	5-9	40-64	D	Düşük
0-32	0-4	0-39	E	Risk Grubu (zayıf)

Elde edilen veriler SPSS paket programında iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi ile analiz edilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Bu araştırma korunmaya muhtaç ve ailesiyle birlikte yaşayan 6 yaş çoc-

uklarının kavram gelişimlerini ve ilköğretime hazırbulunuşluk düzeylerini karşılaştırmak amacıyla yapılmıştır.

Çizelge 1. BBCS; A Formu Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Çocuklar	BBCS	n	X	sd	t	p
Korunmaya muhtaç çocuklar		30	59. 5333	6. 0671	9. 29	p< . 05
Ailesi ile birlikte yaşayan çocuklar		30	76. 2667	7. 7768		

Çizelge 1'de araştırmaya alınan korunmaya muhtaç ve ailesi ile birlikte yaşayan çocukların BBCS'in Tanılama testinin A formundan aldıkları puanların ortalamalarının karşı-

laştırılması incelenmiştir. Çocukların A Formundan aldıkları puanları İki Ortalama Arasındaki Farkın Önemlilik Testine göre anlamlı bulunmuştur (t=9. 29, p<0. 05).

Çizelge 2. BBCS; B Formu Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

BBCS Çocuklar	n	X	sd	t	p
Korunmaya Muhtaç Çocuklar	30	60. 2000	5. 3071	10. 21	p< 0. 05
Ailesi ile Birlikte Yaşayan Çocuklar	30	77. 2667	7. 4599		

Çizelge 2'de araştırmaya alınan korunmaya muhtaç ve ailesi ile birlikte yaşayan çocukların BBCS'in Tanılama Testinin B formundan aldıkları puanların ortalamalarının

karşılaştırılması incelenmiştir. Çocukların B Formundan aldıkları puanları İki Ortalama Arasındaki Farkın Önemlilik Testine göre anlamlı bulunmuştur ($t=10.21, p<0.05$).

Çizelge 3: Metropolitan Olgunluk Testi Okuma Olgunluğu Puanlarının Karşılaştırılması

Çocuklar	Okuma Puanları	n	X	sd	t	p
Korunmaya Muhtaç Çocuklar		30	34.5667	7.9986	8.13	P>0.05
Ailesi ile Birlikte Yaşayan Çocuklar		30	51.9333	8.5377		

Çizelge 3'de araştırmaya alınan korunmaya muhtaç ve ailesi ile birlikte yaşayan çocukların Metropolitan Olgunluk Testi Okuma Olgunluğu alt-testinden aldıkları puanların orta-

lamalarının karşılaştırılması incelenmiştir. Çocukların okuma olgunluğu puanları İki Ortalama Arasındaki Farkın Önemlilik Testine göre önemsiz bulunmuştur ($t=8.13, p>0.05$).

Çizelge 4: Metropolitan Olgunluk Testi Sayı Olgunluğu Puanlarının Karşılaştırılması

Çocuklar	Okuma Puanları	n	X	sd	t	p
Korunmaya Muhtaç Çocuklar		30	5.4667	2.9680	11.62	P<0.05
Ailesi ile Birlikte Yaşayan Çocuklar		30	17.9667	5.0888		

Çizelge 4'de araştırmaya alınan korunmaya muhtaç ve ailesi ile birlikte yaşayan çocukların Metropolitan Olgunluk Testi Sayı Olgunluğu alt-testinden aldıkları puanların orta-

lamalarının karşılaştırılması incelenmiştir. Çocukların sayı olgunluğu puanları İki Ortalama Arasındaki Farkın Önemlilik Testine göre anlamlı bulunmuştur ($t=11.62, p<0.05$).

Çizelge 5: Metropolitan Olgunluk Testi Toplam Olgunluk Puanlarının Karşılaştırılması

Çocuklar	Okuma Puanları	n	X	sd	t	p
Korunmaya Muhtaç Çocuklar		30	40.0000	10.4453	9.12	P<0.05
Ailesi ile Birlikte Yaşayan Çocuklar		30	73.7000	17.3367		

Çizelge 5'de araştırmaya alınan korunmaya muhtaç ve ailesi ile birlikte yaşayan çocukların Metropolitan Olgunluk Testi Toplam Olgunluk puanlarının ortalamalarının karşılaştırılması incelenmiştir. Çocukların to-

plam olgunluk puanları İki Ortalama Arasındaki Farkın Önemlilik Testine göre anlamlı bulunmuştur ($t=9.12, p<0.05$).

Korunmaya muhtaç çocuklarla aileleri yanında büyüyen çocukların

Bracken Temel Kavram Ölçeği'nin Tanılama Testlerinden (Form A and B) aldıkları puanların ortalamaları arasındaki fark önemli bulunmuştur (Çizelge 1 ve Çizelge 2). Güçray (1981: 43), çocuk yurtlarında bakılan ve ailesi yanında olan 5 yaş düzeyindeki çocukların zihinsel gelişimlerini karşılaştırmıştır. Araştırma sonunda, kurumda büyüyen çocukların ailesi yanında kalan çocuklardan zihinsel açıdan geri olduklarını, zeka puanlarının düşük olduğunu bulmuştur. Çukur (1994: 137), kurum bakımı altında bulunan okulöncesi dönemdeki çocukların bilişsel gelişim düzeylerini incelediği araştırmasında, kurum çocuklarının bilişsel gelişimlerinin normal yaşlıları düzeyinde olmadığı gibi bir yaş önceki bilişsel gelişim düzeyinde de gecikmiş olduklarını bulmuştur. Ertuğ (1981: 30) da çocuk bakım yurtlarında ve aileleri yanında yaşayan 5-6 yaş çocuklarının dil gelişimlerini karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda çocuk bakım yurtlarında yaşayan çocukların dil gelişimlerinin, ailelerinin yanında yaşayan çocuklara göre daha geri olduğu saptanmıştır. Whitman ve diğerleri (1991: 516) ise kurumlarda yaşayan çocukların dili üretme ve kullanma kapasitelerinde belirgin şekilde gerilik gözlemlendiğini belirtmişlerdir. Provence (1989: 9) de korunmaya muhtaç çocukların dil gelişimlerinin zayıf olduğunu belirtmektedir. Kavram gelişimiyle dil gelişim arasında bir paralellik vardır. Çocuk dili anlama ve kullanmada geri ise kavramları anlama ve öğrenmede zorluk çekecektir. Zihinsel gelişimde algı, bellek ve dikkat önemlidir. Bu alanda yapılan araştırma sonuçları bize korunmaya

muhtaç çocuklarda algılamada yetersizlik olduğunu ve bu çocukların bir konuya uzun süre dikkatlerini yoğunlaştıramadıklarını göstermektedir (Yörükoğlu, 1995, Sarp, 1987: 35 Güçray, 1981: 44). Bıyıklı (1987: 97)'nin yetiştirme yurtlarında kalan ve alt sosyoekonomik düzeyden gelen ve ailesiyle yaşayan 7-9 ve 11 yaş grubu çocuklarını zihinsel ve psiko-sosyal gelişim yönünden karşılaştırmıştır. Araştırma sonunda aile yaşantısı görmemiş, önce yuvaya sonra yetiştirme yurduna gelmiş çocukların ailesi yanında kalan çocuklara kıyasla özellikle zihin gelişimi yönünden geri olduklarını, psiko-sosyal açıdan ise, yetiştirme yurdu çocuklarının uyum, toplumsallaşma, sorumluluk, dil gelişimi ve bağımsız etkinlikler alanında yine ailesi olan çocuklardan geri oldukları saptanmıştır.

Her iki grubu karşılaştırdığımızda gelişimde nitelikli eğitimle birlikte aile yanında büyümenin de ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca korunmaya muhtaç çocuklar özel eğitim gerektiren çocuklar kapsamında düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çocuklar için düzenlenen eğitim programlarının tüm ihtiyaçlarını karşılayacak niteliğe sahip olması gerekmektedir. Aynı şekilde gerek yuvadaki gerekse gittikleri anaokulundaki eğitimcilerin de bu çocukların gerek eğitimsel açıdan gerekse psiko-sosyal açıdan gereksinimlerini karşılamaları ve onlar için uygun rol modelleri olmaları gerekmektedir.

Okulöncesi eğitim kurumlarında nitelikli bir şekilde verilen akademik eğitim çocuğun bilişsel gelişimini ve kavram kazanma ile ilgili becerilerini olumlu yönde etkilemektedir. Ak-

man'nın (1995:92), yaptığı çalışma sonucunda nitelikli eğitim ile kavram kazanma becerisi arasında olumlu bir ilişkinin varolduğu tespit edilmiştir. Arı ve ark.(1994; 197) okulöncesi çocuklarında kavram kazanma ile ilgili yaptıkları araştırma sonucunda da nitelikli eğitim olanağı sağlanmayan okulöncesi eğitim kurumlarında çocukların kavram gelişimi düzeylerinin düşük olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla okulöncesi eğitim kurumlarında uygulanan programların niteliği çocukların gelişimleri üzerinde etkilidir. Nitelikli eğitim olanağından yararlanan çocuklar yaşlılarından geri olsalar bile aradaki açığı kapatabilmektedirler. Bununla birlikte aile yanında yaşamanın büyüme ve gelişimdeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla hem alınan okulöncesi eğitim hem de aile etkeninin iki grup arasında fark çıkmasına neden olduğu söylenebilir.

Okulöncesi dönemde verilen nitelikli eğitim formal eğitime de temel oluşturmaktadır. Formal eğitimin ilk basamağı olan ilköğretim ise daha sonraki eğitim dönemlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle ilköğretimin özellikle ilk yıllarındaki yaşantının okulöncesi dönemdeki yaşantılardan büyük ölçüde etkilendiği bir gerçektir. Çocuğun ilköğretime hazırbulunuşluk düzeyinde fizyolojik faktörler, zeka faktörü, çevresel ve duygusal faktörler rol oynamaktadır. Çocuğun okuma öğrenmesinde, matematiği öğrenmesinde yardımcı olabilecek becerilerin önceden kazanılmış olması önemlidir.

Çizelge 3'de okuma olgunluğu puanları açısından gruplarası fark önemsiz çıkmıştır. Thackray ve Downing'e (1972) göre zeka ile

okuma arasında bir ilişki vardır. Genel zeka düzeyi, okumada başarıyı arttıran etkenlerden biridir ve anlayış, yorumlama, kavram öğrenme, problem çözme ve muhakeme gibi okuma yeteneğinin tüm öğelerini içermektedir. Ancak zeka okumayı etkileyen tek faktör değildir. Çevresel etkilerde çocuğun başarısında önemli rol oynamaktadır. Vygotsky'e (1986: 57)' e göre bilişsel gelişimde çevrenin ve içinde yaşanılan kültürün önemi büyüktür. Eğer çocuğa rehber olacak bir yetişkin yoksa çocuk, çocuk deneyimlerini geliştirememekte ve dilin içeriğini ve yapısını anlamakta güçlük çekmektedir. Bu anlamadaki ve konuşmadaki kötü gelişme de çocuğun daha sonraki okul başarısını etkilemektedir. Bütün bu çalışmalar sosyo-ekonomik ve kültürel etkenin okuma hazırlığı ile sıkı ilişkisini vurgulamaktadır. Bu görüşlerden yola çıkarak elverişsiz sosyo-ekonomik ve kültürel etkenlerin örneklemleri oluşturan ailesi ile birlikte yaşayan alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen çocukların okuma olgunluğu puanlarını etkilediğini söyleyebiliriz. Ancak fakir ve elverişsiz çevrelerden gelen tüm çocukların okula hazırlıklı olmadıklarını söylemek doğru değildir. Korunmaya muhtaç çocukların okuma olgunluklarında ise yukarıda saydığımız zeka, çevresel ve duygusal faktörlerin önemli rol oynamaktadır. Bu faktörlerin hepsi korunmaya muhtaç çocukların okul olgunluğu etkileyen etkenlerdir. Ayrıca ülkemizde okul öncesi eğitim kurumları ile ilköğretime geçiş arasında bir paralellik olmadığı için anaokullarında okuma becerilerini geliştir-

meye yönelik programlar uygulanmamaktadır.

Çizelge 4'de sayı olgunluğu puanları açısından gruplarası fark önemli bulunmuştur. İlköğretime hazırbulunuşlukta okuma olgunluğu kadar matematik de önemlidir. Çeşitli araştırmalar anaokulunda verilen matematik eğitiminin ilkokuldaki başarıyı etkilediğini göstermektedir. Campbell ve Ramey (1994) okulöncesi dönemdeki matematik eğitiminin, ilkokulda matematik derslerindeki başarıyı etkilediğini ifade etmişlerdir. Söderholm (1999), okulöncesinde nitelikli matematik eğitimi alan çocukların bu eğitimi almayan çocuklara göre özellikle ilköğretimin ilk iki yılında daha başarılı olduklarını belirtmiştir. Hidalgo, Marato ve Palacios (1998) ise okulöncesi dönemde matematiğe karşı olan tutumların ve öğrenilen temel bilgilerin ilkokuldaki matematik performansını etkilediklerini ileri sürmüşlerdir. Bottle (1998) ise okulla birlikte evdeki uyarıcı çevrenin ve ebeveyn-çocuk etkileşiminin, okulöncesi dönemdeki çocukların uzaysal kavramları kazanmalarında etkili olduğunu belirtmiştir.

Çizelge 5'de toplam olgunluk puanları açısından gruplararası fark önemli çıkmıştır. Toplam olgunluk puanları genel olarak çocukların ilköğretime hazırbulunuşluk düzeylerini belirtmektedir. Bu bulgulara karşın Duman (1986: 31), korunmaya muhtaç 4 yaş çocuklarında okulöncesi hedeflere yönelik zenginleştirilmiş programla çocukların dil gelişimleri ve zihinsel gelişimlerinde artış sağlandığını ve çocukların testlerden aldıkları puanların yükseldiğini belirtmiştir. Aydın and Temell'in (1998: 117) yaptığı çalışmada

da benzer bulgular elde edilmiştir. Ancak bu bulgular araştırmamızın sonuçlarını desteklememektedir. Bunun iki nedeni olabilir. Birincisi korunmaya muhtaç çocukların bir yıldır anaokuluna gitmelerinden dolayı diğer çocuklarla aralarındaki gelişimsel açığı henüz kapatamamış olmaları; ikinci neden ise gittikleri anaokulunda uygulanan eğitim programlarının bu çocukların ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olmadığını düşündürebilir. Çünkü ülkemizde okulöncesi eğitim kurumlarında gerek uygulanan programlarda gerekse anaokulunda çalışan eğitimcilerin formasyonları arasında bir paralellik ve belli bir standart yoktur. Üstün ve diğ., 2000: 28) Ankara ilindeki otuz okulöncesi eğitim kurumunu değerlendirmek amacıyla yaptıkları araştırma sonucunda kurumların hepsinin niteliğinin farklı olduğunu ve eğitim kurumlarının çoğunun eğitimden çok bakım amaçlı olduklarını bulmuşlardır. Okulöncesi merkezlerinin niteliğinin okulöncesi eğitimin öğelerinin yeterli ölçüde uygulanmasıyla çok yakından ilgili olduğu yapılan araştırmalarda açıkça görülmektedir (Schweinhart, 1997: 232; Sylva, 1996: 1, Woodhead, 1996: 15). Eğitim amaçlı kurumlardaki zenginleştirici ortam beklenebilecek sosyal sınıf ayrımlarını ortadan kaldırmaktadır (Bekman, 1992: 26, Ünver, 1991: 33) Korunmaya muhtaç çocuklar bir anlamda özel gereksinimi olan çocuklardır. Bu nedenle eğitimcilerin yaklaşımlarının ve uygulanan programların bu çocukların ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. Yapılan araştırmalarla bebeklik ve erken çocukluk dönemini yoksulluk içinde geçiren çocukların, sağlık

problemleriyle birlikte gelişimlerinin de diğer çocuklara kıyasla geri olduğu ortaya konmuş olmasına rağmen; araştırmamızın örneklem grubunu oluşturan alt sosyo-ekonomik düzeyde ailesi ile birlikte yaşayan çocuklar, anne ve babalarının çalışmaları ve bakacak kimselerinin olmaması nedeniyle genelde 3-4 yaşından itibaren okulöncesi eğitim kurumlarına devam etmektedirler. Dolayısıyla devam ettikleri kurumlarda alınan eğitim ile bu açığı korunmaya muhtaç çocuklara oranla daha kolay kapattıkları söylenebilir. Schwarz ve diğerleri (1974: 502) yaptıkları araştırmada yüksek kaliteli eğitim veren anaokullarına devam eden alt sosyo-ekonomik düzeydeki 3-4 yaş çocuklarını kreş deneyimi olmayan çocuklarla karşılaştırmışlar ve verilen nitelikli eğitimin çocukların motor, fiziksel ve dil gelişimlerine olumlu etki yaptığını, buna karşın bu çocukların daha az işbirliğine sahip olduklarını bulmuşlardır. Mosley'nin (1981) yaptığı araştırma sonucunda dezavantajlı çocuklara uygulanan zenginleştirilmiş programların gelişimin desteklenmesinde olumlu etkisi olduğu ortaya konmuştur. Bununla birlikte bebeklik döneminde anne-çocuk bağıllık ilişkisi de önemli bir etken olmaktadır. Her ne kadar ailenin maddi koşulları yetersiz olsa bile güvenli bir bağıllık ilişkisi geçiren çocuklarda gelişimsel duraklamalar daha az olmakta ve böylece de gelişimsel açıklarını nitelikli eğitim yoluyla ve okul-aile işbirliği ile daha kolay kapatabilmektedirler.

Sonuç olarak, kurum çocukların tüm gelişim alanlarının desteklenmesi için gelişim düzeylerine uygun pro-

gramlara alınmaları gerekir. Çünkü zenginleştirilmiş program uygulanan dezavantajlı çocuklarda yapılan araştırmalar, bu programların olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca kurumların araç-gereç yönünden zenginleştirilmesi, kurumların ev ortamına benzer bir şekilde düzenlenmesi, çocuk-personel arasındaki ilişkinin olumlu olması ve çocuklara sevgi ve ilgi ile yaklaşılacak bir ortam sağlanması, çocuklarla yakın ilişkide bulunan personelin sayı ve niteliğinin artırılması, çocukların ihtiyaçlarını karşılayabilecek programlar uygulanması, çocukların okulöncesi eğitim kurumlarına daha küçük yaşta başlamaları, çocukların her yönden gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Çocuğun özellikle yaşamın ilk üç yaşında onunla teke tek ilişkiye girecek olan kişilerin devamlı olması, sürekli değişmemesi gereklidir. Çünkü çocuğun bağıllık ilişkisi kuraçağı, ihtiyaçlarını gidereceği ve ona yaşamı öğreten bir yetişkine ihtiyacı vardır. Yapılan araştırma bulguları gözönüne alındığında korunmaya muhtaç çocukların zihin yaş düzeylerinin ailesi ile birlikte yaşayan çocuklardan bir, iki yaş daha düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu çocukların diğer çocuklarla aynı düzeye gelmelerini sağlamak amacıyla destekleyici bir özel eğitim programından geçmeleri gerekir. Bu program tamamen bu çocukların ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte özgün bir program olmalıdır.

Ülkemizde koruyucu aile sistemi ve evlat edinme ne yazık ki istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu nedenle çocuk yuvalarında çalışan fazla niteliksiz personel yerine yeterli sayıda nitelikli personelle üst düzeyde verim

elde etmek önemlidir. Ayrıca kurum- lar da çalışan meslek grupları aras- ında koordinasyon sağlanmalıdır. Bu çocuklarla çalışan kişilerin mesleki bilgileri yanında kişilik özellikleri de çok önemlidir. Dolayısıyla buralarda çalışan kişilerin çocuklar için uygun rol modelleri olmaları gerekmektedir. Bu nedenle kurumda çalışan per- sonel iyi seçilmeli, hizmetiçi eğitim programları ile desteklenmelidirler.

KAYNAKLAR

- Akman, B. (1995) " *Anaokuluna Devam Eden 40-69 Aylık Çocukların Kavram Gelişimlerinde Kavram Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi*", Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniver- sitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arı, M. , Üstün, E. , Akman, B. , Etikan, I. (2000) "4-6 Yaş Grubu Çocuklarda Kavram Gelişimi", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanat- lar Fakültesi Dergisi*, 8, 5-18.
- Arı, M. , Üstün, E. , Akman, B. . (1994) "4-6 Yaş Anaokuluna Giden ve Gitmeyen Çocukların Kavram Gelişimlerinin Karşılaştırılması", *10. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Seminer Kitabı*, YA-Pa Yayınları, 197-214.
- Aydın, Ö. , Temel, F. (1998) " Dil Eğitim Programının 5-6 Yaşlarındaki Korunmaya Muhtaç Çocukların Dil Gelişimine Etkisi", *Türk Dili*, 560: 117-126.
- Bekman, S. (1992) "Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitiminin Aralıklı İncelenmesi", *Eğitim ve Bilim*, 84, 26-37.
- Birinci İstanbul Çocuk Kurultayı (2000) "*İstanbul Çocuk Raporu*", İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 163-181.
- Bıyıklı, L. (1987) " Yetiştirme Yurdundaki Ço- cukların Zihinsel ve Psiko-Sosyal Gelişimleri- nin İncelenmesi", *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20, (1-2), 97-105.
- Bottle, G. (1998) " The Influence of the Home Environment on Early Mathematical Deve- lopment" The paper presented at the *8th. European Conference On Quality of Early Childhood Education* Santiago de Compos- tela, Spain (2-5 September 1998)
- Bracken, B. A. (1984) "*Bracken Basic Con- cept Scale Examiner's Manual*" The Psycho- logical Corporation, Harcourt Brace Jovano- vich, Inc.
- Campbell, F. A. , Ramey, C. T. (1994) " Ef- fects of Early Intervention on Intellectual and Academic Achievement: A Follow Up Study of Children from Low Income Families" *Child Development*, 65, (2), 684-689.
- Chazan, M. , Laing, A, Jackson, S. (1971) "*Just Before School* " Oxford University Col- lege Swansea Basil Blackwell.
- Çukur, A. (1994)"*Kurum Bakımı Altında Bul- nan Okulöncesi Dönemi Çocukların Bilişsel Gelişim Düzeylerinin İncelenmesi*" Basılma- mış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniver- sitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Duman, N. (1986) "*Korunmaya Muhtaç 4 Yaş Çocuklarında Okulöncesi Hedeflere Yönelik Zenginleştirilmiş Program Uygulaması*" Dokto- ra Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara
- Easterbrooks, M. A. , ve Emde, R. N. (1986) " Marriage and Infant: Different Systems' Link- ages for Mothers and Infants" Paper pre- sented at the *International Conference on Infant Studies*, Beverly Hills, CA.
- Ertuğ, A. (1981) "*Çocuk Bakım Yurtlarında Yaşayan 5-6 Yaş Çocuklarıyla Ailelerinin yan- ında Yaşayan 5-6 yaş Çocuklarının Dil Geli- şimlerinin Karşılaştırılması*" Basılmamış Yük- sek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Güçray, S. (1981) " *Çocuk Bakımı Yurtlarında Bakılan ve Ailesi Yanında Olan Beş Yaş Dü- zeyindeki Çocukların Zihinsel Gelişimlerinin Karşılaştırılması*". Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E. H. P. Bölü- mü, Ankara.
- Goldfarb, W. (1945) " Effects of Psychological Deprivation in Infancy and Subsequent Stimu- lation", *American Journal of Psychiatry*, 102, 18-33.
- Goldfarb, W. (1949)" Rorschach Test Differ- ences Between Family Reared, Institutional Reared Children and Schizophrenic Chil- dren", *American Journal of Orthopsychiatry*, 19, 624-633.
- Hart, C. G. , DeWolf, M. , Wozniak, P. , ve Burts, D. C. (1992)" Maternal and Paternal Disciplinary Styles: Relations with Pre- schooler's Playground Behavioral Orienta- tions and Peer Status" *Child Development*, 63, 879-892.
- Hidalgo, S. , Marato, A. , Palacios, P. A. (1998) "Basic Skills Improvement at Mathe- matics" The paper presented at the *8th. European Conference On Quality of Early*

- Childhood Education*, Santiago de Compostela, Spain.
- Klerman, L. V. (1991) "The Health of Poor Children: Problems and Programs. Huston A. C. (ed) *Children in Poverty: Child Development and Public Policy* Cambridge M. A. . , Cambridge University Press
- Mosley, B. (1981) "A Comparative Study of Four Curriculum Programs for Disadvantaged Preschool Children" ED. 226852.
- Oktay, A. (1999) "Yaşamın Sihirli Yılları: Okulöncesi Dönem" İstanbul, Epsilon Yayıncılık.
- Öner, N. (1997) "Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler", (3. Baskı), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi yayınları, 207-209.
- Parker, S. , Greer, S. , ve Zuckerman, B. (1988) "Double Jeopardy: The impact of Poverty on Early Child Development", *Pediatric Clinics of North America*, 35, 1227-1240.
- Pollitt, E. (1994) " Poverty and Child Development: Relevance of Research in Developing Countries to the United States" *Child Development*, 65, 283-295.
- Provence, S. (1989) "Infants in Institutions Revisited" *Zero To Three*, 9 (3), 9-20.
- Ramey, C. T. , ve Campbell, F. A. (1991)" Poverty, Early Childhood Education, and Academic Competence: The Abecedarian Experiment" Huston, A. C. (ed.), *Children in Poverty: Child Development and Public Policy*, Cambridge, MA. : Cambridge University Press.
- Sarp, N. (1987) "*Korunmaya Muhtaç Çocuklarda Gelişimi Etkileyen Faktörler ve Karma Grup Uygulaması*", Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Sağlığı Enstitüsü, Ankara.
- Schwarz, J. , Strickland, R. , ve Krolick, G. (1974). Infant Day Care: Behavioral Effects at Preschool Age. *Developmental Psychology*, 10, 502-506.
- Schweinhart, L. (1997) "Elements of Early Childhood Program Quality in Developing Countries" Young, M. E. (ed.), *Early Child Development: Investing in our Children's Future*, New York: Elsevier.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yayınları* (1983), No: 1, Başbakanlık Basımevi, Ankara
- Spieker, S. J. , ve Bensley, L. (1994). Roles of Living Arrangements and Grandmother Social Support in Adolescent Mothering and Infant Attachment. *Developmental Psychology*, 30, 102-111.
- Söderholm, T. (1999) "Learning Mathematics in Preschool in Finland and Its Effect for Learning Mathematics in the 1st and 2nd Class In Primary School" The paper presented at the 9th. *European Conference On Quality of Early Childhood Education*, Helsinki, Finland
- Syiva, K. (1996) "Research on Quality in the Curriculum", *OMEP International Journal of Early Childhood*, 28 (2), 1-6.
- Thackray, D. , Downing, J. (1972) "*Reading Readiness*" London, University of London Press.
- Ünver, S. (1991) "*The Effects of Sex and Social Class on Children's Play in Different Activity Areas*" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Üstün, E. ; Akman, B. ; Uyanık, G. (2000) " Preschool Quality: A Comparative Study" *10th. European Conference On Quality of Early Childhood Education*, London, England.
- Weiss, B. , Dodge, K. A. , Bates, J. E. , ve Pettit, G. S. (1992)" Some Consequences of Early Harsh Discipline: Child Aggression and A Maladaptive Social Information Processing Style" *Child Development*, 63, 1321-1335.
- Wise, P. H. , ve Meyers, A. (1988) "Poverty and Child Health" *Pediatric Clinics of North America*, 35, 1169-1186.
- Whitman, B. , Accorde, P. , Boyert, M. (1991) "Homeless and Cognitive Performance in Children" *A Possible Ink. Social Work*, 35 (6): 516-519.
- Woodhead, M. (1996). "*In Search of the Rainbow*". Bernard Yan Leer Foundation Publications.
- Vygotsky, L. S. (1986) "*Thought and Language*", MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Yörükoğlu, A. (1997) "*Çocuk Ruh Sağlığı*". , İstanbul, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

YOKSULLUK ve SOSYAL YARDIM İLİŞKİSİ: ANKARA MAMAK İLÇESİNDE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

Relationship Between Poverty and Social Assistance: An Empirical Research in Mamak District, Ankara

Musa İKİZOĞLU

Dr., Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Öğr. Görevlisi

ÖZET

Bu makalede, "Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi" üzerine yapılan bir araştırmanın bulguları değerlendirilmektedir. İlgili araştırma, yoksul ve muhtaç olduğu kabul edilen ve sosyal yardım programı ve kurumlarından yararlanan bireylerin genel özelliklerini, yaşam koşullarına ilişkin özelliklerini ve sosyal yardım aldıkları program ve yoksulluklarına ilişkin değerlendirmelerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmada ayrıca, sosyal yardım programları kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar arasında farklılık olup olmadığının ortaya konulması da hedeflenmiştir.

Araştırma kapsamında Ankara'da Mamak İlçesinde oturan ve sosyal yardım programına kayıtlı olup, basit rasgele ve tabakalı ras-

gele örnekleme metotlarıyla seçilmiş olan 216 yoksul bireye ulaşılmıştır. Yoksul bireylerin belirlenen adreslerine gidilerek, yüz yüze görüşme tekniği ile gerekli bilgiler toplanmıştır.

Anahtar Sözcükler: yoksulluk, yoksul birey, sosyal yardım, sosyal yardım programı, aynı ve nakdi yardım, yoksulluk ve sosyal yardım ilişkisi.

SUMMARY

In this article, the results of a research on "relationship between poverty and social assistance" are discussed. The related research had been made in order to find out about the overall characteristics of the life conditions and the social assistance program that is received by the individuals who are accepted as poor and in need and therefore to make use of social assistance programs and establishments. In this research, it is also aimed to find out whether there are differences among implementations which are performed within the frame of social assistance programs.

Within the scope of the research, 216 poor individuals registered to social assistance program who reside in Mamak are chosen by simple random and class random sampling methods. Necessary information is obtained by going right to the defined addresses of the poor individuals and by making use of the negotiation techniques.

Key words: poverty, poor individual, social assistance, social assistance program, goods and cash assistance, relationship between poverty and social assistance.

GİRİŞ

Sosyal yardım kavramı, beraberinde, genelde, yoksulluğu ve yoksul bireyleri de çağrıştıran bir kavramdır. Çünkü sosyal yardım, yoksul bireylere parasal ve/veya parasal olmayan (yiyecek, giyecek, yakacak vb.) türde yapılan tüm yardımların genel bir adlandırmasıdır. Parasal ve parasal olmayan yardım

ifadeleri yerine genelde, aynı ve nakdi yardım kavramları da kullanılmaktadır. Sosyal yardım ile herhangi bir gelir güvencesi olmayan veya yaşamını sürdürmeye yetecek kadar gelire sahip olmayan muhtaç - yoksul bireyler desteklenmekte, insanca yaşamlarını sürdürebilmeleri yönünde katkı sağlanmaktadır. Böylece, sosyal yardım kavramı ile sosyal yardım uygulamalarının ortaya çıkışı; ihtiyaçlarını karşılamak üzere muhtaç - yoksul bireye yardım etme düşüncesinin bir sonucudur.

Yoksul bireylere yardım etme işi, tarihin en eski devirlerinden günümüze gelinceye kadar çeşitli biçimlerde ortaya çıkmış ve kurumsallaşmıştır.

Yoksulluk sorunu birçok nedene dayalı ortaya çıkan bir sorundur. Bilerek veya isteyerek hiçbir kimse yoksul olmak, zor şartlar altında acı çekerek, sefalet içinde yaşamak istemez. Bu bakış açısıyla yoksulluk bireyin tercih ettiği bir yaşam şekli değildir. Çoğunlukla elinde olmayan nedenlerle düştüğü bir durumdur. Bu nedenler, bireyin yoksulluk içinde bir yaşam sürmesinde etkili role sahiptir. Ülkemiz açısından bakıldığında, bireyler üzerinde yoksulluğa yol açma yönünden etkili olan bu nedenler arasında; işsizlik, eşit olmayan gelir dağılımı, yolsuzluk, yetersiz geliri olan işlerde veya marjinal işlerde çalışma, hayat pahalılığı nedeniyle alım gücünün zayıflaması, özürülü olma, sürekli bir hastalığa sahip bulunma, yaşlılık, ailede kalabalık nüfus vb. bir çok neden sayılabilir. Yoksulluğun ortaya çıkmasının en büyük nedeni, bireyin toplumda üretken bir birey olarak katılım gösterememesidir; yeterli düzeyde gelir sağlayacağı bir işte çalışmamasıdır veya çalıştığı halde yetersiz gelir elde etmesidir.

Yoksulluğun sona erdirilmesi, sadece sosyal yardım programlarıyla mümkün değildir. Yoksulluğun sona erdirilmesi,

makro düzeyde, güçlü sosyal ve ekonomik politika önlemlerinin ortaya konması ve daha yoğun çaba sarf edilmesini gerektiren bir süreçtir. Buna rağmen, her ülke için farklı uygulamaları da içeren sosyal yardımlar; yoksul bireylerin gelir güvencelerini sağlama amaçları açısından benzeşmekte ve büyük önem taşımaktadır. Çünkü yoksul bireylerin, sosyal ve ekonomik politika önlemleriyle, yoksulluğun ortadan kalkmasını bekleyecek kadar zamanı yoktur. Onlar için önemli olan, yaşamlarını sürdürebilmeye yönelik temel ihtiyaçlarını karşılamadır. Herhangi bir gelire sahip olmayan veya geliri çok yetersiz olan yoksul bireyin, yaşamını sürdürebilmesi için, sosyal yardım vasıtasıyla, yardım almasını gerektirecek özel durumu ortadan kalkıncaya kadar, mutlak surette desteklenmesi ve gelir güvencesinin sağlanması gereklidir.

Ülkemizde, devlet tarafından, sosyal devlet anlayışı bakış açısıyla, bazı eksikliklerine rağmen, yoksul durumda olan bireylere sosyal yardım yapılmaktadır. Devletin yasal dayanağı olan sosyal yardımların yanında, ulusal ve yerel düzeydeki birçok sivil toplum örgütü de yoksul bireylere sosyal yardım yapmaktadır. Ulusal düzeyde Kızılay, Yardımsevenler Derneği gibi gönüllü kuruluşların etkili çalışmaları bilinmektedir. Belirtilen bu kuruluşlar gibi daha birçok ulusal ve yerel dernek, vakıf yoksullukla savaşmaya yönelik kendi programları ve kendilerine özgü kriterlere dayalı uygulama şekilleriyle faaliyet göstermektedir. Devletin yeterli gelmediği durumlarda, hükümet dışı bu tür kuruluşlar, zaman zaman büyük görevler üstlenmektedir. Örneğin; ülkemizde yaşanan 17 Ağustos 1999 Marmara Bölgesi ve 12 Kasım 1999 Bolu-Düzce Depremlerinde, ani kriz durumuna bağlı ortaya çıkan muhtaçlığın, geçici veya sürekliliği olabilecek yoksulluğun azaltılmasına, ihtiyaçların

giderilmesine yönelik Kızılay ve daha birçok gönüllü yardım kuruluşunun harekete geçtiği görülmüştür. Burada devletin desteklenmesi, yalnız bırakılmaması söz konusudur. Ayrıca ülkemizde halâ, daha çok, bireyden bireye yardım yapılması şeklinde gerçekleşen geleneksel yardımlaşma biçimleri de varlığını korumaktadır.

YOKSULLUĞUN TANIMLANMASI ve YOKSULLUĞA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Yoksulluk, tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Birçok yazar, farklı yoksulluk boyutlarını da içeren bir kapsamda, çeşitli yoksulluk tanımlamaları yapmış ve yoksulluğu tanımlama gücüne dikkat çekmiştir.

Yoksulluk açısından genelde yaygın olan tanımlama yaklaşımı, mutlak (absolute) ve görece (relative) yoksulluk olarak kategorileştirerek tanımlamadır. (Drewnowski, 1977; Alcock, 1989; Har ker ve Oppenheim, 1996). Bu ele alışa göre mutlak yoksulluk, yaşamını sağlamaya yönelik geçimini veya gerekli temel ihtiyaçlarını (beslenme, giyinme, barınma vb.) karşılayamama durumudur. Görece yoksulluk ise, belirli bir toplumun tüm üyelerinin yaşam standartları ile ilişkili olarak belirtenebilen, bir kesimin yaşam standardının, diğerinin-kine göre düşük olduğu farz edilen ve gelir eşitsizliğine dayanan bir sonuçtur.

Drewnowski (1977) diğerlerinden farklı bir şekilde ayrıca sübjektif yoksulluk kavramını da ayrı bir kategori olarak tanımlamıştır. Buna göre sübjektif yoksulluk, bir kimsenin ihtiyaçlarını yeteri kadar karşılayıp karşılayamadığına ilişkin sahip olduğu düşünceye göre yoksul olduğu veya olmadığına ilişkin fikridir.

Yoksulluğa ilişkin çeşitli teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar yoksulluk sorununa ilişkin temel bilgile-

ri aktarması ve yol göstermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Burada Kerbo (1996)'nın dört farklı kategoride incelediği ve açıkladığı yoksulluk teorileri ele alınmıştır.

Kerbo, yoksulluk teorilerini dört ayrı başlık altında ele almıştır: Bunlar, "yoksul bireyi suçlayan popüler görüş", "yoksulluk kültürü görüşü", "durumsal görüş" ve "yapısal görüştür".

Bu teoriler kapsamında ilgili kategoriye göre yoksulluğun nedenleri açıklanmaya çalışılmaktadır.

Yoksul bireyi suçlayan popüler görüşe göre, yoksul bireyler, yoksul yaşamalarından kendileri sorumludur. Burada yoksul bireyin ahlaki özellikleri üzerinde bir odaklaşma söz konusudur. Bu görüşe göre, yoksul bireyler tembel, zamanlarını ve paralarını boş yere harcayan ve kendilerini kontrol etmeyi başaramayan bireylerdir. Yoksul bireyin, bir dereceye kadar da olsa eksikliğinin farkına varması, yoksulluktan kurtulmaya yönelik kendilerini kontrol etmelerinde bir araç olabilir. Bireyi suçlayan görüşe göre diğer bir tartışma, yoksulların toplumun dibinde olmalarına bağlı, biyolojik olarak daha aşağı ve zayıf olmalarıyla ilgilidir. Örneğin, zihinsel yetenekleri açısından geridirler. Ancak Kerbo, bireyi suçlayan görüşe katılmamaktadır ve yoksulluk üzerinde, zihinsel yeteneğin birçok sosyal faktörün yanında ikinci planda bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmektedir.

Yoksulluk kültürü görüşüne göre, yoksulluk kültürü içinde daha çok etkiye maruz kalarak yaşayan çocuk vasıtasıyla, kuşaktan kuşağa yoksulluk kültürü aktarılmaktadır. Çocuklar içinde yaşadıkları "aşağı kültürün" başlıca değer ve davranış kalıplarını benimserler. Psikolojik destek görmeyen bu çocuklar, hayatları boyunca yakaladıkları yaşamlarını değiştirme fırsatlarını kullanamazlar. Çok hızlı gelişen toplumlar-

da, aşağı tabakada yer alan insanlar, yoksulluk kültürünü diğer insanlara göre daha fazla benimserler. Yoksulluk kültürü içindeki bireyler, toplumdaki tutulma duygusuna sahiptir, başkasına bağlı olduğunu düşünür, çaresizdir ve aşağılık duygusuna sahiptir. Genelde sadece kendi çevrelerinde yaşamalarını sürdürürler. Bu teoride, "geleşmemiş ülkelerde toplum yapısında değişiklikler yaratarak, zenginliği dağıtarak, yoksulları örgütleyerek, var olduklarını, bir yere bağlı olduklarını göstererek, güç ve liderlik duygusunu aşıl原因 yaparak yapılan ihtilaller, yoksulluğun kendisini tümüyle yok etmese bile çoğu zaman yoksulluk kültürünün önde gelen özelliklerinden bazılarını yok etmeyi başaracaktır" görüşüne inanılmaktadır (Lewis 1971: XLIX – LXII).

Diğer bir görüş ise, durumsal yoksulluk görüşüdür. Bu görüşe göre, yoksul kişiler bazen farklı davranışlar içindedir. Onların farklı yaşam tarzları ve farklı tercihleri söz konusudur. Çünkü yoksullar güvenli iş imkanından ve diğer fırsatlardan yoksundur. Kendi gerçek durumlarına karşı tepkilidirler. Yoksulların her ne kadar alt sınıf değerleri içinde yaşadığı kabul edilse de, yaşamlarında toplumdaki diğer bazı değerleri de tercih edebilecekleri düşünülmektedir. Yoksullar, toplumda baskın olan, çoğunluk tarafından kabul edilen değerleri de kabul edebilir ve onaylayabilir. Alt sınıfta yaşayan insanların, ulaşamadıkları orta sınıf değerlerini, güçlü bir bağlantı ile benimseyip sürdürmelerinin söz konusu olmadığı da kabul gören diğer bir düşüncedir. Ayrıca yoksullar, her ne kadar belli değerlerle yaşamayı tercih ediyorsa da, yoksul durumda olmaları nedeniyle bu konudaki beklentileri düşüktür. Bu nedendir ki yoksul insanlar, içinde buldukları mevcut yaşam şartlarını tolere etmeyi öğrenmekte ve durumlarını olduğu gibi kabul etmektedir.

Diğer bir yoksulluk görüşü de yapısal yoksulluk görüşüdür. Bu görüşe göre, yoksulluk kültürü ve durumsal yoksulluk görüşleri eksiktir. Yapısal görüşe göre yoksulun bireysel özelliklerinin, yoksulluk üzerinde güçlü bir etkisi söz konusu değildir. Asıl odaklaşılması gereken nokta, toplumdaki grup uyumsuzluğu, politik ve ekonomik güç kaynaklarının eşit olmaması konusudur. Bu sayede sosyal katmanlaşma, eşitsizlik ve yoksulluğu anlamak daha kolay olacaktır. Bu görüşe göre yoksulluk, yoksulların herhangi bir özelliğinden çok, toplumun politik ve ekonomik özelliklerini kaynak olarak anlaşılabilir ve açıklanabilir. Bu görüş, toplumdaki iş yapısıyla, kimlerin hangi işlerde hangi ücretleri alarak çalıştığıyla, ücretlerin dengelenmesiyle ve iş yapısının değişmesiyle ilgilidir. Ayrıca, bu konularda bireylere yol göstermesi ve yardımcı olunmasıyla da ilgilidir. İşsizliğin artması ve alınacak önlemler, ilgili diğer konulardır. Bu görüşe göre, endüstrileşmeyle ortaya çıkan ani değişikliklere, herhangi bir yeteneğe, beceriye sahip olmayanlar uyum sağlayamamakta ve kalıcı yoksulluk ortaya çıkmaktadır. Hatta, bazen, bireylerin yüksek eğitilmiş olmaları, onların çalıştıkları işlerde yoksulluk düzeyinde ücret almalarını engelleyememektedir. Yine de, bireylerin eğitimsel durumu ve iş yeteneklerinin yoksulluk üzerinde etkili olduğu üzerinde durulmaktadır. Toplumda bireyler arası gelir dağılımında dengesizlikler bulunmaktadır. Ayrıca yoksullar bir toplumda, güç yapıları açısından oldukça düşük pozisyondadırlar. Ama buna rağmen bazen politik olarak daha aktif olabilir, bazı yerlerde de daha güçlü olabilirler. Bu görüşe göre, yoksulların politika oluşturma süreçlerine ve yönetim süreçlerine katılmaları büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada her ne kadar diğer görüşlerin yoksulluk üzerinde az ya da

çok etkisinin olduğu düşünülse de, yapısal görüşe bağlı yoksulluk ele alışı desteklenmekte, ülkemiz şartlarında yoksulluğun ortaya çıkışında yapısal yoksulluk görüşü çerçevesinde ön plana çıkarılan unsurların daha etkili olduğu ve daha doğru tespitler olduğu kabul edilmektedir.

Özellikle son yıllarda büyük şehirlere olan plansız göç hareketi, bu şehirlerde düzensiz bir kentleşmeye, yaşam şartlarının giderek zorlaşmasına, kaynakların paylaşımı ilişkilerinde sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. Gittikçe artan nüfus yoğunluğu, büyük şehirlerde birçok yaşamsal sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu şehirlerimize örnek olarak, Türkiye'nin en büyük şehirleri olan, hatta metropoliten şehir diye bahsedilen İstanbul, Ankara ve İzmir'i vermek mümkündür.

Sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan büyük fabrikalarda, atölyelerde veya hizmet sektöründe iş bulma ümidi; büyük şehir imkanlarından faydalanma düşüncesi, çocuklarını daha iyi okullarda okutma düşüncesi, büyük şehirde oturma düşüncesi vb. nedenlerle insanlar özellikle büyük kentlere göç etmişlerdir. Bu süreç günümüzde de hala sürmektedir. Çünkü nüfus hareketinin ve kentleşmenin bir planlaması söz konusu değildir. Böyle olunca da kent ortamlarında istihdam olanakları gittikçe daralmaktadır.

Kent ortamlarının yapısal farklılığı yani özellikle sosyal ve ekonomik yapının kır ortamlarından farklı olması, kırdan kente göç eden bireylerin uyum sorununu da gündeme getirmektedir. Büyük kentlerde, sosyal yaşam ile üretim ve bölüşüm ilişkileri daha küçük kentlere ve kıra göre farklılıklar taşımaktadır. Büyük kentlerde insanlar arasında gelir dağılımı dengeli değildir. Büyük kent yaşamının yapısal farklılıklarına uyum

sağlama sürecinde karşılaşılan sorunların en önemlisi, yoksulluk sorunudur.

Daha önce yoksulluğa ilişkin yaklaşımlar kısmında ele alınan yapısal yoksulluk görüşü de, sanayileşmeye paralel ortaya çıkan ani değişikliklere, herhangi bir yeteneğe, beceriye sahip olmayanların uyum sağlayamamasına bağlı olarak kalıcı yoksulluğun ortaya çıktığını savunmaktadır. Ayrıca, yine bu görüş, toplumda bireyler arası gelir dağılımındaki dengesizlik, istihdam olanaklarının yaratılamaması ve işsizliğe bağlı olarak yoksulluğun ortaya çıktığına işaret etmektedir. Buna göre yoksullar, güç yapıları açısından toplumun en alt pozisyonundadırlar. Bu görüş, özellikle büyük kentlerde, yaşanan süreçlere bağlı olarak, yoksulluğun nasıl ortaya çıktığını yansıtır.

Metropol kentler, yoksulluğun başlıca nedenleri olarak sayılan işsizliği ve adaletsiz gelir dağılımını ortaya çıkaran bir kaynak veya yapı görünümündedir. Tabi ki sonuçta, büyük çoğunluğu gecekondularda yaşayan yoksulların ortaya çıkması, kaçınılmaz olmaktadır.

Gecekondularda yaşayan yoksul insanlar, en temel yaşamsal ihtiyaçlarını bile karşılamakta zaman zaman zorluk çekmektedirler; çünkü çoğunun sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Çalışanların büyük çoğunluğu, marjinal işlerde çalıştıkları için düşük kazanç elde etmektedir. Bu yetersiz kazanç, özellikle kalabalık ailelerde, geçim sıkıntılarını ortaya çıkarmaktadır. Yoksul insanlar, sosyal güvenceleri olmadığı için, hastalandıklarında tedavi masraflarını karşılamakta güçlük çekmektedir. Hatta bazen, doktora bile gidememektedir. Büyük kentlerde, özellikle gecekondu bölgelerinde evler genelde dar, rutubetli ve elverişsiz sağlık koşullarına sahiptir. Yoksullar bu koşullar altında yaşamlarını sürdürmeye çalışmak zorundadırlar. Çünkü, işsiz, eğitimsiz ol-

malarına veya yetersiz gelire sahip olmalarına bağlı olarak, daha iyi şartlar altında bir yaşam sürme olanakları yoktur.

SOSYAL YARDIMIN TANIM-LANMASI ve SOSYAL YARDIMA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal yardım, sosyal güvenlik kavramı kapsamında ele alınan; literatürde sosyal güvenliğin bir tekniği, yöntemi veya sosyal güvenliğin sağlanmasında bir araç gibi çeşitli şekillerde nitelendirilen bir kavramdır.

Tuncay (1998: 8 – 13)'a göre sosyal yardım, sosyal güvenliğin kolektif tekniklerinden biridir. Dilik (1991: 51)'e göre ise sosyal güvenliğin sağlanmasında başlıca üç yöntemden biridir. Diğer iki yöntem sigorta ve devletçe bakılma yöntemleridir.

Sözer (1998: 30) sosyal sigortaların çalışanları; sosyal tazminin, kamusal bir görevi yerine getirirken zarara uğrayanları kapsadığı; sosyal yardımın ise muhtaç durumda olan ve sosyal hukukun belirtilen dallarının kapsamı dışında kalanları kapsadığı görüşündedir. Arıcı (1988: 32) sosyal yardımı "ihtiyaç içinde bulunan, yoksulluğa düşen insanlara devlet veya hükmi şahıslarca yapılan karşılıksız nakdi ve/veya aynı bütün yardımlar" olarak tanımlanmıştır. Diğer bir tanımlamada ise sosyal yardım "bir sosyal güvenlik yöntemi ve bir sosyal hizmet alanı olup, kendi ellerinde olmayan sebeplerle, mahalli ölçüler içinde asgari seviyede dahi geçinme imkanını bulamayan kişileri; muhtaçlık araştırmalarına dayalı olarak en kısa sürede kendi kendilerine yeterli hale getirme amacını taşıyan, karşılıksız mahiyetteki parasal ve nesnel sosyal gelir ve destek sağlayıcı kamusal faaliyetler bütünü" olarak kapsamlı bir şekilde tanımlanmıştır (Çengelci 1989: 11). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün 1942'de yaptığı

tanımlamaya göre "vergi gelirlerinden karşılanan, asgari ihtiyaç standartlarına uygun, yeterli miktarda olup, kanunen küçük gelire sahip kimselere yarar sağlayan hizmet veya programa" sosyal yardım denir (Macpherson 1987: 7 -8). Görüldüğü gibi, tüm tanımlarda, muhtaç veya yoksul durumda bulunan bir bireyin olması ve bu özelliğe sahip bireylere ihtiyaçlarını karşılaması için maddi veya maddi olmayan bir yardımda bulunulması genelde ortak işlenen temalardır.

Bu tanımlardan sonra, sosyal yardıma ilişkin yeni bir tanımlama yapılacak olursa sosyal yardım, çeşitli nedenlerle, temel ihtiyaçlarını asgari düzeyde, dahi karşılayamayacak derecede geliri kaybına uğramış veya tamamen gelirsiz duruma düşmüş veya başından beri gelirsiz durumda olan muhtaç veya yoksul diye adlandırılan bireylerin yaşamsal ihtiyaçlarını, en kötü ihtimalle asgari düzeyde karşılamaları ve insanca yaşayabilmelerini; tekrar üretken ve gelir elde eden bir konuma gelinceye kadar sağlayan bir uygulama ve hizmetler bütünüdür. Sosyal yardımın kendine has birçok özelliği bulunmaktadır. Bu özellikleri çeşitli açılardan daha iyi görebilmek ve sosyal yardımın doğasını daha iyi anlayabilmek için, bu konudaki bilgileri sistematik şekilde ele almakta fayda görülmektedir.

Dilik (1991 : 51) sosyal güvenliğin sağlanmasına yönelik başlıca üç yöntemi ön plana çıkarmaktadır. Bu yöntemler, sosyal yardım, sigorta ve devletçe bakılmadır.

Kamu yardımları olarak da ifade edilen sosyal yardımlar, finansmanlarının sadece vergiye dayalı olması, karşılık gözetilmeden yoksul-muhtaç kişilere uygulanması, sadece devlet bütçesinden karşılanması yönleriyle, sosyal sigortalardan ayrılır. Sosyal yardımlara "primsiz sosyal güvenlik rejimi" de

denmektedir; çünkü ilgilinin herhangi bir katkısı yoktur. Bu açıdan bakıldığında, sosyal sigortalardan daha gelişmiş ve daha insancıl olduğu üzerinde durulmaktadır (Tuncay 1998 : 13).

Sosyal sigorta yönteminde "istihdam sürecine giren kişilerin, bu dönemde biriktirdikleri gelirler aracılığıyla güvenliklerinin sağlanmasına çalışılmaktadır". Bu sistemde ilgilinin prim ödemesi söz konusudur. Sosyal sigorta ve sosyal yardım yöntemlerinin bu farklılıklarına rağmen, ortak olan yönleri aynı hedefe yönelmeleridir. Bu hedef "insanları beklenen veya beklenmeyen sosyal tehlikelerin (risklerin) iktisadi sonuçlarından korumak ve kurtarmaktır. Diğer bir deyişle amaç, işsizlik, hastalık, doğum, ölüm, yaşlılık gibi çalışmayı kısmen veya bütünüyle önleyen risklerle karşılaşıldığında ortaya çıkan gelir kayıplarını ve gider artışlarını karşılayarak, kişilerin belli bir gelir düzeyi içinde yaşamalarını sağlamaktır" (Çengelci 1989: 5). Devletçe bakılma yöntemi kapsamında yapılan sosyal güvenlik harcamaları da, sosyal yardım yönteminde olduğu gibi, ilgilinin herhangi bir katkısı olmaksızın devlet bütçesinden karşılanmaktadır (Dilic 1991: 61). Arıcı (1999 : 141) ise sosyal yardım bakımından "muhtacı"; "bulunduğu çevre şartları için gerekli asgari miktardaki geçim kaynaklarına ve gelir imkanına sahip olamayan; bu suretle kendi ve bakmak zorunda olduğu kişileri geçindiremeyen kişi" olarak tanımlamaktadır.

Dilic (1991: 53)'e göre yardımı talep eden kişinin geçimini sağlayıp sağlamadığına, genel bir bakışla karar vermek yanıltıcıdır. Geçim, geçinebilme görelî kavramlardır ve bu konuda kararın, yerel ölçülere bakılarak verilmesi daha objektif olacaktır. Çünkü yoksul bir ülke veya bölge şartlarında refah içinde gibi görünen ve geçinebilen bir birey, zengin bir ülke veya böl-

gede asgari düzeyde dahi geçimini sağlamakta zorlanabilir.

Kamu sosyal yardımları olarak adlandırılan sosyal yardımlar, devlet tarafından belirli yasa ve yönetmeliklere dayalı olarak yapılmaktadır.

Devletçe yapılan sosyal yardımlar, devlet bütçesinden sosyal yardım için ayrılan paydan karşılanır. Dolayısıyla devletin gelirlerini oluşturan vergilerden karşılanır (Güzel ve Okur 1990 ; Dilic 1991; Arıcı 1999).

Sosyal yardım denilince, hemen akla sadece parasal yardım gelmemelidir. Sosyal yardım para dışında yiyecek, giyecek, yakacak sağlık gideri vb. ihtiyaçların karşılanması şeklinde de yapılmaktadır. Bazen de hem parasal, hem de parasal olmayan yardım aynı anda gerekli görülebilmektedir.

Sosyal yardımları çok çeşitli gruplamalara tabi tutmak mümkün olmakla beraber, genelde sosyal yardımlar aynı (eşya veya mal türünde) ve nakdi (parasal) yardımlar olarak sınıflandırılmaktadır. Aynı yardımlar, parasal yardım dışındaki eşya veya mal türündeki yardımlar olup, bu kapsamda yardım olarak yiyecek, giyecek, yakacak, konut vb. yardımlar sayılabilir. Yiyecek, giyecek, yakacak vb. gibi temel ihtiyaç maddeleri genelde aynı yardım şeklinde karşılanmaktadır. İlaç, tedavi gideri gibi sağlık harcaması kapsamındaki giderlerin karşılanması, ilgili kişinin katılım göstermeksizin, ücretsiz olarak bu hizmetlerden yararlandırılması da aynı yardım olarak kabul edilmektedir. Kamu sosyal yardımları genelde, nakdi yardım yani parasal yardım olarak yapılmaktadır. Nakdi yardımlar, uygulamada daha çok düzenli olarak aylık verilmesi yoluyla veya bir defalık ödeme şeklinde yapılabilmektedir. Ayrıca yıl içindeki belirli ihtiyaçları için (gerekirse her yıl) ayrı ayrı ödeme şeklinde de yapılabilmektedir. Bu süreçte

önemli olan konu ihtiyaç durumu, ihtiyaçların ne kadar yardımla karşılanabileceğidir. Nakdi yardımlar bazen de, bazı ödemelerin (elektrik, su, kira vb.) kişi adına, sosyal yardım kurumunca üstlenilip yapılması şeklinde olmaktadır (Arıcı 1999 : 143 – 144).

Diğer bir görüşe göre, sosyal yardımlar aynı ve nakdi yardımlar olarak yapılabileceği gibi "bakım, tedavi, rehabilite etme ve yetiştirme gibi hizmet yönü ağır basan nesnel sosyal gelirler" şeklinde de yapılabilmektedir (Çengelci 1993 : 9).

Sosyal yardımların temel amacı, muhtaç veya yoksul durumda bulunan kişilerin, muhtaçlık koşulları ortadan kalkıncaya kadar ve yardım almadan kendi başlarına yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelinceye kadar gelir güvencelerinin sağlanmasıdır. Bu amacın temelinin, insanın insanca yaşaması ve insanın en değerli varlık olduğu değerlerine dayandığı söylenebilir. Çünkü sosyal yardımın altında, insanı koruma çabası yatmaktadır. Böylece onun yaşamını sürdürmesine destek olunmaktadır. Sosyal yardım sahip olduğu bu misyonu nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Gerek devletin sosyal yardım uygulaması, gerekse devletin dışındaki sosyal yardım uygulamaları, bu değerleri kendine dayanak alan uygulamalardır.

Sosyal yardımların olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır.

Bir görüşe göre sosyal yardımların, mevcut kaynakların en iyi şekilde kullanılmasını ve değerlendirilmesini mümkün kılacağı savunulmaktadır (E. Liefmann – Keil 1861 ; akt : Dilik 1991 : 54). Sosyal yardımın diğer bir olumlu yönü ise, kaynakların daha tasarruflu kullanılmasına yönelik davranışa yol açmasıdır. Çünkü yardımların hangi şekilde ve hangi türde yardımlar olacağıının, ilgili kişilerin ihtiyaç büyüklü-

ğüne ve özel durumlarına göre ayarlanması, yardımların etkililiğini artırmaktadır (Weisser 1956 ; akt : Dilik 1991 : 54).

Sosyal yardımların bir başka olumlu yönü de, yoksul veya muhtaç durumdaki bireylere zaman kazandırmasıdır. Çünkü bu durumdaki bazı bireyler, aldıkları yardımlarla soluklanma fırsatı bulabilecek ve kendi başına, yardımsız yaşamını sürdürebilme açısından yapabilecekleriyle ilgili bir düşünme sürecine girebilecek, kendini belli konularda bilgi edinme ve beceri kazanma yönünde zorlayabilecektir. En azından kendini girişimde bulunmaya zorlayabilecektir. Aslında, ifade edilen bu durumlarla ilgili bakış açısı, sosyal yardımın bireyi en kısa zamanda kendi kendine geçinebilir duruma getirme amacıyla da örtüşmektedir. Bunun yanı sıra sosyal yardımlar özellikle bazı kriz dönemlerinin (deprem, yangın vb. gibi) atlatılmasında, mağdur olan bireylere destek sağlama fonksiyonuna da sahiptir. Ayrıca sosyal yardımların, bireyleri yokluk psikolojisinden bazen kısa süreli de olsa kurtarması, ruh sağlığına olan katkısı açısından önemlidir. Sosyal yardımlar bireylerin istemeden suçlu pozisyonuna düşmelerini engelleyebilir.

Bir yaklaşıma göre sosyal yardım olumsuz psikolojik etkilere sahiptir. Çünkü, sosyal yardıma başvuran bireyler muhtaçlıklarını kanıtama çabasıdadır. Görevliler ise karar verme gücünü ellerinde bulundururlar. Ayrıca anlayışlı davranma veya davranmama yine kendi ellerindedir. Bu konunun yardıma başvuranlar için "küçültücü ve onur kırıcı" olduğu üzerinde durulmaktadır (Weisser 1956 ; Dilik 1991 : 55). Bir diğer görüşe göre de, muhtaçlık tespitinin küçültücü ve onur kırıcı bir süreç olmasından çok, "insanları ayırıcı ve bölücü olduğu" ileri sürülmektedir. Ancak bu yaklaşımın, devrini ta-

mamlamış ön yargılara dayandığı da vurgulanmaktadır (E. Liefmann – Keil 1961; akt : Dilik 1991 : 55). Bir başka bakış açısında ise, olumsuz psikolojik etkiyi "muhtaçlık tespiti araştırmalarından" çok, muhtaçlığın kendisinde aranmanın daha uygun bir yaklaşım olacağı üzerinde durulmaktadır. Çünkü "muhtaçlığı gidermede kullanılan çeşitli araçlardan birisi olan ve kendi içinde tutarlı bir sisteme, düzenli bir idari yapıya ve ehil personele sahip olarak uygulandığı zaman başarılı sonuçlar alındığı, örnekleriyle pek çok ülkede görülmüş bulunan sosyal yardımların, muhtaçlığı giderici bu fonksiyonu ile ve temelindeki karakteri icabı olumsuz değil, olumlu psikolojik etki yaratmakta olduğunu iddia etmek mümkündür" (Çengelci 1993 : 27). Sosyal yardımın bir diğer olumsuz özelliği olarak; sadece muhtaç olanlara yardım yapılmasının çoğu zaman tembellik ve israfı teşvik edeceği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca sosyal yardımın, tasarruf ve servet oluşturma düşüncesini de olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir. (Rüstow 1956 ; akt : Dilik 1991 : 56).

Diğer bir olumsuz yön olarak da, sosyal yardımların uygulama sürecine ilişkin bazı aksaklıkların, insanların psikolojisine olan olumsuz yansımalarıdır. Muhtaçlık standartlarının olmaması; sosyal yardım kuruluşlarının her birinin muhtaçlığı belirlemede farklı kriterler uygulaması; yukarıda da değinildiği gibi daha çok, yardımların yeterli, doyurucu, ihtiyaç karşılayıcı olmamasından kaynaklı farklı yardım kuruluşlarından yardım alma gayretleri; yardım alma sürecindeki bürokratik işlemlerin çokluğu ve yıldırıcılığı gibi unsurlar muhtaç bireyleri olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca bu gibi durumlar, kaynakların boşa gitmesine etkili kullanılamamasına neden olmaktadır. Aslında uygulama sürecine ilişkin olarak değerlendirilen bu olumsuz yönler,

sosyal yardımın doğasından kaynaklı gibi değerlendirilmemelidir. Bunlar daha çok yanlış uygulamaların, sistemsizliğin, organizasyonsuzluğun ortaya koyduğu olumsuzluklardır. Yani burada ortaya konulmak istenen olumsuz yön, sosyal yardımların sevk ve idare edilmesinde yanlış uygulamaların da ortaya çıkabileceği riskidir.

YOKSULLUK ve SOSYAL YARDIM İLİŞKİSİ

Yoksulluk sorununun ortaya çıkmasında rol oynayan nedenlerle ve nasıl sona erdirileceği ile ilgili birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşler kapsamında yoksulluk sorununa ilişkin değerlendirilen önlem ve önerilerle ilgili, kısa sürede etkili çalışmaların yapılmasına ve bu çalışmaların herkes tarafından desteklenmesine ilişkin türlü güçlükler bulunmaktadır. Ayrıca bu önlem ve öneriler geniş bir kesim tarafından kabul görüp desteklenirse, ortak mücadele etmeye karar verilse bile, yoksulluğu çok kısa sürede ortadan kaldırmak mümkün değildir. Ayrıca çok hızlı değişme ve gelişmelerin yaşandığı günümüz dünyasında, bazı bireylerin bu değişme ve gelişmelere ayak uyduramayıp geride kalması, yoksullaşması da her zaman için mümkündür. Toplumsal, ekonomik ve politik nedenlere dayalı yoksulluğun yanı sıra, bireysel nedenlere dayalı yoksulluk durumu da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, özürli olmaya ve daha yüksek gelir getirici bir işte çalışamamaya bağlı yoksulluk durumu da söz konusudur. Yoksulluğu tamamen ortadan kaldırma çabaları her zaman için devam edecektir. Ancak, hemen her toplumda, çeşitli nedenlere dayalı yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürmeye çalışan bireyler de genelde varlığını koruyacaktır. İşte bu noktada yoksullara yardım edilmesi konusu büyük önem kazanmaktadır.

Yoksul bireylere yapılacak sosyal yardımlar sayesinde, onların ihtiyaçları karşılanarak yaşamlarını sürdürmelerine destek olunacaktır. Çünkü yoksulların, uzun ve zorlu uğraşları gerektiren yoksulluğu ortadan kaldırma çabalarının sonucunu bekleyecek zamanları yoktur. Onların yaşamak için yeme, içme, giyinme, barınma, sağlık vb. temel ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu vardır. Hiçbir gelire sahip bulunmayan veya ihtiyaçlarını karşılamayacak kadar düşük geliri olan yoksul bireylerin sosyal yardımla desteklenmeleri, onların insanca yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlama açısından kaçınılmaz bir zorunluluktur. Kısa bir dönem sosyal yardım alarak, bütün sorunlarıyla başa çıkabilen ve yardımsız, tekrar kendi ayakları üzerinde durarak, yaşamını sürdürebilen bireylerin yanı sıra; uzun süre sosyal yardıma ihtiyaç duyan bireyler de bulunmaktadır.

Sosyal yardım, tabii ki tek başına, yoksulluk sorununun çözümü değildir; ancak yoksul bireylerin, kısa vadede en büyük desteğidir. Bazen bu destek ömür boyu da sürebilmektedir. Bireylerin yaşamını sürdürmeye yönelik geçimlerini temin etmelerine yardım veya geçimlerini temin etme devletin temel görevidir. Bu görev insan hakları açısından da büyük önem taşımaktadır. Herkesin yaşamını sürdürme hakkı olduğuna göre, bu hakkını birey elinde olmayan nedenlerle kullanamıyorsa, bu birey için en büyük destek devletin organize ettiği hizmet ve yardımlar olacaktır. Özellikle şehirlerde, insanların birbirlerine yabancılaşmalarının arttığı, sosyal itilmişliğin gündeme geldiği, ilişkilerin gün geçtikçe resmilleştiği günümüzde geleneksel metotlarla yardımlaşma da önemini yitirmeye başlamıştır. Türk toplumunda hala geleneksel yardımlaşma az da olsa yerini korumakta; ancak bireylerin yoksulluk sorunlarına tam çözüm olamamaktadır.

Bu da yardımların uzun süreli etkili ve yeterli olmayışına dayalı bir sonuçtur. Ayrıca 2000'li yıllara girerken, sosyal yardımların sosyal devlet anlayışıyla, organize bir şekilde ve etkili olarak, belli kurallara bağlı ve sosyal güvenliği sağlar nitelikte, devletçe yapılması büyük önem taşımaktadır. Muhtaç bireylere yapılan aynı ve nakdi yardımlar aracılığıyla bireyin gelir güvencesi de garanti altına alınmış olmaktadır. Tabii ki bu durum, yardımların nitelik ve niceliği, ayrıca süresiyle ilgili bir konudur. Sosyal yardım alabilmek için bireylerin prim yatırma zorunluluğu yoktur. Sosyal yardım sosyal güvenliğin primsiz sistemi veya rejimi olarak adlandırılmaktadır. Devletçe yardım yapılması, bireyin yaşamını sürdürebilmeye dönük ihtiyaçlarının karşılanmasını garanti altına alan bir süreçtir. Geleneksel yardımlaşma metotlarında bu garanti söz konusu olmayabilir. Ayrıca karşılıklı yardımlaşmada bireyin onurunun incinmesi söz konusu olabilmektedir. Oysa devletin mevzuata bağladığı ve bir lütf olarak değil de, bir görev olarak gördüğü ve muhtaç bireylere aktardığı sosyal yardımlar sayesinde bireyin gelir güvencesi sağlanmış olmaktadır. Ancak, muhtaç – yoksul bireyin ömür boyu gelir güvencesini sağlamak devletin bir görevi olmakla beraber esas amaç; bireyin gelirini tekrar kendi başına elde edebilmesine, üretken olmasına yönelik girişimlerin yapılması, önlemlerin alınması ve bu yolda bireyin teşvik edilmesi olmalıdır. Sosyal yardımın temelinde, görüldüğü gibi, gelirden mahrum olma, muhtaç – yoksul olma durumlarında, birey için bir kurtarıcı rol oynaması, bir garanti sağlaması yatmaktadır; yoksa bir bağımlılık yaratması değil.

ARAŞTIRMA AÇISINDAN ELE ALINAN SOSYAL YARDIM PROGRAMLARI

Diğer birçok ülkede olduğu gibi, şu anda Türkiye'de de, devletin yoksul veya

muhtaçlara yönelik sosyal yardım programları, bulunmaktadır. Ancak Türkiye’de, bir “sosyal yardım sisteminin” varlığından söz etmek mümkün görünmemektedir. Çünkü sosyal yardım programlarının ortak bir idari yapısı bulunmamaktadır. Yardım programlarının aynı çatı altında yer almamasından ve uygulamalarda ortak bazı standartlardan hareket edilmemesinden kaynaklı, oldukça dağınık bir görünüm ortaya çıkmaktadır.

Tuncay (1998: 71 – 93) sosyal yardımları; 1. tazminat karakteri taşıyan sosyal yardımlar, 2. koruma karakteri taşıyan sosyal yardımlar olarak iki grupta ele almıştır.

Tazminat karakteri taşıyan sosyal yardımlar; a.muhtaç asker ailelerine yardım, b. vatan hizmetinde bulunmuş “İstiklal Madalyası” sahiplerine yardım, c. görevleri nedeniyle yaralanan veya ölen bazı kamu görevlilerine yardım, d.yabancı ülkelerde Türk kültürüne hizmet eden öğretmenlere yardım olmak üzere dört ana yardımdan oluşmaktadır.

Koruma karakteri taşıyan sosyal yardımlar ise; a.kimsesiz, muhtaç yaşlılara yardım, b.yoksul ve muhtaç vatandaşlara yardım olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmaktadır.

Sözer (1998: 35 – 197) ise Tuncay (1998)’in “tazminat karakteri taşıyan sosyal yardımlar” diye adlandırdığı sosyal yardımları, Türkiye’de Sosyal Hukuk adlı çalışmasında; sosyal tazmin başlığı altında; 1. askerlere yönelik sosyal tazmin, 2. kamu görevlilerine yönelik sosyal tazmin, 3. sivilere yönelik sosyal tazmin alt başlıklarında ele almıştır.

Sosyal tazminleri sosyal yardım kavramının dışında tutan Sözer (1998: 30, 86 – 108), sosyal yardımları dört ana başlık altında ifade etmektedir. Bunlar; 1. tüm muhtaç vatandaşlara yapılan

sosyal yardımlar, 2. muhtaç yaşlı, malul ve sakatlara yapılan sosyal yardımlar, 3. muhtaç sanatçılara yapılan sosyal yardımlar, 4. doğal afetlerden zarar görenlere yapılan sosyal yardımlardır.

Bu çalışmada, kamu yardımları olarak da adlandırılan devletin yaptığı sosyal yardımlar üzerinde, odaklaşmış, bunun dışında kalan diğer tüm sosyal yardım programları veya sosyal yardım kuruluşları ile ilgili ayrıntılara yer verilmemiştir.

Bu çalışma kapsamında Türkiye’deki en temel ve en yaygın sosyal yardım programları olması sebebiyle, üç ayrı sosyal yardım programı üzerinde durulmuş ve bu programlardan yararlanan yoksul veya muhtaç bireylerle ilgili bir araştırma gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu programlar,

1)1976 tarihli 2022 sayılı Yasayı dayanak alan kimsesiz, muhtaç yaşlı, sakat ve malüllere yönelik sosyal yardımları, 2) 1986 tarihli 3294 sayılı Yasayı dayanak alan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarınca yapılan sosyal yardımları, 3) 1983 tarihli 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanununu dayanak alarak hazırlanan Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği kapsamında, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunca yapılan sosyal yardımları kapsamaktadır. Bu programlar, aşağıda ayrı başlıklar altında ana hatlarıyla ele alınacaktır.

2022 sayılı Yasa ile yaşlı, malul ve sakat olanlara sosyal yardım yapılması amaçlanmış; ancak yaşlı, malul ve sakatlara aylık bağlanması şeklinde uygulanan bu yardımın yapılabilmesi için yasada belli şartlar getirilmiştir (31.10.1976/15749, Resmi Gazete).

Bu yasadaki yararlanmak isteyenlerle ilgili şartlar aşağıda ele alınmıştır:

1. 65 yaşını doldurmuş olma,

2. Kendisine kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmama,
3. Sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne isim altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlanmayan,
4. Nafaka bağlanmamış veya bağlanması mümkün olmayan,
5. Mahkeme kararıyla veya doğrudan doğruya kanunla bağlanmış herhangi bir devamlı gelire sahip bulunmayan,
6. Muhtaçlığını İl veya İlçe İdare Heyetlerinden alacakları belgelerle kanıtlama,
7. T.C. vatandaşı olma (2022, md. 1/1)

Ayrıca 65 yaşını doldurmadiği halde başkasının yardımı olmaksızın hayatlarını devam ettiremeyecek şekilde malul olduklarını tam teşekküllü hastanelerden alacakları sağlık kurulu raporu ile kanıtlayanlarla, durumlarına uygun bir işe yerleştirelemeyen sakatlarından yukarıda belirtilen şartları taşıyan Türk Vatandaşlarına da aynı ölçüde aylık bağlanır (2022, md. 1/4).

3294 sayılı Yasa'nın amacı "fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir" (3294, md. 1) şeklinde belirtilmiştir.

Yasa'dan yararlanabilme şartları aşağıda ele alınmıştır:

1. Fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda olma,
Kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmama ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir elde etmeme,
2. Geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma yararlı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek özelliğe sahip olma, (3294, md. 2).
3. T.C. vatandaşı ve Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş olma (Güzel ve Okur

1990: 492). (3582 sayılı Yasayla değişik 1. Madde).

İkinci maddede yer alan (2022 sayılı Kanuna göre aylık alan kişiler dahil) ifadesi 3582 sayılı Yasa değişikliği ile maddeden çıkarılmıştır. Böylece 2022 sayılı Yasadan yardım alan bireyler de bu Yasadan yararlanabileceklerdir (Güzel ve Okur 1990: 493). Ayrıca 2828 sayılı SHÇEK Yasası kapsamına girmiş olan muhtaçlar da bu Yasadan yararlanabilecekler kapsamındadır (Sözer 1998: 88).

1983 tarihli ve 2828 sayılı Yasayı dayanak alarak hazırlanan SHÇEK Aynı ve Nakdi Yardım Yönetmeliğinin amacı "yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve hayatlarını en düşük seviyede dahi sürdürmekte güçlük çeken kişilere ve ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde aynı ve nakdi yardım yapılmasına dair esas ve usulleri düzenlemek" (Yönetmelik md. 1) şeklindedir. Bu yönetmelik için gerekli şartlar şunlardır:

1. Korunma kararına bakılmaksızın çocukların muhtaç durumda olması,
2. Kişi veya ailelerin muhtaç durumda olması ve bu muhtaçlığının sosyal inceleme ile tespit edilmesidir (Yönetmelik md. 12).

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma, yoksul ve muhtaç olduğu kabul edilen ve sosyal yardım programı ve kurumlarından yararlanan bireylerin; genel özelliklerini, yaşam koşullarına ilişkin özelliklerini ve sosyal yardım aldıkları program ve yoksulluklarına ilişkin değerlendirmelerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu sayede, yoksulların genel özelliklerinin yanı sıra, sosyal yardımların yeterliliğinin değerlendirilmesi ve yardım alma sürecinde karşılaşılan sorunların ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca sosyal yardım programlarının uygulamalarına i-

lişkin farklılıkların ortaya konulması da amaçlanmaktadır.

Bu genel amaç çerçevesinde; "a. yoksul bireylerin genel özelliklerine ilişkin bilgilere, b. sosyal güvenlik, çalışma yaşamı ve gelir ile ilgili bilgilere, c. yoksulluğa ilişkin bilgilere, d. yararlanan sosyal yardım programları ve bu programlar kapsamında verilen sosyal yardımlara ilişkin bilgilere" ulaşılmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN TANIMLAR

Yoksul Birey

Ankara'nın Mamak İlçesinde yaşayan; araştırma kapsamında ele alınan üç sosyal yardım programından herhangi birine dayalı olarak sosyal yardım alan birey. Bu bireyler, muhtaç durumda oldukları tespit edilen bireyler olup, bu yasalardan herhangi birisine dayalı olarak aynı ve/veya nakdi türden sosyal yardım almaktadır.

Sosyal Yardım Programı

3294 sayılı Yasa, 2022 sayılı Yasa ve SHÇEK Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliğinin her biri kendi başına bir sosyal yardım programı olarak kabul edilmiştir. Araştırmayla ilgili değerlendirme ve yorumlarda bu kısaltma ve isimlerle kullanılmıştır.

Sosyal Yardım

Bu araştırmada yukarıda adı geçen üç sosyal yardım programına dayalı olarak aynı ve/veya nakdi türden yapılan yardım. 2022 sayılı Yasaya dayalı olarak yapılan sosyal yardımlar, sadece nakdi olup; ilgili kişiye aylık bağlanması yoluyla, periyodik olarak ödeme yapılmaktadır. SHÇEK Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliğine dayalı olarak yapılan sosyal yardımlar da uygulamada şu an sadece nakdi olup; ilgili kişiye bir veya en fazla iki defalık geçici ödeme veya belirlenen sürelerde aylık bağlanması yoluyla yapılmaktadır. 3294 sayılı Yasaya dayalı olarak yapı-

lan sosyal yardımlar ise, hem aynı, hem nakdi yardımlar olabilmektedir.

Ayni Yardım

Bu araştırmada; sosyal yardım alan bireylere, yiyecek, giyecek, yakacak vb. türden yapılan yardımlar.

Nakdi Yardım

Bu araştırmada; sosyal yardım alan bireylere, parasal türden yapılan yardımlar.

Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 9/d ve 26.maddeleri dayanak alınarak hazırlanan yönetmelik. Araştırmada bu yönetmelik de, ayrı bir program olarak kabul edilmiş ve bulguların yorumu bölümünde kısaca "Yönetmelik" olarak da kullanılmıştır.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, daha önce ifade edilen üç sosyal yardım programına dayalı olarak sosyal yardım alıp, Ankara İli Mamak Merkez İlçesinde yaşayan bireyler oluşturmaktadır. 3294 sayılı Yasa kapsamındaki bireyler Mamak Kaymakamlığı bünyesindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına; 2022 sayılı Yasa kapsamındaki, yine Kaymakamlık bünyesindeki Mal Müdürlüğüne; Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği kapsamındaki SHÇEK İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü Genel Sosyal Hizmetler Şubesine sosyal yardım için başvuran bireylerdir.

3294 sayılı Yasa ve 2022 sayılı Yasa tamamı itibarıyla sosyal yardım içerikli yasalardır. Ancak 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yasası tamamı itibarıyla sadece sosyal yardım içerikli bir yasa değildir. Bu nedenle diğer iki sosyal yardım programının yasa numaralarıyla direkt kendileri; 2828 sayılı Yasanın ise 9/d ve 26. Maddeleri dayanak alınarak hazırlanan

Aynı ve Nakdi Yardım Yönetmeliği öne çıkarılarak vurgulamalar yapılmıştır.

Bu araştırmada üç ayrı programdan yararlanan bireyler için, ayrı örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. 3294 ve 2022 sayılı Yasa kapsamındaki için basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Aynı ve Nakdi Yardım Yönetmeliği kapsamındaki için tabakalı rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çünkü bu Yönetmeliğe göre yapılan nakdi yardımlar sürekli ve geçici olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu nedenle sürekli yardım alan bireylerin grubuyla, geçici yardım alan bireylerin grubu iki tabaka olarak düşünülmüştür (Çingir 1990) Araştırmada her üç sosyal yardım programı dikkate alındığında toplam 2593 kişilik kitleyi, 181 kişilik örneklem grubunun temsil edeceği hesaplanmıştır. Hesaplamalar her bir programa göre ayrı ayrı yapılmıştır. Ancak veriler, iptaller de düşünülerek 218 kişiden toplanmış, bu sayı en son 216'ya düşmüştür.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan "Görüşme Formu", uzman görüşleri de dikkate alınarak, araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Görüşme Formu, 1999 Haziran ayında yukarıda belirtilen üç sosyal yardım programı kapsamında yardım alan bireyler üzerinde ön deneme amaçlı uygulanmış ve sonuçta anlaşılmayan sorular üzerinde değişiklikler yapılmış, daha uygun hale getirilmiş ve bazı eklemelerde bulunulmuştur.

Görüşme Formu'nda en başta 11 değişkenli hane halkı üyelerine ait bilgiler çizelgesi yer almaktadır. Bunun dışında toplam 51 soru daha bulunmaktadır. Bireylerin eğitim seviyelerinin düşüklüğü ve aralarında yaşlıların da olması dikkate alınarak, sorular genelde kapalı uçlu sorular olarak düzenlenmiştir. Bunun yanında açık uçlu sorul-

ması önem taşıyan, açık uçlu sorular da bulunmaktadır. Bazı sorularda bireyler, birden fazla seçeneği işaretlemektedir. Bunun için bütün seçenekler okunmaktadır. Bazı sorular cevaplanmadığı, işlemediği vb. nedenlerle çıkarılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Ankara İli Mamak Merkez İlçesi sınırları içinde, yukarıda adı geçen Programların kapsamındaki bireylerden, görüşme yoluyla verileri toplayabilmek için önce ön deneme gerçekleştirilmiştir. Ön denemenin ardından, veriler, 14-7-1999 ile 9-11-1999 tarihleri arasında yaklaşık olarak dört ayda toplanmıştır. Veriler, Mamak İlçesinin mahallelerinde, belirlenen adreslerdeki evler ziyaret edilerek, yüz yüze görüşme yoluyla toplanmıştır. Görüşme 25-35 dakika arasında sürmüştür.

Araştırmada, araştırmacı ve bu araştırma için önceden eğitilen HÜ Sosyal Hizmetler Yüksekokulu'ndan bir öğrenci grubu, görüşme tekniği yoluyla 218 ayrı kişiden bilgi toplayabilmek için, yaklaşık olarak toplam 300 adrese gitmek zorunda kalmıştır. Araştırmada rastgele örnekleme yapılması nedeniyle Mamak İlçesinin hemen hemen bütün mahallelerine ulaşılmıştır

Verilerin İşlenmesi ve Çözülmesi

Araştırma kapsamındaki bireylerden "Görüşme Formu" ile toplanan tüm veriler, bir yönerge yardımıyla bilgisayara kaydedilmiştir. Verilerin işlenmesi ve çözülmesi "SPSS paket programı" aracılığı ile yapılmıştır.

Araştırmaya ilişkin verilerin bilgisayar ortamında çözülmesinde betimsel istatistik tekniklerinden yüzde, X, frekans dağılımı kullanılmıştır.

BULGULAR ve YORUMU

Araştırmada elde edilen bulgular, gelecek dönemde yaşayan kent yoksullarının tipolojisi ile ilgili temel bazı sonuçlara ulaştırması açısından önem taşımak-

tadır. Araştırmada elde edilen bulgular, dört farklı kategoride ele alınıp yorumlanmıştır. Bu kategoriler; 1. yoksul bireylerin genel özelliklerine ilişkin bulguları, 2. sosyal güvenlik, çalışma yaşamı ve gelire ilişkin bulguları, 3. yoksulluk sorununa ilişkin bulguları, 4. yararlanılan sosyal yardım programlarına ve bu programlar kapsamında verilen sosyal yardımlara ilişkin bulguları içermektedir.

Yoksul Bireylerin Genel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Bu araştırmada gecekonduda yaşayan kent yoksullarının demografik özelliklerine ilişkin görünümleri şu şekildedir: Yoksulların büyük çoğunluğu (% 66.2) büyüklüğü 1-4 kişi arasında değişen hanelerde yaşamaktadır. Ancak önemli sayılabilecek bir oranın da (% 31.0) hane halkı büyüklüğü 5-7 kişi arasında değişmektedir. Sonuç itibarıyla hane halkı büyüklüğü ortalaması 3.68'dir. Bu oranın, yoksul ailelerin, genelde kalabalık nüfuslu aileler olma özelliğini yansıttığı söylenemez. Ayrıca bu ortalamaya, ülkemizde yoksullar üzerinde yapılan araştırmalarda elde edilen bulgulara göre daha düşüktür.

Yoksul bireylerin yaş ortalaması 52.4 olarak bulunmuştur. Altmış beş ve üstü yaş grubu, diğerlerine göre en büyük orana sahiptir. 2022 sayılı Yasa kapsamında özürü ve maluller yanında, 65 yaş üstü muhtaç yaşlılar da yardım almaktadır. Bu araştırmada da, 2022 sayılı Yasa kapsamında yardım alanların büyük çoğunluğu, Yasanın yaş sınırı ile ilgili şartı gereği, 65 yaş ve üstü muhtaç yaşlılardır. Bu nedenle 65 yaş ve üstü muhtaç yaşlılar ilk sırada yer almakta, bu durum genel yaş ortalamasını da yükseltmektedir.

Yine bu nedene bağlı olarak hane halkı büyüklüğünün yüksek çıkmaması durumu söz konusudur. Yaşlı olan yoksul bireylerin çocuklarının evlenip

evden ayrılmış olma ihtimali gençlere göre daha yüksek görünmektedir. Yalnız veya sadece eşiyile yaşayan yaşlıların da araştırma kapsamında yer alması nedeniyle hane halkı büyüklüğü açısından genel ortalamanın yaş faktörüne bağlı olarak düştüğü söylenebilir. Araştırmada, şu an eşiyile birlikte yaşamını sürdürenlerin oranının çok yüksek olmaması da, yine dolaylı olarak yaş faktörünün etkisinin bir sonucudur. Çünkü yaşlılıkla birlikte ölüm riskinin arttığından yola çıkılırsa, araştırma kapsamındaki yardıma başvuran yoksul bireylerin önemli bir oranının eşinin ölmüş olmasına bir açıklama getirilebilecektir. Bir başka deyişle, araştırma kapsamında ele alınan bazı demografik göstergelerin, yaş ortalamasının genelde yüksek olmasından etkilendiği söylenebilir.

Yardım almak için başvuran yoksul bireylerin büyük çoğunluğu kadındır. Kadınlar, erkeklere göre daha çok sosyal yardıma başvurma eğiliminde görünse de, bu durum kadınların önemli bir oranının ev hanımı olmasına bağlı olarak boş zaman yaratabilmesi ve yardım almaya gidebilmesi ile açıklanabilir. Ayrıca, Türk toplumunun kültürel özelliklerinin etkisiyle erkeklerin isteme, yardım alma açısından geri planda kalmayı tercih ettikleri de düşünülebilir.

Yoksul bireylerin, % 57.2'si hiç okula gitmemiş, % 37.2'si ise ilkokul mezunu olan bireylerden oluşmaktadır. İçinde buldukları yoksulluğun temel nedenlerinden biri olarak düşünüldüğünde, eğitim seviyesinin düşüklüğü doğal karşılanmalıdır. Sonuç itibarıyla yoksul olmalarına bağlı, çocuklarına yeterli eğitim imkanı sağlayamamaları, çocukları için de gelecekte yoksulluğu getirecek etkenlerden biri olacak ve yoksulluk kısır döngü halinde kuşaklar boyu sürüp gidecektir.

Yoksul bireylerin yarıya yakını (% 46.8) evlidir. Geriye kalan grup içinde oldukça önemli bir oranda (% 34.7) eşi ölmüş olan bireyler yer almaktadır. Bekarlar ise oldukça düşük (% 11.1) bir orana sahiptir. Eşi ölmüş bireylerin yüksek oranda olması, genel yaş ortalamasının yüksekliği ve yoksulluğa bağlı yaşam standartlarının düşüklüğü, hayat şartlarının zorluğuyla ilgili olabilir.

Yoksul bireylerin en uzun süre ikamet ettikleri yerleşim birimleri arasında % 51.4'lük oranla il merkezleri başta gelmektedir. Yüzde 39.4'ü köy ve % 9.3'ü de ilçe merkezlerinde en uzun süre ikamet ettiğini belirtmiştir. Ankara gibi metropoliten bir şehir merkezinde 16 yıl ve üstünde ikamet edenlerin oranının % 69.4 olmasının, en uzun süre ikamet edilen yerleşim biriminin il merkezi olmasında etkili olduğu düşünülebilir. Ankara'da 5 yıl üzeri bir süredir yaşayanların oranı ise % 96.3 gibi büyük bir orandır. Buna rağmen köy ve ilçelerde de en uzun süre ikamet edenlerin oranının % 50'ye yakın olması, yoksul bireylerin önemli bir oranının göç olgusunu yaşadığının bir göstergesi sayılabilir.

Sosyal yardıma başvuran, gecekonduda yaşayan yoksul bireylerde özürli olanların oranı, özürli olmayanlara göre oldukça düşük olmasına rağmen (% 23.1), yine de önemli oranda özürsüzlük sorununun yaşandığından söz etmek yanlış olmayacaktır. Gecekonduda yaşayan yoksul bireylerin önemli bir oranda (% 50.5) kalp, şeker, tansiyon, kanser vb. sürekli hastalığa sahip oldukları elde edilen sonuçlardan anlaşılmaktadır.

Yoksul bireylerin çok az bir oranı (% 17.3) gazete okuyabilmektedir. Onlar için en önemli boş zaman değerlendirme ve eğlence aracı televizyon görülmektedir. Yerli – yabancı sinema ve diziler, haber programları ve belgesel-

ler en çok ilgilendikleri televizyon programlarıdır. Çünkü bu sinema, dizi ve programlarda yoksulların kendi yaşamlarına çok benzer kesitler aktarılmaktadır. Yoksul bireylerin sosyo-kültürel ve sportif faaliyetlere ilişkin görünüşünün sadece eş, dost, akraba, arkadaş ve komşuluk ilişkileri ile sınırlı kalması, yoksul insanların genel özellikleriyle çok benzeşmektedir. Bu sınırlı görünüşün dışında düşünülebiyecek, sinemaya, tiyatroya, konsere gitme, sanatsal çeşitli etkinliklere katılma veya sanatsal etkinliklerle meşgul olma, belirli hobilere sahip bulunma, kitap okuma vb. etkinlikler yoksul bireyler için öncelik sıralamasında genelde en son sıralarda yer almakta, hatta hiç düşünülmemektedir. Bu görünümün ortaya çıkmasında, onların önceliğinin temel ihtiyaçlarını karşılama çaba ve savaşımı içinde bulunmaları gösterilebilir. Günlük nafakasını kazanma uğraşı ve savaşımı içinde, sosyo-kültürel ve sportif faaliyetleri hem düşünmeleri, hem de kaynak ayırmaları zor görünmektedir.

Araştırma kapsamındaki yoksul bireylerin hemen hemen tamamına yakını (% 90.3) gecekonduda oturmaktadır. Yüzde 54.2'si ev sahibi iken, % 29.6'sı kiracı konumundadır. Yüzde 16.2'si ise ev sahibi olmayıp kirasız olarak gecekonduda oturmaktadır. İçinde buldukları zor yaşam şartları, bazen ev sahibi olma durumunun avantajını bile unutturabilmektedir. Kiracılar içinse, harcama kaleminin artması nedeniyle dezavantaj söz konusudur. Araştırma esnasında yapılan gözlemlerde, yoksulların çok kötü mimari özellikte, sağlıksız, dar, yetersiz eşyaya sahip evlerde barındıkları, kıt kanaat geçinmeye çalıştıkları bütün açıklığıyla görülmektedir. Çevresel şartları da pek sağlıklı görünmeyen gecekondu mekanlarında yaşayan bu yoksulların giyim kuşamları, sahip oldukları kötü yaşam standartları ile yoksulluk olgusunu çok iyi yan-

sıttıkları düşünülmektedir. Araştırmaya ilişkin elde edilen bulgulardan da anlaşılabacağı üzere, genelde göç sürecini yaşadıkları, Ankara'ya dışarıdan geldikleri söylenebilir. Büyük şehrin yapısal değişme sürecinde, zor yaşam şartları altında yaşamlarını sürdürmeye çalışan bu yoksulların ortalama yaşam standartlarının çok altında kaldıkları izlenmektedir. Bu açıdan yoksulluğun, ortalama yaşam standartlarının sağlanması, hatta yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik alınacak politika tedbirleriyle azaltılmaya çalışılmasının büyük önem taşıdığı açık bir şekilde ortadadır.

Sosyal Güvenlik, Çalışma Yaşamı ve Gelire İlişkin Bulgular

Araştırma bulgularına bakıldığında, sosyal güvencesi olmayan bireylerin oranı % 79.2 ile oldukça yüksektir. Bu oranı, şu an çalışmayanların % 84.7 gibi yüksek bir oran olduğunu göz önüne alarak, doğal karşılamak gerekir. Ayrıca yoksul bireylerden geçmişte çalışıp emekli olan, dolayısıyla herhangi bir sosyal güvenceye sahip olanların oranının çok yüksek olmadığı da, bulgulara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmayan bireylerden, emeklilik nedeniyle şu an çalışmıyorum diyenlerin oranı % 1.6'dır. Geçmişteki düzenli gelire ve sosyal güvenceye sahip olma durumudur. Yoksul bireyler bunun nedenlerini genelde yaşlılık, özürsüzlük ve hastalık gibi olumsuz bireysel özelliklerine, işsizlik vb. gibi yapısal sorunlara dayandırmaktadır. Buradaki yaşlılık, özürsüzlük ve hastalık gibi bireysel özelliklerin ön planda neden olarak görülmesi, yoksul bireylerin yaş ortalamalarının yüksek olması dolayısıyla yaşlılığa bağlı güçsüzlük ve sürekli bir hastalığa sahip olma durumu ve kendilerini özürsüzlük durumlarına bağlı yetersiz görmeleri ile ilgili olabilir. Dolayısıyla çalışmama ve herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmama durumlarına

bağlı olarak da bu bireylerin büyük çoğunluğunun yaşamak ve ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal yardıma başvurmaktan başka çareleri kalmamakta, çoğu yoksul birey için sosyal yardım, yaşamlarını devam ettirmelerinde büyük destek sağlamaktadır. Nitekim sosyal yardımdan başka bir gelir kaynağının olup olmadığı sorusuna yoksul bireylerin % 59.5'i sosyal yardımdan başka bir gelirin olmadığı yönünde cevap vermişlerdir. Yüzde 40.5'i sosyal yardım dışında bir gelire sahip olduğunu, bu gelirin ise hane halkından birinin çalışmasıyla, hane halkından birinin emekli maaşıyla; akraba, komşu yardımıyla veya kendi adına serbest olarak yaptığı işlerden elde edildiğini belirtmiştir. Ancak buna rağmen, elde edilen gelirin çok yetersiz olması ve temel ihtiyaçlarını karşılamada beliren zorluklar nedeniyle bu bireyler de sosyal yardıma başvurmuşlar ve sosyal yardımlardan yararlanmışlardır. Gelire ilişkin bulgulara bakıldığında bunu açık bir şekilde görmek mümkündür. Araştırma kapsamındaki yoksul bireylerin aile bireylerinin tümünün gelirlerine bakıldığında % 60.6'sının asgari ücretin altında kaldığı, diğerlerinin ise asgari ücretin biraz üstünde bir gelire sahip oldukları belirlenmiştir.

Yoksulluk Sorununa İlişkin Bulgular

Yoksul bireylerin yoksulluk sorununa ilişkin bulgular ele alındığında, oldukça çarpıcı ve önemli sonuçlara rastlanmıştır. Yoksul bireylerin yoksulluk içinde yaşamalarının ortaya çıkardığı diğer sorunlarla ilgili olarak en fazla ifade edilenler sırasıyla, yeterli yiyecek alamama dolayısıyla yeterli beslenememe, yeterli giyecek alamama, sürekli moralsizlik, yetersiz beslenmeye bağlı zayıflık, en temel ihtiyaçları bile karşılayamama, yetersiz beslenmeye bağlı hastalıklara yakalanma, çocuklarının eğitiminde yetersizlik, hane halkı ilişkilerinde gerginlik ve geçimsizlik, insani

şartlar altında yaşayamama gibi sorunlardır. Görüldüğü gibi yoksulluk, kompleks bir sosyal sorun olarak zincirleme birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar, beslenme, giyinme vb. temel ihtiyaçları karşılayamama bu nedenle de, sağlıklı bir bünyeye sahip olmamanın yanı sıra, moral vb. gibi psikolojik ihtiyaçları karşılayamamaya, hane halkı ilişkilerinde gerginlik ve geçimsizliğe, çocukların eğitimlerini karşılayamamaya ilişkin sorunlardır. Yoksul bireyler, bu sorunların çoğunu aynı anda yaşadıklarını da ifade etmektedirler. Kısaca, yoksulluğun tekil değil, çoğul özelliklere sahip çeşitli sorunsal sonuçlara yol açan dolayısıyla yoksul bir ailenin yaşamını bütüncül bir bakış açısıyla ele almasını mutlak gerekli kılan bir sosyal sorun olduğu apaçık ortada durmaktadır. Bu kadar önemli sonuçlara yol açan bir sosyal sorunun nedenlerine inmek ve neden-sonuç ilişkisi içinde, bütüncül bakış açısıyla değerlendirme yapmak, neden-sonuç ilişkisi sürecinde ön plana çıkan öncelikleri belirlemek ve bu önceliklere göre çözüm önerileri getirmek büyük önem taşımaktadır.

Yoksul bireylerce ifade edilen yoksulluk nedenleri, en çok ifade edilmiş sırasına göre hayat pahalılığı, işsizlik, eğitimsizlik, yaşlı ve güçsüz olma, gelir dağılımındaki dengesizlik ve adaletsizlik, bir işe yönelik beceri ve yetenek eksikliği, özürülü olma, büyük kente uyum sağlayamamadır. Yoksulluğun yoksul bireylerce ifade edilen nedenlerine baktığımızda, hemen hemen tamamının yine ülkesel düzeyde en ön sıralarda ele alınan yapısal sorunlara paralel bir görünüm sergilediği açıkça görülmektedir. Buradan yola çıkarak, ülkemizdeki yapısal sorunların en önde gelenlerinin sonuç itibarıyla o ülkede yaşayan birey ve aileleri, en büyük ortak sorun ve olumsuzluk olarak, yoksulluğa ve muhtaçlığa götürdüğü tar-

tışma götürmeyen bir gerçek olarak vurgulanabilir.

Bu denli çok ve karmaşık sorunlarla baş etme savaşı veren bireylerin ekonomik olarak güçlü, kendi kendilerine yeten, her istediklerini alabilen, diğer bireylerle kıyasla yaşam standartları ve statüleri düşük olmayan bireyler olmadıkları da apaçık ortadadır. Bu süreci yaşayan bireylerin kendilerini, yukarıda ifade edilen özellikler açısından olumlu değerlendirmeleri de uzak ihtimaldir. Nitekim, araştırma bulguları da bunu doğrulamaktadır. Yoksul bireylerin % 53.7'si ekonomik durumlarını başkalarına göre daha düşük olarak değerlendirenken, bir başka deyişle görece yoksulluk içinde olduğunu ifade ederken, çok dikkat çekicidir ki, % 35.5 gibi önemli bir oranı da kendilerini temel ihtiyaçları (yiyecek, giyecek, barınma, ısınma, sağlık vb.) karşılayamaz durumda, bir başka deyişle mutlak yoksulluk içinde olduklarını ifade etmiştir. Kendisini orta halli olarak değerlendirenlerin oranı ise ancak % 10.8'dir.

Yararlanılan Sosyal Yardım Programlarına ve Bu Programlar Kapsamında Verilen Sosyal Yardımlara İlişkin Bulgular

Buraya kadar sahip olduğu özelliklerle tanıtılmaya çalışılan bu yoksul grubun, tüm bu nedenlerle sosyal yardım programlarına başvurması ve yardım talebinde bulunması da kaçınılmaz olmaktadır. O zaman, bir taraftan yoksulluğu azaltmaya yönelik politikalar üzerinde çalışılırken, diğer taraftan yoksulların sorunlarına acil çözüm olabilecek sosyal yardım programlarının tartışılmasının gerekliliği ortadadır. Sosyal güvenliğin sağlanması açısından çok büyük katkıyı ve görevi yerine getiren sosyal yardım programlarının, yoksulların sorunlarının çözümünde daha etkili olabilmeleri açısından daha da geliştirilmeleri şarttır.

Araştırma kapsamında ele alınan mevcut üç sosyal yardım programından yararlanan yoksul bireylerin, sosyal yardım programları ile ilgili görüşlerine ilişkin bulgular ise, ana hatları ile şu şekilde görülmektedir:

Yoksul bireylerin % 94.4 gibi çok büyük bir oranı, şu an kayıtlı olunan sosyal yardım programından elde edilen sosyal yardımın, ihtiyaçlarını karşılamadığını ifade etmiştir. Her üç sosyal yardım programından yararlanan bireylerde de, benzer ve yüksek oranlarda sosyal yardımı yeterli görmeme eğilimi görülmektedir. Verilen yardımlar asgari ücretle kıyaslandığında, SHÇEK Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği kapsamında yapılan yardımlar asgari ücretin yaklaşık üçte birine, 2022 sayılı Yasa kapsamında yapılan yardım ise asgari ücretin yaklaşık dokuzda birine karşılık gelmektedir. 3294 sayılı Yasa kapsamında belli bir yardım oranı bulunmamakla birlikte, benzer şekilde oldukça düşük oranlı yardımlar yapılmaktadır. 3294 sayılı Yasa kapsamında diğerlerinden farklı olarak nakdi yardımların yanı sıra yine çok düşük miktarlarda yiyecek, yakacak vb. ayni yardımlar da yapılmaktadır. Görüldüğü gibi verilen sosyal yardımlar bir asgari ücret miktarına bile eşit görünmemekte, hatta kat kat altında kalmaktadır. Adı üstünde asgari ücret, asgari geçim düzeyini ifade eden bir kavramdır. Bu durumda yardım alan bireyler, asgari geçim düzeyinde dahi yardım alamamaktadır. Kaldı ki, bu oranlardaki asgari ücretin bile günümüz koşullarında asgari geçimi sağlamakdan çok uzak olduğu tartışmasız bir gerçektir. Bu araştırmada, sosyal yardımları yeterli görmeyen bireylerin, yine çok büyük bir oranı (% 90.4), sosyal yardımların "temel ihtiyaçları karşılayacak kadar" olmasını istemektedir. Güç yaşam şartları ile uğraşmaktan bıkan, yorulan artık ne yapacağını bilemeyen yoksul

bireyler fazlasını istemek, düşünmek bir yana, sadece temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bir yardıma dahi razı gelmektedir. Çünkü, onlar için öncelikli önemli olan yaşamlarını sürdürebilmedir. Şu anda en çok ihtiyaç duydukları ise, sadece yaşamlarını sürdürmelerini temin edecek kadar gelirdir. Zira bu araştırmada yoksul bireylerin sosyal yardım veya sosyal yardım dışı elde ettikleri diğer gelirleri harcadıkları yerleri gösteren bulgular, temel ihtiyaçlarını karşılama çabalarının açık bir kanıtıdır. Yoksul bireyler önem sırasına göre elde ettikleri gelirleri en çok beslenme, elektrik-su-telefon vb. sabit giderler için, sağlık giderleri için, giyecek için ve kira için harcamaktadır. Görüldüğü gibi, temel ihtiyaçlar dışında bir harcama kalemi görünmemektedir. Elde edilen gelir, bir anlamda yoksul bireylerin yaşamının şekillenmesini direk etkilemekte ve yaşamı sadece devam ettirebilme, temel ihtiyaçları karşılayabilmeyi içeren bir amaç üzerine şekillendirmektedir. Ancak, şu anki sosyal yardım oranları bunu dahi sağlamakdan çok uzak görünmektedir.

Yoksul bireyler nitelik ve nicelik olarak yeterli görmeseler de, bu sosyal yardımları, başka gelirleri olmadığı için ve mecbur oldukları için alma zorunluluğu hissetmekte ve yardım almaya başvurmaktadır. Sosyal yardım almaya başvuran yoksul bireyler, çeşitli duygu ve düşüncelere sahip olabilmektedir. Bu duygu ve düşünceler en çok ifade edilenden başlamak üzere sırasıyla, ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sevinç duygusu, utanma, üzüme, yardım almanın zor gelmesi, onurunun kırılması, moralinin bozulması, eksiklik hissi ve moralinin yerine gelmesi olarak sıralanmaktadır. Yoksul bireyler genelde hem olumlu, hem olumsuzluğunu içeren birden fazla duygu ve düşünce belirtmiştir. Yoksul bireyler, hiç de alışık olmadıkları bir şekilde yardım aldıkları kuruluşun

luşun görevlileri ile yüz yüze gelmekte ve onlardan yardım istemek durumunda kalmaktadır. Bu durum da bireyleri incitebilmekte, başkasına muhtaç olma duygusunun beraberinde getirdiği utanma, yardım almada zorlanma vb. duygu ve düşünceleri yaşatabilmektedir. Bunun yanı sıra yardım almasına, ihtiyaçlarını bir nebze olsun karşılayacak olmasına bağlı olarak sevinebilmektedir. Bu süreçte yapılan, muhtaçlığı belirlemeye yönelik sorgulama ise, zaman zaman onur kırıcı olabilmektedir. Kısaca yoksul bireyler, bu süreçte olumlu-olumsuz karmaşık duygu ve düşünceler içinde olabilmektedir.

Yoksul bireylerin % 92.5 gibi büyük bir oranı, genelde, ülkemizde yoksullara yapılan sosyal yardımları da yeterli görmemektedir.

Bu sonucun ortaya çıkmasında, ülkemizde dağıtık bir yapıya sahip olan sosyal yardımların, yoksul bireylerin sorunlarını çözecek etkililikte olmamasının, nitelik ve nicelik olarak yetersiz kalmasının ve bir sistem dahilinde tüm yoksul bireylere ulaşamamasının etkili olduğu söylenebilir. Görüldüğü gibi sosyal yardımlara programlar düzeyindeki bakış açısı, ülke düzeyindeki bakış açısıyla paralellik göstermektedir.

Yoksul bireyler, yoksullara yönelik olarak olması gereken diğer sistem, hizmet ve yardımlara ilişkin görüşlerini de ifade etmişlerdir. Bu görüşler en fazla ifade edilme oranına göre sırasıyla şu şekildedir:

Yoksul bireylerce maaş ve asgari ücretin artırılması, yoksullara yapılan aynı ve nakdi yardımların temel ihtiyaçları karşılayacak şekilde ve daha fazla, daha uzun süreli olması istenmektedir. Yoksul bireylerin maaş ve asgari ücretin artırılmasını istemesi, toplumdaki dengesiz gelir dağılımından olumsuz etkilenmelerinin tepkisel bir sonucu gibi düşünülebilir. Aslında bu talep,

yoksulluğun ortaya çıkmadan önlenmesi açısından gerçekçi bir talep gibi görünmektedir. Öte yandan yoksul bireylér, eğer maaş ve asgari ücret artırılmıyorsa, hiç olmazsa sosyal yardımlar daha yeterli ve daha uzun süreli olsun düşüncesine de sahip görünmektedir. Bu durum, yoksul bireylerin her halükârda kendilerini garantiye alma, temel yaşamsal ihtiyaçlarını rahat karşılama düşüncesi içinde olduklarının bir göstergesidir.

Yoksul bireylerin ikinci en büyük oranda dile getirdikleri istekleri sağlık giderlerinin tümünün karşılanmasıyla ilgilidir. Bu durum, yoksul bireylerin çoğunun (% 79.2), sosyal güvencesinin olmamasına bağlı olabilir. Günümüzde her alanda olduğu gibi sağlık giderlerinin de önemli oranlarda artması, geçimini zorlukla karşılayan yoksul bireyi düşündürmektedir. Çünkü, eğer hastalanırsa sosyal güvencesinin olmamasına da bağlı olarak ne yapacağını bilememektedir.

Yoksul bireyler iş yeri açma veya iş olanağı, bunlar olamıyorsa işsizlik sigortası sağlanmasıyla ilgili beklentiye de sahiptir. Burada da yine gelir güvencesini sağlama içgüdüleriyle ya o, ya o şeklinde alternatifli bir istek söz konusudur.

Yoksul bireylerin dile getirdikleri en önemli görüşlerinden birisi, yardımları daha iyi organize edecek sistemlerin oluşturulmasıyla ilgilidir. Bu sistemlerle ilgili beklentileri; sistemlerin sosyal güvenceyi sağlaması, gerçek yoksulları araştırması ve adaletli yardım yapması ile ilgilidir.

Yoksul bireyler, ev edinme olanağının sağlanmasını da istemektedir. Çünkü, hemen hemen tamamına yakını, gecekondu gibi olumsuz fizik ve sağlık koşullarına ve olumsuz çevresel koşullar ile alt yapı eksikliğine sahip mekanlar-

da, ev kendilerinin bile olsa yaşamak istememektedirler.

Ayrıca çocukları için daha iyi eğitim imkanlarının sağlanmasını istemeleri, onların gelecekte kendileri gibi yoksul olabilecekleri kaygısına bağlı olabilir. Hiç olmazsa eğitimle, çocuklarının daha iyi koşullara erişebileceğini düşünmektedirler.

Görüldüğü gibi yoksul bireyler, yaşamlarını sürdürebilmeleri ve kendilerini gerçekleştirebilmeleri için daha iyi iş imkanı, daha iyi ücret istemekte ancak bunlar olmazsa genelde gelir güvencelerinin sağlanmasını temin edici düzenlemeler istemektedir. Ayrıca yardımların daha iyi organize olmuş bir yardım sistemi kapsamında nitelik ve nicelik olarak yeniden düzenlenmesi, objektif değerlendirme kurallarına bağlanması gibi isteklere de sahiptirler.

Sosyal yardım alan yoksul bireylerin ancak % 68.1'i, sosyal yardım almadan önce evde, sosyal yardım yapan kurum yetkilileri tarafından sosyal incelemeye tabi tutulduklarını belirtmiştir. Sosyal inceleme yapma oranı SHÇEK Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği kapsamında en yüksek, 2022 sayılı Yasa kapsamındaki yardımlarda ise en düşüktür. Bu durum, sosyal yardım programlarının her üçünde de, sosyal incelemeye aynı oranda önem verilmediğinin bir göstergesi olabileceği gibi, bu konuda uzman personelin eksikliğine bağlı bir sonuç da olabilir. Araştırma sürecinde görülmüştür ki, Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği kapsamında yapılan sosyal yardımlar dışında, diğer programlarda kadrolu sosyal hizmet uzmanı çalışmamaktadır. Zaten buna bağlı olarak da, bulgulara, Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği kapsamında genelde yardımda bulunan sosyal hizmet uzmanının yanı sıra kurumdan bir memur olarak ifade etseler de kurumdan edinilen bilgiye

göre sosyal hizmet uzmanlarının sosyal incelemeye gittiği, ancak diğer programlarda ise öncelik sırasına göre en çok polis/bekçi, kurumdan bir memur veya muhtarın sosyal incelemeyi gerçekleştirdiği ortaya çıkmıştır. Araştırma bulgularına dayanarak sosyal hizmet uzmanlarının yeterince tanınmadığı söylenilebilir.

Sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmet mesleğine ilişkin bilgileri doğrultusunda hareket etmekte ve mesleki uygulamalarında, gerekli gördüğünde sosyal inceleme de yapmaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının, birincil ilgilendikleri sorun alanlarından olan yoksulluğu yaşayan bireylere yönelik sosyal yardım yapma sürecinde sosyal inceleme yapmaları ve yazdıkları sosyal inceleme raporuna göre muhtaçlığa karar vermeleri daha sık görülen bir durumdur. Diğer yardım programlarını yürüten kuruluşlarda, sosyal inceleme yapma konusunda mesleki eğitime sahip elemanlar bulunmamaktadır.

Yoksul bireylerin sosyal yardım almak için yaptıkları başvuru öncesinde, başvuru sırasında ve sonrasında karşılaştıkları güçlükler arasında en yüksek oranla ifade edilen sorun yardım miktarının yetersizliği üzerinedir. Daha önceki kısımlarda da bu sorun sıklıkla dile getirilmiştir. Her üç program açısından da birbirine benzer oranlarda, yardım miktarı yetersiz görülmektedir. Genel toplamda en yüksek ikinci oranda ifade edilen sorun, yardım alabilmek için uzun süre beklemedir. Bu sorun 2022 sayılı Yasa grubunda üçüncü sırada bir öneme sahiptir. Yardım programlarında işlemlerin uzun sürmesine bağlı olarak yardım almak için bekleme süresi de artmaktadır. Özellikle 2022 sayılı Yasa kapsamındaki yardım sürecinde, muhtaçlığın ispatlanması için birçok kurum, kuruluş, daireseden onay alınmasının gerekliliği, bu

programda yer alan yaşlı ve özürli grubunu çok fazla yıpratmaktadır. Aslında yaşlı ve özürli, içinde buldukları özel durumlar nedeniyle, en çok itina ile yaklaşılacak ve en az zorlanacak gruptur. Diğer programlarda muhtaçlığın ispatlanması, 2022 sayılı Yasa grubundaki kadar zorluğa sahip değildir. Ancak yine de, evrak tamamlama işlemlerinin bu programlarda da zaman aldığı söylenebilir. 3294 sayılı Yasa ve Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği kapsamında daha önce yardım alan bireyler dosyalama sistemleri sayesinde takip edilebilmektedir. Onun için yardımı ilk defa başvuranların işlemlerinin doğal olarak diğerlerine göre çok fazla olacağı düşünülebilir. Genel toplamda üçüncü sırada ifade edilen sorun, gerekli işlemlerin çokluğudur. Genel toplamda ilk üçe giren, yardım miktarının yetersizliği, uzun süre bekleme ve gerekli işlemlerin çokluğu gibi sorunlar her üç program açısından da ilk üç sırada yer almaktadır. Üç program arasında bir kıyaslama yapıldığında, "yardım miktarının yetersizliği" en yüksek oranda, Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği grubunda ifade edilmiştir. "Uzun süre bekleme" en yüksek oranda yine Ayni ve Nakdi Yardım yönetmeliği grubunda ifade edilmiştir. "Gerekli işlemlerin çokluğu" en yüksek oranda 2022 sayılı Yasa grubunda ifade edilmiştir.

Genel toplamda, dördüncü sırada en çok ifade edilen sorun, gerçek ihtiyaç sahiplerine yardım yapılmadığına ilişkindir. Bu sorun, her üç sosyal yardım programının kendi içerisinde de dördüncü sırada ifade edilmiştir. Ancak her üç program arasında bir kıyaslama yapıldığında, bu inanişe sahip olanlar, en yüksek oranda Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği grubunda yer almaktadır. Bu inanış bireylerin gerçek gözlemlerine dayalı bir inanış olabileceği gibi, bu konuda bir yorum yapmalarıyla

da ilgili olabilir. Sosyal inceleme bulgularına dayanan değerlendirmelerde, sosyal incelemelerin kurallarına uygun ve bu konuda bilgiye sahip meslek elemanları tarafından yapılmaması durumunda, gerçek muhtaçlığı belirlemede handikaplar ortaya çıkabileceği vurgulanmıştı. Bu sonuçtan yola çıkarak, gerçek ihtiyaç sahiplerine yardım yapılmadığına ilişkin bulgunun, kısmen doğruları yansıttığı söylenebilir.

Genel toplam içindeki sıralamaya göre, oranları düşük olmakla birlikte, en çok ifade edilen diğer sorunlar ise sırayla, görevlilerin sert davranışı, yardım alma şartlarının ağır olması, yardıma muhtaç görülme, sosyal yardımlarda herkes için ortak bir yardım kriterinin olmaması gibi sorunlar veya güçlüklerdir. Sayılan tüm bu sorunlar, SHÇEK Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği grubundakiler de diğer gruplara göre çok daha düşük oranlarda ifade edilmiştir. Bu durum, bu programın mesleki bilgi (sosyal hizmet mesleği bilgisi) donanımlı profesyonel sosyal hizmet uzmanları tarafından yürütülmesiyle açıklanabilir. Çünkü, sosyal hizmet mesleği kendine has değerleri, ilkeleri ve uygulama yöntemleri olan bir meslektir. Sosyal hizmet uzmanları da, sosyal hizmet mesleğinin, bu değerler ve ilkeler bütünlüğü çerçevesinde hareket eden uygulayıcıları olarak, insana ve sorunlarına oldukça duyarlı yaklaşan meslek elemanlarıdır. Onun için, Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği kapsamındaki bireyler, diğer programlardakine göre bazı sorunları hemen hemen hiç yaşamamaktadır. Örneğin, görevlilerin sert davranışı, yardıma muhtaç görülme gibi.

Yardım sürecinde karşılaşılan sorunlar değerlendirildiğinde, her üç yardım programı açısından, sıralamalarında farklılık olsa da, yardım miktarının yetersizliği, uzun süre bekleme, gerekli işlemlerin çokluğu, gerçek ihtiyaç sa-

hiplerine yardım yapılmaması gibi sorunlar en sık karşılaşılan sorunlardır.

Yoksul bireylerin % 78.2'si, yoksullara yönelik sosyal yardımların Anayasal bir hak ve insan haklarının gereği olduğunu bilmemektedir. Bunda da, gerek sosyal yardımın ulusal bir sosyal yardım sistemi içinde gerçekleştirilememesi ve yoksul bireylerin sosyal yardımlar konusunda yeterince bilgilendirilmemesinin, gerekse yoksul bireylerin eğitim seviyelerinin oldukça düşük olmasına bağlı bu durumu bilmemesi, farkına varmaması ve bu yardımları devletin bir lütfu olarak görmesinin etkili olduğu düşünülebilir.

SONUÇ

Gecekonduya yaşayan kent yoksullarının, en çok nerede ikamet ettikleri ve Ankara'da kalış süresi ile ilgili bulgular, önemli bir bölümünün Ankara'ya dışarıdan, daha çok da kırsal kesimden göç ettiğini gözler önüne sermektedir. Daha önce tipolojisi aktarılan kent ortamındaki gecekondu yoksulların işsizlik, sosyal güvencelerinin olmayışı, evsizlik, düzenli bir gelirin olmaması vb. nedenlerle kentle bütünleşebilmeleri oldukça güç görünmektedir. Varolan yapısal sorunlardan da etkilenen bu bireyler geçimlerini temin etmeye yönelik bir arayış içine girmektedir. Eğitim düzeylerinin yeterli olmayışı, yaş ortalamalarının yüksek oluşu, ayrıca büyük bir oranının kronik bir hastalığının olması (kalp, şeker, tansiyon vb.) gibi sahip oldukları dezavantajlar, onların bir iş bulup çalışmalarına da engel oluşturmaktadır. Kaldı ki, genç olup, herhangi bir hastalığa veya özüre sahip olmayanların bile, günümüz sosyo-ekonomik koşullarında, işsizliğin çıkışı gibi büyüdüğü bir dönemde iş bulup, çalışıp nafakalarını kazanmaları oldukça güç görünmektedir. Genel toplumsal hizmetlerden (sağlık, eğitim, konut vb.) gereği gibi faydalanamayan, bü-

yük kent ortamındaki kıt kaynakların paylaşımına eşit şekilde katılamayan, gecekonduya oturan yoksul bireylerin geçimlerini hiçbir yardım olmaksızın sürdürmeleri mümkün görünmemektedir. Yapının ürettiği sorunların giderilmesinde her ne kadar var olan örgütsel mekanizmaların tam anlamıyla başarılı olması mümkün gibi görünmese de, sosyo-ekonomik politika önlemlerinin kısa vadede tüm sorunları ortadan kaldırmasının söz konusu olmaması nedeniyle, yoksulların sosyal yardım gibi destek mekanizmalarından, en iyi şekilde faydalandırılması, kaçınılmaz gibi görünmektedir. Ancak, sistemin ve örgütlerin yetersizliği durumunda etkili bir sosyal yardım uygulamasından söz etmek mümkün olmayacaktır. Uzun vadede yoksullukla mücadele etme çabaları sürerken, kısa vadede gecekonduya yaşayan yoksul bireylerce sosyal yardımlara çok fazla ihtiyaç duyuluyor olması, sosyal yardımların sistemli ve etkili örgütsel mekanizmalarca daha nitelikli yapılması zorunluluğunu daha da artırmaktadır.

Araştırma kapsamındaki yoksullara ilişkin bulgular, görece yoksulların daha fazla olmasına rağmen temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayan mutlak yoksulların da ülkemizdeki varlığını ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Bu durum kısa vadede çözüm olabilecek sosyal yardımların yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Büyük kentte gecekonduya yaşayan yoksul bireylerin, yoksul olmalarının temel nedenleri olarak ifade ettikleri unsurlar ve ekonomik durumlarına ilişkin kendilerini gördükleri düzey değerlendirildiğinde elde edilen temel bulgular, yapısal yoksulluk görüşünü tam anlamıyla destekler bir nitelik taşımaktadır. Yapısal yoksulluk görüşü de, yoksulluğun ortaya çıkmasında politik-ekonomik güçlerin etkisi üzerinde durmakta; toplumda, bireyler arası gelir

dağılımindaki dengesizliklerin, yüksek orandaki işsizliğin yoksulluğa yol açtığını savunmaktadır. Bu durum, gecekonduda yaşıyan kent yoksullarının, yapısal olarak yaşam koşullarının iyileştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır.

Yukarıda elde edilen temel bulgular ışığında tipolojisi aktarılan büyük kente (Ankara'da) gecekonduda yaşıyan yoksul bireyler için, yaşadıkları bölgelerde gerçekleştirilen alt yapı yatırım ve hizmetleri, onların ortalama yaşam standartlarında ancak çok sınırlı bir gelişmeyi sağlayabilecektir. Önemli olan, onların lehine olacak şekilde, sosyal ve ekonomik yaşam koşullarının iyileştirilmesidir. Toplumsal genel hizmetlerden (eğitim, sağlık, barınma vb.) fırsat eşitliği çerçevesinde herkesin faydalanmasının sağlanması, gelir dağılıminın dengelenmesine, işsizliğin istihdam olanakları artırılarak ortadan kaldırılmasına, hayat pahalılığının (enflasyonun) azaltılmasına, kentleşmeye dayalı bir sanayileşme zorlaması yerine, sanayileşmeye dayalı kentleşme oluşumunun sağlanması, göç ve nüfus artışıyla ilgili gerekli önlemlerin alınmasına yönelik yeni sosyo-ekonomik politikaların oluşturulmasına ihtiyaç duyulduğu, elde edilen temel bulgulara istinaden tartışma götürmez bir gerçekliktir. Böylece yapısal nedenlere dayalı ortaya çıkan yoksulluk ortadan kaldırılabilir veya en aza indirilebilir.

Ölkemiz şartlarında özellikle gelir adaletsizliğine dayalı yoksulluğun çok yaygın olmasına rağmen, sosyal yardımlara ayrılan payın oldukça yetersizliğine bağlı olarak, tüm yoksullara ulaşmak mümkün olamamaktadır. Belli bir yapının olmayışı, sistemli bir çabanın olmaması ve etkili bir sosyal yardım örgüt modelinin oluşturulup uygulamaya geçirilememesi nedeniyle, sosyal yardım vermek için ulaşılan

yoksul veya muhtaç bireylerin sorunlarının tam anlamıyla çözüldüğünden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Araştırma kapsamındaki gecekonduda yaşıyan kent yoksullarının çoğunun işsiz, sosyal güvencesiz oluşu ve çoğunun geçimlerini sağlamak için başka destek sistemlerine sahip olmamaları nedeniyle, sosyal yardımlardan başka alternatifleri kalmamaktadır. Ancak elde edilen bulgular da göstermektedir ki, hangi sosyal yardım programı olursa olsun, yoksul bireylere nitelikli bir sosyal yardım uygulaması gerçekleştirilememektedir. Ayrıca bireylere hazır yardımdan başka, kendi kendilerine tekrar geçimlerini sağlayabilmelerine yol açacak bir eğitim, danışma ve yönlendirme hizmetinin verilememesi, bireyleri sosyal yardımlara bağımlı kılmaktadır. Bunun en temel kanıtlarından birisi, araştırma kapsamındaki bireylerin çoğunun daha önce başka kurum- kuruluşlardan da sosyal yardım almasıdır. Bireylerin yardım programlarına ilişkin değerlendirmelerinden yola çıkarak sosyal yardım programlarının çoğu açıdan birbirine benzediğini söylemek mümkün görünmemektedir. Yardım programları arasında, gerek genel özellikleriyle ilgili, gerekse uygulama süreçlerine ilişkin farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar yardımın türü, miktarı, yardım yapma şartları, sosyal inceleme yapma süreci, görevlilerce farklı uygulamaya tabi tutulmaları, resmi işlemlerin fazlalığı, yardım için bekleme süreleri ile ilgili farklılıklardır. Sosyal yardım programları yardımın türü açısından farklılıklar taşımaktadır. 2022 sayılı Yasa kapsamındaki uygulamada, kişinin muhtaçlığı ortadan kalkana kadar sürecek nakdi aylık bağlanması söz konusudur. Aynı ve Nakdi Yardım Yönetmeliğinde ise, şu an uygulamada bulunan şekliyle, geçici nakdi yardım ve belli sürelerle aylık verilmesi uygulaması söz ko-

nusudur. 3294 sayılı Yasa kapsamında ise hem aynı hem nakdi yardımlar yapılabilir. Ancak bu programda, diğer programlardan farklı olarak kesin bir yardım miktarı belirlenmemiştir. Yardım miktarı subjektif kararlara bırakılmıştır. Öte yandan muhtaçlık şartları en kesin şekilde 2022 sayılı Yasa kapsamındaki uygulamada bellidir. Diğer programlarda rakamsal bir muhtaçlık ifadesi ortaya konmamıştır. Yardım yapma şartları açısından önemli bir fark, Aynı ve Nakdi Yardım Yönetmeliği kapsamında, sosyal güvencesi olanlara da yardım yapılmasıdır. Diğer iki programda sosyal güvencesi olanlara yardım yapılmamaktadır. Ancak sosyal güvencesi olan kişinin, muhtaçlık içinde olması gerekmektedir. Araştırma bulgularından da görüleceği üzere, sosyal yardım programlarının tümünün, yeterli, sürekli, belli standartlara sahip, fazla prosedürü olmayan ve yoksul bireyleri uğraştırmayan, onurlarını incitmeyen bir yardım uygulamasını tam anlamıyla gerçekleştiremedikleri açıkça görülmektedir. SHÇEK Aynı ve Nakdi Yardım Yönetmeliğine dayalı yardım uygulaması dışındaki uygulamalarda, bu konuda görev yapan eğitimli profesyonel elemanlara rastlanmamıştır. Yönetmelik kapsamındaki uygulamalarda ise sosyal hizmet uzmanları görev yapmaktadır.

Araştırma kapsamında yoksulların elde ettikleri sosyal yardım veya diğer gelirleri genelde beslenme, barınma vb. temel ihtiyaçları için sarf ettikleri hatta sadece bu ihtiyaçlarını karşılamakta bile zorluk çektikleri görülmektedir. Bu durum, yoksul bireylerin içinde buldukları güç yaşam koşullarından ciddi şekilde örselendiklerinin ve etkilendiklerinin açık bir kanıtıdır. Bu durum, yoksul olan bu bireylerin yaşam kalitesinin her yönden iyileştirilmesinin gerekliliğine de işaret eden bir durumdur. Bu bireylerin içinde yaşadıkları güç

şartlar ve sahip oldukları sosyo-demografik göstergeler çerçevesinde hayattan doyum almalarını ve mutlu olmalarını beklemek mümkün görünmemektedir. Ancak kaliteli bir yaşamım var diyen bir kişinin, yaşamdan doyum alması ve mutlu olması daha sık beklenen bir durumdur.

Tarihin ilk zamanlarından beri varolan yoksulluk sorununun etkili, örgütlü sistemler yerine geleneksel dayanışma ve yardımlaşma mekanizmalarıyla ortadan kaldırılması mümkün görünmemektedir. Ayrıca araştırma kapsamında ele alınıp, uygulamaları değerlendirilen programlar da, hem niteliksel hem de niceliksel yönlerden yoksulların ihtiyaçlarını karşılayacak güçte ve yeterlilikte görünmemektedir. Bu konuda ortaya çıkan aksaklıkların en büyük nedeni, ülkemizde belli standartlara sahip, nitelikli sosyal yardım uygulamalarını gerçekleştirebilecek bir sosyal yardım sisteminin olmayışıdır. Sosyal yardım programlarındaki dağınık görünüm, standartsızlık, objektiflikten uzak güncel uygulamalar araştırma kapsamındaki bireylerde olduğu gibi, ihtiyaçların yeterince karşılanamamasına, sorunların ortadan kaldırılamamasına ve bireylerin yoksulluğun doğurduğu birçok yan sorunla boğuşmasına neden olmaktadır. Etkili bir yönetim ve denetimin olmayışına bağlı, hizmet tekrarları ve kaynak israfı sık yaşanmaktadır. Araştırma sonuçlarında da görüldüğü gibi, bireyler sosyal yardım alma sürecinde olumlu olmayan deneyim ve düşüncelere saplanmaktadır. Yapısal sistemlerin ve örgütlerin yetersizliği, bu konuda merkezi ve yerel yönetimlerin işbirliği yapmaması, her şeyden önce etkili ve güçlü bir sosyal yardım sisteminin oluşturulamaması gibi nedenler, yoksulların sorunlarının çözülmesinde en büyük engellerdendir. Tüm bu olumsuz görünüm sosyal yardımın kurumsallaşmasına duyulan

ihtiyacı apaçık gözler önüne sermektedir. Yoksulluğun gün geçtikçe artmasının en büyük nedenleri, yapısal olumlu değişme ve gelişmeyi sağlayıcı önlemlerin alınmaması ve güçlü örgütsel yapılarla sistemli bir sosyal yardım uygulamasının ortaya konamamasıdır. Ülke genelinde yerel ölçüler gözetilerek ortalama yaşam standartlarını belirleme amaçlı çalışmaların yeterince ve periyodik olarak yapılamaması, yoksulluğun boyutlarını tam olarak görmeyi ve bu çerçevede gerekli önlemleri almayı engellemektedir.

Özellikle kentlerde, yapısal sorunlardan çok daha fazla etkilenen gecekondu yoksullarının sayısının gün geçtikçe artması, bu konuda acilen köklü çözümler üretilmesini gerekli kılmaktadır. Kerbo (1996)'nın dört ayrı başlık altında ele aldığı yoksulluk teorilerinin (yoksul bireyi suçlayan popüler görüş, yoksulluk kültürü görüşü, durumsal görüş ve yapısal görüş) her biri, içeriği itibarıyla belli oranlarda araştırma bulgularını desteklemektedir. Bir başka deyişle araştırmada elde edilen bulgular, yoksulluk teorilerinin içeriğine paralellik taşımaktadır. Ancak, elde edilen bulguların, ülkemiz şartlarında, en fazla yapısal görüşle örtüştüğü rahatlıkla söylenilebilir. Sonuç itibarıyla denilebilir ki, yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılmasına yönelik, ülkemiz şartlarını ve gelişme dinamiklerini, eğitimsizlik, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizliği, politik ve ekonomik güç odaklarına ilişkin olumsuzlukları vb. yapısal sorunların çözümünü dikkate alan ve daha işlevsel olan sosyo-ekonomik politika önlemlerinin alınması, orta ve uzun vadede büyük katkı sağlayacaktır. Yoksul bireylerin bu süre zarfında sonuç alınıncaya kadar, sosyal yardım programları ile desteklenmeleri kaçınılmaz görünmektedir. O zaman denilebilir ki, sosyal yardımlar olumsuz bazı özelliklere sahip

olsa da, yoksul bireyler açısından kısa vadede çözümler üretmesi ve diğer olumlu özellikleri açısından önemli ve vazgeçilmez bir destek unsuru olarak görülmelidir. Araştırma bulguları, sosyal yardımların olumsuz bazı etkilerini göstermenin yanı sıra, yoksul bireyler üzerindeki olumlu katkılarını göstermesi açısından da ayrı bir öneme sahip görünmektedir.

Gecekonuda yaşayan bu yoksul bireylerin çok büyük çoğunluğunun, sosyal yardımların Anayasal bir hak ve insan haklarının bir gereği olduğunu bilmediği görülmektedir. O zaman sosyal yardımların, bu bireyler tarafından devletin bir lütfu olarak değerlendirildiği düşünülebilir. Oysa, sosyal yardımların tüm yoksul bireyler için bir hak olarak ele alınmasının gereği açıktır. Ayrıca, yoksullar başta olmak üzere toplumun tüm kesimleri için refahı sağlamayı hedefleyen bir süreçteki tüm çaba ve uygulamalar sosyal devlet olmanın gereklerindedir. Türkiye Cumhuriyeti de sosyal bir hukuk Devleti olarak, toplumun tüm kesimleri ve bu kesimler içinde öncelikli grup olan yoksulların sorunlarının giderilmesi ve onların refaha ulaşması için uygun sosyal-ekonomik politikaların oluşturulmasında, her zaman yoğun, güçlü ve kararlı bir çaba içinde olmalıdır.

Elde edilen bulguların değerlendirilmesi sonucunda, sosyal yardımların kısa vadede çözüm olma açısından bu derece önem arz etmesi, sosyal yardım programlarının aynı çatı altında toplanarak bir sosyal yardım sisteminin oluşturulmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Sosyal yardımların etkililiği ve yaygınlığını sağlamak açısından, en küçük yerleşim birimlerine kadar güçlü, koordinasyona ve denetime önem veren nitelikli bir örgütlenme sağlanmalıdır. Oluşturulan sosyal yardım sistemi kapsamındaki sosyal yardım uygulamaları açısından, bazı düzenlemelerin

yapılması gerekmektedir. Muhtaçlığın belirlenmesi, yardımın türü, niteliği, süresi, miktarı konusunda belirli standartların oluşturulması, objektif bir yaklaşım içinde olmaya katkı sağlayacaktır. Yoksulluk ve muhtaçlık açısından yerel yaşam şartları ve genel fiyat artışları da dikkate alınmalı, geçimin sağlanabilmesine ilişkin asgari ve azami düzeyde ölçütler belirlenmelidir. Geçekonduda yaşayan kent yoksullarının yaşam koşullarının iyileştirilmesi konusunda, merkezi yönetimlerle yerel yönetimlerin işbirliği içinde hareket etmesi, sorunun çözümü açısından büyük katkı sağlayacaktır. Sosyal yardımlar için genel bütçeden yeterli oranda kaynağın ayrılması da büyük önem taşımaktadır.

Sosyal yardım uygulamalarını yürütecek kuruluşlarda, sosyal yardım konusunda bilgili meslek elemanlarının istihdamına ağırlık verilmelidir. Bu sayede tüm yardım sürecinin yanı sıra, sosyal incelemelerde de, mesleki yaklaşımlarla daha başarılı ve gerçekçi sonuçlara ulaşmak mümkün olabilecektir. Sosyal hizmet uzmanlarının, birey, aile, grup, toplum, topluluk, organizasyon düzeyinde (mikro-mezzomakro) gerçekleştireceği uygulamalarla, sosyal yardım alanında görev yapabilecek en yetkili meslek elemanlarından birisi olduğu unutulmamalıdır. Çünkü sosyal hizmet uzmanları, bu konuda yeterli eğitime, bilgiye ve donanıma sahiptirler.

KAYNAKLAR

- Alcock, P. (1989) *Poverty and State Support*. Second Impression, Longman, London and Newyork.
- Arıcı, K. (1988) "Milli Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Sistemi Kurulmalıdır", *Kooperatifçilik*, Ocak-Mart, 32.
- Arıcı, K. (1999) *Sosyal Güvenlik Dersleri*. Ankara.
- Çengelci, E. (1989) "Türk Sosyal Yardım Sistemine Genel Bir Bakış", *Sosyal Hizmetler ve*

Çocuk Esirgeme Kurumu Dergisi, C. 1, S.1, s. 4-32.

Çengelci, E. (1993) "Sosyal Refahın Gerçekleşmesinde Sosyal Yardımların Rol ve Önemi" *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, C. 11, S.1-2-3, s. 9-34.

Çingir, H. (1990) *Örneklem Kuramı*. Ankara: HÜ Fen Fakültesi Basımevi.

Dilic, S. (1991) *Sosyal Güvenlik*. Ankara.

Drewnowski, J. (1977) "Poverty:Its Meaning and Measurement", *Development and Change*, C. 8, S. 2, s. 1-25.

Güzel, A. ve A.R. Okur. (1990) *Sosyal Güvenlik Hukuku*. Yenilenmiş İkinci Basım. İstanbul: Beta Basım, Yayım, Dağıtım.

Harker L. ve C. Oppenheim. (1996) *Poverty The Facts*. Revised and Uptade Third Edition. Child Poverty Action Group.

Jansson, B.S. (1984) *Theory and Practice of Social Welfare Policy. Analysis, Processes and Current Issues*. A Division of Wadsworth, Inc.

Kerbo, H. R. (1996) *Social Stratification and Inequality*. Third Edition. Mc Graw Hill, USA.

Lewis, O. (1971) *İşte Hayat*. C. : 1-2, İstanbul: E Yayınları, Genel Dizisi : 44.

Macpherson, S. (1987) "Social Security in Developing Countries", *Social Policy and Administration*. C. 21, S. 1, s. 3-14.

Rank, M. R. ve T.A. Hirschl. (1999) "The Likelihood of Poverty Across the American Adult Life Span," *Journal of the National Association of Social Workers*. C.44, S. 3, s. 201 – 216.

Sözer, A. N. (1998) *Türkiye'de Sosyal Hukuk*. 2. Baskı, İzmir: Fakülteler Kitabevi Barış Yayınları.

Tuncay, A. C. (1998) *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*. Yenilenmiş 8. Bası, İstanbul : Beta Basım A.Ş.

_____(1976) "Kimsesiz ve Yardıma Muhtaç Yaşlılar İle Sakatlara Yardım Yapılması Hakkındaki 2022 Sayılı Kanun". *Resmî Gazete*. 15749; 31.10.

_____(1983) "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu (2828 S.K.)." *Resmî Gazete*. 18059; 27.5.

_____(1986) "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu (3294 S.K.)." *Resmî Gazete*. 19134; 29.5.

_____(28.9.1986)"Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Aynı ve Nakdi Yardım Yönetmeliği" *Resmî Gazete*. 19235.

AİLE TERAPİSİNİN GELİŞİMİ ve RUH SAĞLIĞI ALANINDAKİ YERİ

The Growth of Family Therapy and its Place in the Mental Health

Aliye Mavili AKTAŞ

Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Öğretim Üyesi

ÖZET

Bu çalışma aile terapisinin tarihsel ve teorik temellerini sistem yaklaşımı ışığında ele almaktadır. Aile toplumun temel çekirdeği olarak içinde bulunduğu toplumun bütün özelliklerini taşır. Bu doğrultuda toplumun sorunları aileyi de etkiler.

Aile danışmanları ve profesyonellerin aileye yardım sürecinde teorik ve pratik temellerini sürekli olarak geliştirmeleri gerekir. Aile terapisinde genel sistem kuramı bireyi bir sistem içinde karmaşık bir varlık olarak ele alır. Bu yaklaşımda aile danışmanları aile sisteminin bir parçası olarak direkt müdahale edebilir.

Anahtar Sözcükler: aile terapisi, tarihsel gelişim, sistem kuramı

SUMMARY

In this study, historical and theoretical foundations of family therapy are examined on the basis of the system approach. Family, as a basic unit of society, shares many characteristics of the society in which it lives. In

this context, social problems affect the family, too.

Family consultants and professionals should develop their theoretic and practical skills continuously in order to be qualified enough in the family therapy process. General system theory in its approach to family therapy, considers an individual as a complex entity of a system. In this approach, family consultants are expected to intervene more directly as a part of the family system.

Key Words: family therapy, historical development, system theory.

GİRİŞ

Aile terapisi bireysel tedaviden ziyade aile grubunun tedavisidir. Bu tedavi bütün bireysel psikiyatrik hizmetler ve danışmadan oldukça farklıdır. Bireysel tedavinin temel ilgi odağı bireydir ve danışman bireyin içsel çatışma ve sorunlarıyla ilgilenir. Oysa aile terapisi ya da danışmasında aile içindeki bireyler arasındaki iletişim ve bu iletişimde yaşanan sorunlarla ilgilenilir.

Günümüzde toplumsal koşullardaki hızlı değişim aile ve evlilik yapısında da değişiklik getirmiştir. Toplumsal koşulların, toplumun en küçük birimi olan ailenin yapısında önemli değişiklik yaratması kaçınılmazdır. Boşanma, yeniden evlenme gibi ortaya çıkan yeni durumlar, eşler arası iletişim, ebeveyn-çocuk iletişimde farklılaşmalar ve yeni denge durumları, problem alanları ortaya çıkarmıştır.

Birçok aile danışmanı bireyin içsel çatışmalarını danışma sürecinin dışında tutmaktadır. Aile terapistleri yada danışmanları, trafiğin düzenli akışını sağlamakla ilgili olan trafik polisine benzetilebilir. Terapist veya danışmanlara bireylerin içsel yaşantılarıyla ilgilerini, makine mühendisi-

nin arabaların motor dinamikleriyle ilgilenmelerine benzetebiliriz. Ancak bu benzetmenin her zaman yerinde olduğu düşünülmemelidir. Çünkü içindeki bireylerini ve bütünüyle ailenin sınırları trafikteki araçların sınırlarından oldukça farklıdır. Makine mühendisi her bir aracın motor dinamikleriyle ayrı ayrı ilgilenerek, her bir aracın fonksiyonlarını değişikliğe uğratabilir. Oysa aile terapisti ya da danışmanın içsel süreçlerle (eşlerin, çocukların) ilgilenmesi hem bireysel hem de grup terapisi uygulamalarıyla mümkündür.

Aile terapisindeki iki yaklaşım (birey ve aile odaklı) birbirini tamamlamakta ya da bütünlüktedir. Çünkü aile üyelerinden birinin var olan bir sorunu (alkolizm ya da madde bağımlılığı, psikiyatrik sorunu) bütün aileyi etkileyebilir. Bu çerçevede bu üyenin sorununun çözülmesi ya da tedavisi, bütün aileyi ve aile içi ilişkileri olumlu yönde etkiler.

Yaklaşımların birbiriyle bu yakın ilişkisine rağmen, aile terapistleri ya da danışmanları, bireylere ve ailelere yardımda farklı teknikler ve farklı yaklaşımlar benimsemektedirler.

Bu çalışmada bu yaklaşımlardan bir bölümü, tarihsel gelişim süreci dikkate alınarak incelenecektir.

I. Aile Terapisinde Sistem Kuramı ve Diğer Çalışmalar

Aile terapisi, aile sisteminin tedavisi olarak adlandırılabilir. Sistem tedavisi aile üyelerinin aile içindeki rolleri, iletişim ve ilişki kalıpları ile değerlerindeki farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkan sorunların aile bütünlüğüne yansımaları ve bunların iyileştirilmesiyle ilgilidir. Sistem tedavisinin oda-

ğında, aile grubunun (bütünlüğünün) fonksiyonelliğini sağlamak vardır.

Sistem terapisi, birlikte faaliyette bulunan, yaşayan ve çalışan her tür grubun tedavisinde kullanılabilir. Birlikte yaşayan aile üyeleri arasında problemler çıktığı gibi, birlikte çalışanlar, sosyal grup faaliyetlerinde bulunanlar arasında da pek çok sorun olabilir. Birlikte yaşam, bir arada olan kişilere belirli görev ve sorumluluklar yükler. Gerçekte aile grubu ya da sistemi yukarıda belirtilen diğer gruplardan (iş ya da dernek grupları gibi) farklı bir birlikteliktir. Her şeyden önce aile, bütün diğer gruplardan en uzun süreli olanıdır ve bireyleri arasında yoğun duygusal ve kan bağları vardır.

Aile sistemi kuramı, aile grubu içindeki bireylerin birbirine nasıl bağlandığının teorik temelini de oluşturmuştur. Daha sonraki bölümde ele alınacak olan bu kuram genel sistem kuramından ortaya çıkmıştır. Kuram, biyolojik ve biyolojik olmayan genel sistemin anlaşılması ve ona yardım esasına dayanmaktadır. Aile terapistleri ve danışmanları aileye bir sistem olarak bakmanın teorik olarak yararlı olduğu gerçeğini vurgulamaktadırlar (Aktaş, 2002)

Aile terapi sistemleri yalnızca çekirdek aileyle (anne-baba ve çocuklar) ilgili değildir. Aileyle ilgili olan, onu etkileyen diğer alt sistemler de (okul, işyeri vb.) bu bütünlük içinde, sistemin bir parçası olarak ele alınır. Aile sistemi kuramı, aile üyelerinin fonksiyonunun ve üyeler arasındaki etkileşimin, sistemin değişimini esas alır. Ailede yer alan alt sistemlerin (anne-baba-çocuklar...) bir işlevi, dolayısıyla bir amacı vardır.

Aile çevresinden çeşitli kaynaklar (girdi) alan, açık bir sistem olarak değerlendirilebilir. Aile çevresinden kendisine aktarılanlardan uygun olanları kabul eder, benimser. Çevreye (dış sisteme) aktardıkları (çıkıtı) kültürel faaliyetlerle, sosyal ilişkileriyle dolaylı olarak kendisine yeniden dönebilir. Toplum içinde yaşayan aile, hem içindeki üyeleri, hem de dışındaki büyük sistemle karşılıklı bağılılıkları, onu bir bütün olarak ayakta tutar. Bu ilişki dış sistemde meydana gelen değişikliklerin aile sistemine de yansımalarına neden olur. Bu çerçevede aileyi kapalı bir sistem olarak değerlendirmek mümkün değildir. Aile, içinde bulunduğu çevreye (topluma ve diğer topluluklara) de katkıda bulunan açık bir sistem olarak değerlendirilmek durumundadır (Johnson, 1995, Aktaran: Aktaş 2002, 6-7)

Gerçekte ailenin içinde bulunduğu toplum da açık bir sistemdir. Açık olması, içinde yaşanan dönemin getirdiği teknolojik gelişmeler (bilgisayar, internet ağı) ve haberleşme sistemindeki yeniliklerin (uydu sistemi) birbirinden kopukluğunu ortadan kaldırmıştır. Toplular arasındaki karşılıklı etkileşim, kültürler arasında benzerlikler ve geçişler oluşturmaktadır. Şema I alt sistemler ve büyük sistemler arasındaki geçişleri göstermektedir.

Aile terapisindeki sistemik yaklaşımlara gelinceye değin bu alandaki gelişmeler tarihsel süreç içinde şu şekilde özetlenebilir.

Aile terapisi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmeye başlamıştır. Bundan daha önceleri, aile içindeki bireyler tek tek ele alınarak tedavi danışma hizmeti verilmekteydi. An-

cak klinik tedavide bireysel yaklaşım halen geçerli bir yaklaşım olarak varlığını sürdürmektedir. Aile tedavisinde psiko-analitik ve biyo-psiko-sosyal kuramların önemli bir başlangıç noktası oluşturduğunu söylemek mümkündür.

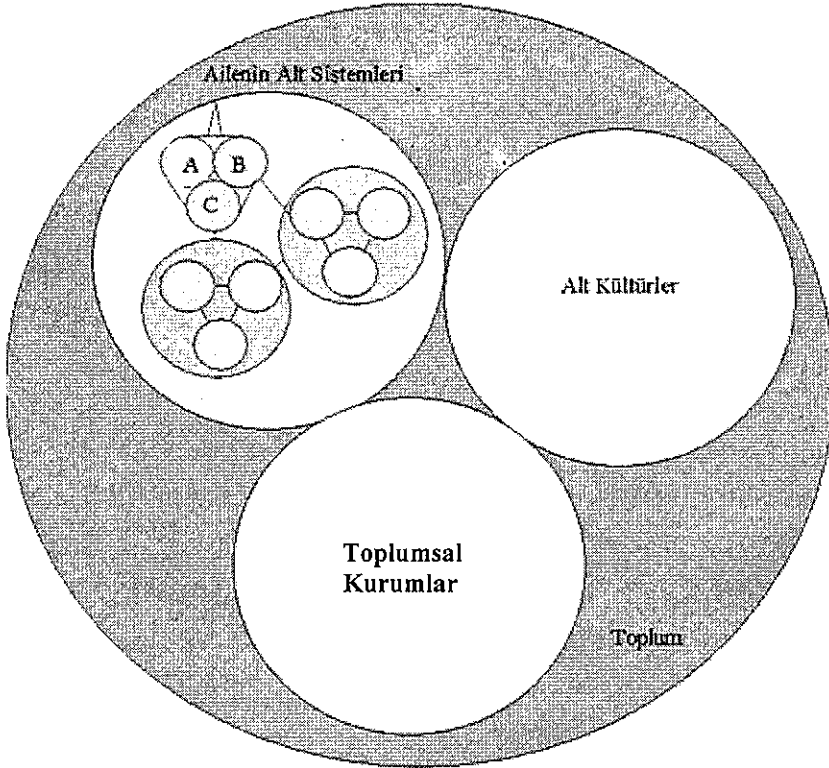
Aile tedavicilerinin öncülerinden biri Ackerman'dır (1958). Ackerman'ın görüşleri bu alandaki klasiklerdendir ve önemli referanslardandır. Ackerman'ın psiko-analitik oryantasyonlu kitabı (Psychodynamics of Family life), bireysel psikoterapide de sıklıkla kullanılan bir kaynaktır. Bu çalışmadan bir yıl önce Midelfort'un (1957), "The Family in Psychotherapy" kitabında ailenin bir tedavi ünitesi olarak ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Midelfort (1957) ailedeki hastaların tedavisinde diğer üyelerin etkisi ve önemini vurgulamaktadır.

Aile terapisinde sistemik yaklaşımın öncülerinden birisi "Hasta Olarak Aile -The Family as Patient", (Richter, 1974) çalışmasıdır. Bu çalışmada aile içinde hasta olan bir bireyin semptomlarının aile fonksiyonlarını ne yönde ve nasıl etkilediği değerlendirilmektedir. Aile tedavicileri, aile fonksiyonunun uygun biçimde değiştirildiğinde aile de ve bireyde yaşanan belirtilerin ne denli azaldığı, hatta yok olduğu gerçeği üzerinde durmaktadır. Bu çalışmada Ackerman'ın ilk ve sonraki çalışmasından oldukça esinlenmiş ve aile üyelerinin desteğini ve işbirliğini sağlamanın yaygınlaştırılmaya başladığı bir döneme girilmiştir.

Ackerman'ın ilk düşüncelerinin değişmesi oldukça uzun bir sürenin geçmesiyle mümkün olabilmektedir. Nitekim güçlük içindeki Aileye müdahale

le—Treating the Troubled Family 1966 adlı çalışmasında ailenin organik bir bütünlük olarak tedavisi üzerinde durmuştur. Birçok vaka çalışmasından örneklerin yer aldığı bu çalışmada eş, çocuk odaklı müdahalelerle aile içindeki günah keçisine

larında psikiyatride Aile Grubu Gelişim Topluluğu” tarafından beşyüz’ün üzerinde aileye soru kağıdı dağıtılmıştır. Bu soru kağıtlarında sorulan sorulardan birisi de “aile terapisinde en iyi bildiğinizin adıdır”. Bu soruya verilen cevaplarda Virginia Satir,

(scapegoat) yardım, gerçeklere döndürme, şizofrenik bir üyesi olan aileye yardım ilkeleri üzerinde durulmaktadır.

Aile tedavisinde Ackerman dışında da birçok bilim adamından söz etmek gerekir. 1950’li yıllarda ABD’de birçok bilim adamı aynı alanda çalışmaya başlamıştır. Don Jackson ve onun arkadaşlarından Murray Bowen, Theodore Litz ve arkadaşlarından söz edebiliriz. 1966-1967 yıl-

Ackerman, Jackson, Bowen, Haley, Lyman Wyne, Gregory Bateson, John Bell. İlk sıralarda yer almaktadır. Bu liste bu alandaki öncüleri de belirlemiştir.

Ackerman’ın ilk kitabının basılmasından bu yana aile terapisiyle ilgili oldukça fazla süreli yayın çıkmaya başlamıştır. Bu süreli yayınlardan birisi Ackerman ve Jackson tarafından çıkarılan “**Family Process**” (Aile süreci) (1961) adlı süreli yayındır. Bu

sürelî yayınlar genel psikiyatri ve çocuk psikiyatrisi içinde olduğu gibi sosyal hizmet, psikoloji ve diğer disiplinlerde de aynı alanla ilgili birçok çalışma yayınlanmaya başlamıştır. The Journal of the American Academy of Child Psychiatry adlı sürelî yayını (1979) bunlardan birisidir.

Aile terapisi yaklaşımları öncelikle Amerika Birleşik Devletlerinde gelişmeye başlamış, Kanada'daki uygulayıcıların katkılarıyla da oldukça önemli ivme kazanmıştır. Avrupa'da İngiltere, Almanya ve İtalya'daki yaygın ve önemli katkılarla zenginleşmiş, yeni yöntem ve yaklaşımlara kavuşmuştur. Ailenin öneminin her zaman gündemde olması, bu alandaki uygulama ve teori boyutundaki gelişmelerin devam etmesini sağlamaktadır. Özellikle psikiyatri ve ruh sağlığı alanında çalışan meslek elemanlarının (psikiyatrist, sosyal hizmet uzmanı, psikolog vb.) günümüzdeki ilgisi de oldukça yoğunudur. Ancak Kaplan ve arkadaşlarının (1980) kapsamlı psikiyatri kitabında (Comprehensive Textbook of Psychiatry) 3365 sayfanın yalnızca 8 sayfasında aile terapisine ağırlık verildiği, çoğunlukla psiko analiz odaklı bireysel tedavi yaklaşımları üzerinde yoğunlaşıldığı dikkati çekmektedir. Benzer şekilde İngiltere'de yayınlanan çocuk psikiyatrisi (Rutter ve Herjov, 1977) kitabında da bu konuyla ilgili bir sayfadan az bir bölüm olduğu görülmektedir. Bu durum aile terapisinin psikiyatri içine henüz yerleşmeye başladığını düşündürmektedir.

Günümüzde ruh sağlığı alanında çalışan uygulayıcıların büyük bir bölümü aile terapisine yönelik yaklaşımlarını yeniden kavramsallaştırmaya

çalışmaktadırlar. Geleneksel ve uzun süredir yerleşmiş kavramların yeniden kavramsallaştırılması sürecinde bazı açık olmayan ya da aile terapisinde henüz benimsenmeyen kavramsallaştırmalar olması kaçınılmazdır.

II. Aile Terapi Okulları

Aile terapisiyle ilgili yaklaşımlar farklı merkezlerde gelişmeye başladığında değişik tedavi yolları ve kuramsal yönelimler içinde oldukları dikkati çekmiştir. Ancak, farklı teorik modellerle uygulamalarını yürüten farklı merkezler arasındaki farklılığın esasta değil, ayrıntıda yada vurgulamada olduğu söylenebilir. Daha önce de vurgulandığı gibi, aile terapisiyle ilgili çalışan uzmanların büyük bir bölümü aileyi açık sistem olarak ele almaktadır. Aileyi açık sistem olarak görenler terapiyi çeşitli yaklaşımlara dayanarak yürütmektedirler. Yapısal (structural) aile terapisi yaklaşımı aileyi alt sistemlerden oluşan fonksiyonel bir sistem olarak değerlendirmektedirler. Bu yaklaşımda aileyi oluşturan her bir alt sistemin güç ilişkileri ve işbirliği boyutu temel ilgi odağıdır.

Stratejik (strategic) terapi de yapısal aile terapisinin bir alt boyutudur (Tomm, 1980). Bu yaklaşımı benimseyenler paradoksal aile iletişimini, aile değerlerini, mitlerini işlemeye çalışmıştır. Tomm (1980)'un Calgary modelinde, düzenleyici sibernetik mekanizması tedavide kullanılmış ve aile üyelerinin uyumsuz davranışlarının fark edilerek, uyumlu davranış biçimine yönelmeleri esas alınmıştır.

Bir grup aile terapisti için aile üyelerinin kendilerine yönelmeleri önemsenmez. Bu gruptaki terapistlerin temel ilgi odağı, aile üyeleri ara-

sında varolan iletişimin yapısal ve içerik analizidir. Aile üyeleri arasındaki iletişimin yeniden yapılandırılmasının birçok problemin çözümünü sağlayacağı vurgulanmaktadır. Sistem yaklaşımı içinde iletişim temel ilgi odağı olarak benimsenmiştir (Satir, 1967).

Aile terapisinde "analitik grup" (group-analytic) yaklaşımı Skynner (1974, 1976) in çalışmalarında yer almıştır. Skynner aile üyelerinin hem gelişimsel, hem de içsel yaşantılarının önemini vurgulamıştır. Ona göre, aile üyelerinin içsel yaşantılarıyla ilgilenmek ailenin fonksiyonelliğinde önemli gelişmeler sağlar.

Murray Bowen (1976) aile terapisinde sistem kuramını kullanan klasiklerdendir. Yapısal (structural) terapist olarak bilinen Bowen ilk çalışmalarında farklılaştırılmamış ego bütünü "undifferentiated ego mass" kavramı üzerinde dururken daha sonraları gerçekleştirdiği çalışmalarında bu kavram yerine "**çekirdek ailenin duygusal sistemi**" (nuclear family emotional system) üzerinde durmuştur. Ona göre ana-baba ve çocuklar arasındaki belirli temel davranış kalıpları kuşaktan kuşağa değişerek aktarılmaktadır. Ailenin var olan yapısındaki değişiklikler geniş aileden çekirdek aileye aktarılırken çıkmaktadır. Bowen bu ilişkileri anlamakta ailenin fonksiyonelliğinde değişiklikler yaratılabileceğini düşünmektedir.

Aile terapisinde sistem kuramını kullanan terapist ve teorisyenler arasında nüanslar vardır. Bu çalışmada bunlar üzerinde durulmamıştır. Ancak temel ilgi alanları ya da odakları ele alınmıştır.

Sistem kuramına dayalı davranışçı ekollerinde olduğu dikkati çekmekte-

dir. Davranışçı modellerin bazıları da sistem kuramını benimseyerek diadic-ikili ve triadic-üçlü davranış modelleriyle sistem kuramını geliştirici yönde etkide bulunmuşlardır (Patterson, 1976) Davranışçılar, aile üyelerinin özellikle çocukların davranışlarını değiştirmede oldukça etkili yöntemler geliştirmişlerdir.

Günümüzde sistem kuramını benimseyen uygulayıcılar ve teorisyenlerin göz önünde bulundurduğu temel noktalar şu şekilde maddeleştirilebilir (Aktaş, 2002)

1. Aileler kendilerini oluşturan unsurların bütününe toplamından daha farklı bir yapılanma özelliği gösterirler.
2. Aile sistemini ve alt sistemlerini ayakta tutan ve yönlendiren kurallar sistemi vardır.
3. Her sistemin onun nasıl bir fonksiyona sahip olduğunu anlamada yardımcı olacak sınırları vardır.
4. Sınırlar bütünüyle geçirmez değil yarı geçirgen (semi permeable) özellik gösterirler.
5. Aile sistemleri göreceli olarak dengeli ve durağan bir yapı içindedirler. Ancak bu durağan yapısı onun gelişip değişmeyeceği anlamına gelmez. Gelişim ve değişim oldukça doğaldır ve değişime neden olan birçok sistem içi ve dışı faktör vardır.
6. Sistemin parçaları arasındaki iletişim ve geri bildirim sistemin fonksiyonelliği için oldukça önemlidir.
7. Aile içindeki bireylerin davranışlarının iç içe geçmiş dairesel bir nedensellik ilişkisi içindedir. Bireyler arasındaki davranışları doğrusal bir nedensellik ilişkisi ile açıklamak yeterli değildir.

8. Aile sistemi de diğer açık sistemler gibi çok sayıda farklı başlangıçlar, benzer sonuçlar (mutluluk, sevinç vb.) yakalayabilirler.

9. Aile sisteminin de diğer açık sistemler gibi amacı vardır.

SONUÇ:

Aile terapisinin gelişimi bireysel terapi alanındaki gelişmelerle paraleldir. Toplumların temel yapı taşlarından birisi olarak aile, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde önemini sürdürmektedir.

İçinde bulunduğumuz koşulların olumlu ve olumsuz yanları aile üzerinde etkisini kolayca göstermektedir. Bu kırılğan ve geçirgen özelliği kriz durumlarında aile bütünlüğünü ve içindeki üyelerin ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu çerçevede aile terapisi alanında çalışan uzmanların hem teorik hem de uygulamacı yanlarını geliştirmeleri gerekir.

Bu çalışmada hem bireysel, hem de aile odaklı sistem yaklaşımları ve okulları tarihsel gelişim süreci içinde özetlenmiştir.

KAYNAKLAR

ACKERMAN, N.W. (1958) *The Psychodynamics of Family Life*. New York: Norton.

ACKERMAN, N.W. (1966) *Treating the Troubled Family*. New York: Basic Books.

AKTAŞ, Mavili A. (2002), "Aile Terapisinde Sosyal Hizmet Yaklaşımı" *Ulusal Aile ve Evlilik Terapileri Kongresi: Basılmış Bildiri Özeti*. Boğaziçi Üniversitesi

BOWEN, M (1976) *Theory in the Practice of Psychotherapy In Family Therapy*. ed. P. Guerin. New York: Gordner Press.

JOHSON, L. (1995) *Social Work Practice: A Generalist Approach*. Allyn and Bacon, Paramaount Communications Com. United States of America.

KAPLAN et al (1980) *Comprehensive Textbook of Psychiatry*, 4 th. Edition. Battimore Williams and Wilkins.

MIDLEFORT N. (1957) *The Family in Psychotherapy*. New York: Mc Graw Hill.

PATTERSON, G.R. and et al (1976) *Training of Marital Skills Some Problems and Concepts in Handbook of Behaviour Modification Pattern and Therapy*, ed. A. Leinberg, Englewood Cliffs N.J. Prentice Hall.

RICHTER, H. E. (1974) *The Family as Patient*, London Souvenir Press.

RUTTER, M. And Hersov. (1977) *Child Psychiatry Modern Approaches*. Oxford: Blackwell.

SATIR, V. (1967) *Conjoint Family Therapy*. Polo Alto Science and Behaviour Books.

SKYNNER, A.C.R. (1974) *Boundaries Social Work Today*. London Constable.

SKYNNER A.C.R. (1976) *One Flesh: Separate Persons*. London: Constable.

TOMM, K. (1980) *Towards a Cybernetic Systems Approach to Family Therapy At the University of Calgary In Perspective on Family Therapy*. ed. D.S. Freeman Toronts: Butterworth.

**ÖZEL İLKDESTEK
ZİHİNSEL ENGELLİLER EĞİTİM
VE REHABİLİTASYON MERKEZİ**

HER ÇOCUK ÖZELDİR
Özel Eğitim ve Rehabilitasyona Muhtaç
Her Çocuk Daha da Özeldir.

**Özel eğitime muhtaç çocuklarımızdan
eğitilebilirler, öğretilebilirler olup;**

- * Spastik
- * Down Sendromu
- * Öğrenme Güçlüğü
- * Kas Hastalıkları
- * Konuşma Bozukluğu
- * Beyin Lezyonları
- * Otizm,
- * Hiperaktivite

gibi problemleri olan çocuklarımız için,
hizmet veren bir merkezimiz var.

- * Bireysel Eğitim
- * Grup Eğitimi
- * Konuşma terapisi
- * İş ve Uğraş Terapisi
- * Özbakım
- * Aile Danışmanlık Hizmetleri
- * Fizyoterapi
- * Okul Destek Programları
(Eğitilebilirler için) uygulanmaktadır.

**Amacımız çocuklarımızı, aileleri ile birlikte mutlu ve başarılı
bir yaşama hazırlamaktır.**

(Devlet memuru ve SSK'lı (Emekli Dahil) olan ailelerin eğitim masrafları
devlet tarafından karşılanmaktadır.)

Adres: Basın Evleri Mah.Selçuklu Cad. 1/1-2-3-4
06120 Keçiören /Ankara
Tel./Faks: 0 (312) 326 09 90